

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Тези доповідей
Всеукраїнського круглого столу

(м. Харків, 20 квітня 2016 р.)

Харків 2016

УДК 342.7(477)+341.231.14
ББК 67.9(4УКР)300.32+67.511.3
НЗ5

Оргкомітет конференції:

Головко О. М. – перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (голова);

Марчук М. І. – завідувач кафедри конституційного та міжнародного права факультету № 4 (кіберполіції) ХНУВС (заступник голови);

Радченко О. І. – доцент кафедри конституційного та міжнародного права факультету № 4 (кіберполіції) ХНУВС (секретар);

Мірошниченко О. С. – начальник відділу організації наукової роботи ХНУВС;

Полховський О. М. – начальник інформаційно-технічного відділу ХНУВС;

Процких Т. О. – директор загальної бібліотеки ХНУВС;

Тарасенко В. М. – начальник відділу організації служби ХНУВС;

Щербакова І. В. – начальник відділу зв'язків з громадськістю ХНУВС.

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення ХНУВС від 22.02.2016 № 16.*

НЗ5 Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – 216 с.

Збірник склали тези наукових доповідей учасників всеукраїнського круглого столу, присвяченого проблемам захисту прав і свобод людини.

Для науковців, правоохоронців-практиків, слухачів, курсантів та студентів юридичних вузів.

УДК 342.7(477)+341.231.14
ББК 67.9(4УКР)300.32+67.511.3

*Матеріали викладені в авторській редакції з незначними
коректорськими правками.*

ЗМІСТ

Сокурєнко В. В.	
Права людини як фундаментальна цінність.....	7
Головко О. М.	
Гідність людини як моральна основа її прав	10
Бандурка О. М.	
Політичні партії як інститути громадянського суспільства	12
Райнін І. Л.	
Розвиток системи охорони здоров'я населення як реалізація права громадян на здоров'я.....	15
Безпалова О. І.	
Взаємодія України та Європейського Союзу у сфері захисту прав людини..	18
Боняк В. О.	
Реальність прав, свобод, обов'язків, людини і громадянина як принцип діяльності органів охорони правопорядку України	22
Зінченко О. В.	
Недоторканність майна громадян у конституціях африканських країн	26
Магновський І. Й.	
Гарантії прав і свобод людини та громадянина, їх сутність (теоретичне узагальнення).....	29
Мельник К. Ю.	
Право на працю: міжнародні стандарти та українська реальність.....	31
Музичук О. М.	
Забезпечення прав особи під час закінчення досудового розслідування	34
Проневич О. С., Проневич Т. М.	
Інститут омбудсмєна в німецькій поліції як додатковий інструмент забезпечення прав і свобод окремих соціально вразливих категорій населення	37
Синявська О. Ю.	
До питання суб'єктивних публічних прав, свобод і законних інтересів приватних осіб в адміністративному праві	41
Сыроєд Т. Л.	
Концепція гендерної проблематики в аспекте підтримання мєждународного мира и безопасности.....	45
Бакумов О. С.	
Активне виборче право та електоральна поведінка: досвід США	48
Бандурка А. С.	
Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав .	50
Варунц Л. Д.	
Конституційне правосуддя: досвід Канади.....	53
Ващук Ю. О.	
Захист прав людини – основний пріоритет відомчої правотворчої політики..	56
Войціховський А. В.	
Європейський механізм протидії торгівлі людьми	59
Галан В. О.	
Участь інституційної системи Європейського Союзу у сфері протидії дискримінації.....	62
Голубов А. Є.	
Забезпечення прав і свобод людини органами системи кримінальної юстиції України як пріоритет їх діяльності.....	65

Гринюк В. О.	
Розуміння обвинувачення у кримінальному процесі в розрізі додержання прав і свобод людини.....	68
Гришко Л. М.	
Зміст права на свободу думки і слова.....	71
Гудзь Л. В.	
Проблеми співвідношення норм міжнародного і національного виборчого законодавства України	73
Гудзь Т. І.	
Проблеми правового регулювання та забезпечення права на мирні зібрання в Україні.....	76
Даниленко А. В., Кочура О. О.	
Окремі аспекти реалізації положень засади національної мови у кримінальних провадженнях за участі німих, глухих і глухонімих.....	79
Каленіченко Л. І.	
Форми (класифікація) соціальної відповідальності	81
Кобзєва Т. А.	
Реалізація громадськими суб'єктами прав щодо управління фінансами	84
Колісник Т. В.	
Характеристика мандату ООН на проведення миротворчої місії	87
Коломієць Ю. М.	
Права людини як основа громадянського суспільства.....	90
Коломось Н. В.	
Система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні	93
Коровайко О. І.	
Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні	95
Коцан І. Д.	
Історія експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ на Черкащині	98
Криворучко Л. С.	
Актуальні питання дотримання прав людини в Україні протягом 2015–2016 років	101
Кучук А. М.	
Права людини: універсальні чи регіональні?.....	103
Лазарєв В. В.	
Основні підходи до розуміння поняття громадянства	106
Логвиненко І. А.	
Права і свободи людини в Українській державі (квітень–грудень 1918 року). 108	
Мандичев Д. В.	
Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України у системі правозахисних гарантій	110
Марков В. В., Куцоласький Д. А.	
Принцип верховенства права як ціннісна складова захисту прав і свобод людини.....	113
Марчук М. І.	
Проблеми реалізації принципу релігійної нейтральності органів державної влади Республіки Польща	116
Мураховська Т. Є.	
Становлення галузі соціального права	119

Пампура М. В.	
Поняття та види функцій правосвідомості як елемента правозахисного механізму	123
Радченко О. І.	
Децентралізація та деконцентрація влади: співвідношення понять	126
Сапейко Л. В.	
Дотримання прав боржника під час накладення арешту на майно	128
Селюков В. С.	
Питання правового забезпечення проходження первинної професійної підготовки патрульною поліцією в Україні	130
Сергєєв А. А.	
Забезпечення прав людини в контексті реформування МВС	132
Слинько Д. В.	
Джерела процесуального права	135
Тітов Є. Б.	
Концепція відповідальності міжнародних організацій	138
Тітов І. Б.	
Теоретичні та практичні проблеми подвійного (множинного) громадянства	141
Устименко О. С.	
Загальна характеристика стандартів професійної поведінки працівників поліції в Англії та Уельсі	145
Федосова О. В.	
Правові основи забезпечення прав неповнолітнього у кримінальному провадженні	148
Філяніна Л. А.	
Захист свідків, потерпілих та інших осіб, які сприяють кримінальному судочинству під час судового розгляду	151
Аюпова Р. М.	
Господарські суди у національному механізмі захисту прав людини	154
Батраченко О. В.	
Удосконалення організаційно-штатної структури Національної поліції як суб'єкта забезпечення публічної безпеки і порядку	156
Больбіт Ю. Л.	
Державна фіскальна служба України у системі суб'єктів правоохоронної діяльності	159
Бурбика В. О.	
Характеристика взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами у розрізі додержання прав і свобод людини у правоохоронній діяльності	161
Волошук Я. О.	
Кіберполіція як запорука боротьби з порушеннями права людини на інформацію: міжнародний досвід та проблеми національного законодавства	164
Гільбурт А. М.	
Гуманістичні засади правової політики України	166
Грушевський В. А.	
Особливості забезпечення прав людини регіональними управліннями Державної фіскальної служби України	169

Дякова О. О.	
Правова культура поліцейського в контексті формування «європейської» правової системи України	171
Дьомін В. О.	
Запровадження інституту префектів як елемента проекту змін до Конституції щодо децентралізації	173
Євдокіменко С. А.	
Особливості здійснення військовими прокуратурами нагляду за додержанням і застосуванням законів у сфері оборонно-промислового комплексу	175
Ластович Д. М.	
Адміністративно-правовий статус поліції як суб'єкта захисту прав людини .	178
Логвиненко Є. С.	
Права людини і громадянина у конституційних актах Української Центральної Ради	181
Михайлов М. Б.	
Безпосередня демократія як організаційно-правова основа взаємодії суспільства та держави	183
Михайлова Ю. О.	
Суддівське самоврядування як елемент механізму забезпечення права особи на незалежний суд.....	186
Мушая Є. Л.	
Національна стратегія України у сфері прав людини	188
Негодченко В. О.	
Діяльність Національної поліції України щодо реалізації державної інформаційної політики.....	190
Носіков Д. М.	
До питання про фіскальні права особи.....	193
Орлова О. Ю.	
Безумовний основний дохід як механізм реалізації достатнього життєвого рівня.....	195
Пшинник О. В.	
Захист прав і свобод людини як пріоритет протидії економічній злочинності (адміністративно-правовий аспект)	198
Рунова В. В.	
Місце та особливості господарських судів у правоохоронній системі України	200
Сагун А. В.	
Забезпечення законності службової діяльності в судовій системі: уточнення термінології.....	203
Соловей Н. С.	
Комунальна власність в Україні як право територіальної громади на власність.....	206
Субота С. І.	
Форми і принципи взаємодії поліції та громадянського суспільства	208
Шатерніков М. І.	
Адміністративні повноваження господарських судів у системі національного правозахисного механізму.....	210
Южека Р. С.	
Взаємна обізнаність наречених про стан здоров'я за сімейним законодавством України	212

УДК 342.72

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЦІННІСТЬ

Українське суспільство та держава на сучасному етапі свого розвитку характеризуються прагненням забезпечити максимальну реалізацію прав і свобод людини та громадянина, створити повноцінне громадянське суспільство. Очевидно, що в цьому контексті правам людини в Україні приділяється значна увага, однак недостатньо досліджень, в яких би права людини осмислювалися системно, із залученням філософсько-правового інструментарію та методології. У зв'язку з цим загострюється актуальність дослідження прав людини як фундаментальної суспільної цінності.

Еволюційні тенденції в будь-якому суспільстві та державі залежать від того, які цінності є найбільш поширеними серед населення, які моральні ідеали та уявлення покладаються в їх основу. Слід звернути увагу на той факт, що суспільна мораль є похідною від звичаїв і традицій, пануючих у певному суспільстві, але при цьому вона виходить також із системи норм і правил поведінки, що встановлюються й гарантуються державою. Саме моральні принципи суспільства є тим взірцем, на який орієнтуються цінності окремих індивідів та їх колективів.

У суспільстві, яке як найважливішу соціальну цінність сприймає людину, її внутрішню свободу та права як прояв цієї свободи, формується імперативний посил до держави та її інституцій щодо визнання, дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина. Цей посил поступово трансформується в обов'язок держави і передбачає створення та реалізацію ефективно діючих механізмів правового захисту від будь-яких порушень і неправомірних обмежень, у тому числі таких, що виходять від самої держави, її органів та посадових осіб, а також відновлення порушених прав і свобод.

Разом із тим, забезпечення прав людини залежить не тільки від правильно налаштованих державних механізмів та процедур, а й від факторів морального, культурного характеру. Тому на ситуацію, пов'язану з проблемами реалізації прав людини, впливає і моральний стан суспільства, що втратило старі орієнтири та не отримало нових, а також рівень культури населення. Саме такий стан речей вказує на трансформаційний характер суспільства, яке

характеризується «подвійною ціннісною орієнтацією», тобто існуванням одночасно старих ідеалів, для яких вже немає місця в дійсності, та нових, які ще до нашої дійсності не адаптовані.

Крім того, характерним для перехідних формацій суспільства (у тому числі українського) є суто механічне запозичення іноземних стандартів та ідеалів. Зважаючи на це, проголошення в Україні людини найвищою соціальною цінністю може залишитися декларацією, якщо сама людина не буде сприймати себе належним чином. Вона повинна усвідомити власну неповторність та важливість і відчутти себе не лише носієм окремих прав, а й повноцінним та рівноправним членом громадянського суспільства, таким собі невід'ємним елементом етносу з набором специфічних соціальних ознак, що проявляється через різні форми діяльності (виробничу, політичну, правову, релігійну тощо). Таким чином, права людини набувають значно глибшого «звучання», ніж наділення правами якогось суб'єкта, як прийнято вважати у правовому позитивізмі: ці права, з одного боку, належать йому за природою (природно-правові теорії), а з другого – виступають результатом взаємних обмежень, наслідком існування соціуму як такого (соціологічні школи права).

Однією з властивостей прав людини є їх здатність вважатися універсальною цінністю. Тобто вони мають значення для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту. Досить спірним є питання щодо існуючих у міжнародних документах формулювань прав і свобод людини та громадянина, оскільки у разі вироблення таких узагальнюючих юридичних положень неминуче виникають питання, з якої теорії прав виходити та які стандарти в цій сфері вважати взірцем. Проте складності правотворчого процесу не виключають ідеї можливого використання прав людини як цінності, спільної для всього світу. Насамперед, їх універсальність проявляється в тому, що вони виражають інтереси, від яких індивід не може відмовитися – життя, свободу, власність, честь тощо. Крім того, права і свободи людини та громадянина є засобом захисту від втручання держави в певні сфери суспільних відносин і, відповідно, засобом реалізації свободи індивідів. При цьому вони надають можливість впливу з боку громадян на управління державою (наприклад, виборчі права) та ухвалення політичних рішень (у громадянському суспільстві до процесу обговорення таких рішень через відповідні механізми залучаються його члени, суспільні інституції). Слід також сказати, що саме права

людини є підставою для взаємопорозуміння та взаємодії представників різних культур, і в цьому також проявляється їх універсальність. Оскільки права людини передбачають ставлення до кожного як до носія таких прав, то вони забезпечують сприйняття іншого суб'єкта відносин як рівного. Отже, вони виключають теорію «недолюдини», ставлення до інших членів суспільства тільки як до засобу реалізації власних інтересів. Тобто в громадянському суспільстві належність людини до іншої соціальної чи етнічної групи, сповідання інших поглядів і переконань не можуть бути підставою для неповаги до неї.

У нашій державі у зв'язку з проведенням цілого комплексу глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних перетворень, а також протистоянням на Сході проблема захисту прав і свобод людини набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає як у наявності труднощів у реалізації деяких закріплених у Конституції прав і свобод, так і в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень. Існує чимало перешкод на шляху захисту прав людини та громадянина. Ще не відпрацьовано механізм реалізації прав і свобод у системі державних і правоохоронних органів (зокрема поліції). Але уже тепер зрозуміло, що він повинен поєднувати у собі площину забезпечення прав, свобод і обов'язків громадян, правопорядку та площину захисту цих прав від порушень. Разом із тим, не можна залишити поза увагою і той факт, що в Україні на сьогодні дуже обмежене коло засобів захисту прав людини, хоча для сучасної правової держави, якою позиціонує себе Україна, таких виправдань не може існувати в принципі. А тому під час розв'язання державою будь-яких соціальних проблем, справ, питань саме людині, її існуванню й розвитку повинен надаватися абсолютний, беззаперечний пріоритет. Права людини залишаються тим абсолютним, універсальним кордоном, переступати через який не може ніхто.

Одержано 17.03.2016

УДК 342.7(477)

Олександр Миколайович ГОЛОВКО,

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК МОРАЛЬНА ОСНОВА ЇЇ ПРАВ

Право на гідність є невід'ємним правом кожної людини. Загальна декларація прав людини, ухвалена Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, в преамбулі закріплює положення про те, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості та загального миру. У ст. 1 декларації стверджується: «Всі люди народжуються рівними у своїй гідності та правах». Аналогічне положення закріплює й Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, в якому йдеться про природну гідність усіх членів людського суспільства та людську гідність як джерело прав людини («права людини беруть свій початок у природній гідності людської сутності»), а також низка інших документів у галузі прав людини.

Україна, будучи членом ООН та інших міжнародних організацій, чітко виконує зобов'язання за міжнародними договорами, у тому числі й тими, що стосуються прав і свобод людини та громадянина. Підтвердженням тому є той факт, що в Конституції України знайшли своє закріплення всі основні положення міжнародно-правових актів у галузі прав людини, перш за все, Загальної декларації прав людини. Вже у преамбулі Конституції України закріплено принцип «забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя». Стаття 3 Основного закону визнає людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні. Розділ II Конституції, який присвячений правам, свободам й обов'язкам людини та громадянина закріплює положення, згідно з яким усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21), а також право людини на повагу до її гідності (ст. 28).

Гідність – це поняття моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими. Під гідністю розуміють, передусім, внутрішню впевненість людини у власній цінності, почуття самоповаги, яке виявляється у спротиві будь-яким намаганням посягнути на свою індивідуальність і незалежність. З іншої точки зору, гідність

людини розуміють як сукупність особистих прав, свобод, реалізація яких дозволяє кожній людині стати, бути і залишатися особистістю.

Людська гідність становить джерело, фундамент і основу цілого конституційного порядку в логічному, онтологічному та інтерпретаційному розумінні. Тому людську гідність не можна тлумачити тільки як одне з багатьох прав або свобод, оскільки таке розуміння гідності може призвести до звуження її змісту.

У Конституції України (ст. 3) гідність людини також входить до складу прав і свобод, однак стоїть ніби перед ними. Це відповідає такому розумінню гідності людини, згідно з яким права і свободи повинні застосовуватися у спосіб, який «служить реалізації принципу гідності». Право на гідність є, по суті, основною метою та джерелом усіх інших прав людини, а тому конкретні права і свободи людини, а також усі інші норми повинні бути інтерпретовані з урахуванням людської гідності, яка є «найвищим принципом Конституції». Закріплений в Конституції принцип людської гідності фактично виконує роль ідеалу, до якого законодавець має прагнути.

Як зазначається у науковій літературі, право на повагу до гідності особи надає їй можливість усвідомлювати і відчувати свою цінність як людини, мати позитивну моральну оцінку щодо себе, повністю уникати катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження, принизливого покарання, вільно погоджуватися на медичні, наукові та інші досліді. Це дає підстави розуміти гідність людини як набір певних позитивних якостей суб'єкта (духовних, розумових, фізичних якостей, самооцінки тощо), з одного боку, та як визнання цих якостей суспільством (державою) такими, які у разі посягання на них захищаються правовими нормами з іншого.

Гідність виступає як основа невід'ємних прав і свобод людини та правової системи в цілому. Людська гідність є первинною та визначальною для всіх інших соціальних, а також правових цінностей, зокрема свободи, справедливості та формальної рівності. Право на честь, гідність і ділову репутацію є найважливішою соціально-правовою цінністю та необхідністю для будь-якої держави і суспільства. Змістом права на повагу до гідності людини є законодавчо встановлена і гарантована державою сукупність норм, які надають кожній людині впевненість у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе з боку інших людей, державних органів та їх посадових і службових

осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей та етичних принципів були належним чином обґрунтовані. Тобто праву людини на повагу до її гідності, як це впливає зі ст. 28 Конституції України, кореспондує обов'язок як офіційних, так і будь-яких інших осіб поводити себе у стосунках з іншими людьми таким чином, щоб не принижувати гідність людини.

Питання людської гідності, зазначає А. А. Власов, – це завжди питання прав людини, їх реальних гарантій. У свою чергу, права людини представляють собою сукупність головних соціальних можливостей, що природно виникають у певних умовах життя суспільства. Право не породжує ці можливості, а лише фіксує те, що може забезпечити суспільство.

Конституція України закріплює положення, згідно з яким гідність людини є недоторканою. Законодавець встановлює межі, які не можуть бути порушені навіть у випадку загальносуспільної користі, а тому, зазначене право не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Обмежень прав людини не повинно бути, якщо воно погіршує правове становище або якимось інакше суперечить законним інтересам учасників суспільних відносин.

Таким чином, однією з найважливіших ознак демократичної держави є повага гідності людини та її прав, визнання людини вищою соціальною цінністю. Поряд з цим, розвиток людини, яка будує своє життя на засадах вищих моральних цінностей, можливий лише за умови поваги особи, її гідності. Повага гідності особи має характер відносин, що ґрунтуються на нормах права та моралі, на принципах свободи та взаємовідповідальності. Тому охорона та захист особи, її гідності, прав і свобод є першочерговим завданням правової держави – держави реальних прав людини.

Одержано 31.03.2016

УДК 342.728

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри теорії та історії держави та права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вважається, що політичні партії мають подвійну природу. З одного боку, вони належать до найважливіших елементів політичної

системи суспільства, їх мета – шляхом механізмів виборів отримати своє представництво в органах влади, за допомогою чого реалізовувати свою програму. З іншого боку, політичні партії є проявом реалізації права громадянина на об'єднання (свободу асоціацій). У цьому випадку вони є саморегульованими некомерційними недержавними інститутами громадянського суспільства, створюються і діють для задоволення інтересів громадян. Ці дві позиції не суперечать одна одній, а підкреслюють складну природу цього соціального інституту.

Нині реєстр громадських формувань Мін'юсту налічує 360 реєстраційних записів про політичні партії, з них щодо 24 політичних партій міститься позначка про те, що діяльність таких партій припинена або свідоцтво про їх реєстрацію анульовано. Варто зазначити, що в певних випадках діяльність політичних партій припинена добровільно. Проте анулювання реєстраційного свідоцтва і частково припинення політичних партій було здійснено примусово в судовому порядку.

Передусім, мова йде про заборону двох політичних партій. За позовом Міністерства юстиції Окружний адміністративний суду м. Києва до політичних партій «Руська єдність» та «Руський блок» про заборону діяльності таких політичних партій ухвалив позитивні рішення. 30 квітня така судова заборона була ухвалена стосовно політичної партії «Руська єдність», а 13 травня 2014 року суд повністю задовольнив позов і заборонив діяльність політичної партії «Руський блок».

Можливість заборони політичної партії впливає з Конституції України (ст. 37), а також закону «Про політичні партії в Україні» та Кодексу адміністративного судочинства України. Крім того, законодавець 9 квітня 2015 року ухвалив закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII. Цей закон передбачає, що пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки юридичною особою, політичною партією, іншим об'єднанням громадян, друкованим засобом масової інформації та/або використання у назві символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів є підставою для відмови в реєстрації та/або припинення діяльності юридичної особи, політичної партії, іншого об'єднання громадян, підставою для відмови в реєстрації та/або припинення випуску друкованого засобу масової інформації.

Відповідно, 30 вересня 2015 року Окружний адміністративний суд м. Києва припинив діяльність двох комуністичних партій – Комуністичної партії України (оновленої) та Комуністичної партії робітників і селян. Трохи пізніше, 16 грудня 2015 року була припинена діяльність Комуністичної партії України.

Варто відзначити, що крім описаної вище тенденції незначного зменшення переліку політичних партій, починаючи з 2014 року відзначилася тенденція щодо збільшення кількості реєстрації нових політичних партій. Наявність більш ніж 300 зареєстрованих політичних партій хоча і свідчить про активізацію громадянського суспільства, проте водночас демонструє інші, більш глибокі системні проблеми.

Так, за даними дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова в період із 14 по 22 листопада 2015 року лише 3,5 % українців є членами політичних партій. При цьому майже 80 % українців не довіряють політичним партіям. Рівень суспільної недовіри до партій був традиційно низьким протягом останніх років, однак у 2015 році він зазнав подальшого падіння – зараз лише 12 % населення довіряє партіям. На думку переважної більшості українців (63 %), діяльність партій в Україні загалом не відповідає демократичним стандартам. Головний прояв такої недемократичності громадяни вбачають у тому, що партії обстоюють інтереси не своїх виборців, а власних лідерів і фінансових спонсорів.

Одним із шляхів розв'язання останньої проблеми як законодавчої новели запропоновано запровадити державне фінансування політичних партій. Таке фінансування має розпочатися 1 липня 2016 року на підставі закону від 8 жовтня 2015 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» № 731-VIII. Проте і тут громадяни України демонструють скептицизм. Лише 15 % населення підтримує фінансування партій із державного бюджету. Так само громадяни не надто схвально оцінюють фінансування партій бізнесом – на таке згодні лише 14 %. Однак при цьому громадяни не готові власноруч підтримувати навіть ті партії, які захищають їхні інтереси. На це зголосилися лише 13 % (у 2009 році таких було 10 %, у 2012 році – 6 %), хоча 31 % опитаних вважають, що саме прихильники партій повинні фінансувати їхню діяльність.

У цьому, мабуть, криється одна з ключових причин того, що політичні партії, збільшуючись у кількості, не можуть продемонструвати

нову якість політики. Залучення громадян України в діяльність політичних партій залишається на рівні європейських показників (близько 4 %). Проте показники соціальної довіри в середині самого суспільства, зокрема до одного з інститутів громадянського суспільства – політичних партій, залишається на вкрай низькому рівні.

Саме тому запровадження Україною інституційних реформ у суспільній сфері як на законодавчому рівні (шляхом ухвалення законодавства про декомунізацію, про державне фінансування політичних партій), так і на рівні практичному є вкрай необхідним. Водночас ефективність інститутів громадянського суспільства на пряму залежить від показників довіри і соціального капіталу. Політичні партії мають трансформуватися зсередини шляхом запровадження інструментів внутрішньопартійної демократії, звільнитися від вузькокорпоративної і корупційної складової в їх діяльності. З іншого боку, така трансформація неможлива без громадської активності українців, і приклади такої трансформації є (зокрема, волонтерські рухи мають достатньо високі показники довіри).

Одержано 03.03.2016

УДК 342.72/.73(477)

Ігор Львович РАЙНІН,

кандидат наук з державного управління,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,

голова Харківської обласної державної адміністрації

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗДОРОВ'Я

Система регіонального управління в Україні має торкатися всіх сфер життєдіяльності населення. Не є винятком і сфера охорони здоров'я населення. Харківська область має розгалужену інфраструктуру охорони здоров'я та потужний потенціал розвитку галузі. Тут зосереджені наукові школи в багатьох галузях медицини, надаються складні медичні послуги. В регіоні функціонує 511 закладів охорони здоров'я різних форм власності та підпорядкування. Існує розвинена система підготовки медичних кадрів вищої кваліфікації. Не зважаючи це, у сфері охорони здоров'я виникає низка проблем, які потребують швидкого та професійного вирішення, оскільки здоров'я визнається найвищою соціальною цінністю.

Питанням реформування охорони здоров'я займалися такі науковці, як О. В. Баєва, А. О. Дігтяр, В. О. Зеленевиц, Д. В. Карамисев, З. О. Надюк, Л. О. Самійлик.

Система охорони здоров'я будь-якої країни має відповідати певним універсальним критеріям, таким як ієрархічна побудова, налагоджені управлінські комунікації між суб'єктами та об'єктами управління. При цьому система охорони здоров'я країни повинна враховувати особливості стану здоров'я населення, його захворюваності.

Регіональний рівень системи охорони здоров'я представлений управліннями охорони здоров'я при обласних державних адміністраціях (суб'єкт управління) та державні закладами охорони здоров'я, які передані їм в управління відповідними рішеннями вищих органів державної влади, та заклади охорони здоров'я, які перебувають у спільній власності територіальних громад. Крім того, місцевий рівень охорони здоров'я представляють районні державні адміністрації, районні, міські, районні у містах, селищні та сільські органи місцевого самоврядування та заклади охорони здоров'я, які підпорядковані цим органам на правах комунальної власності.

Незважаючи на високу забезпеченість регіону лікарнями (57,6 на 10 тис. населення), що перевищує середньоукраїнську (48) та середньоєвропейську (33,3 за даними ВООЗ), а також збільшення загального фінансування галузі та витрат бюджетних коштів на 1 мешканця області протягом останніх 5 років у 1,7 рази до 2,6 млрд грн та до 934,6 грн відповідно, регіональна сфера охорони здоров'я за рахунок бюджетів усіх рівнів щорічно отримує в середньому не більше 45–47 % від потреби у фінансових ресурсах для її стабільного функціонування та забезпечення належного рівня медичних послуг населенню.

Разом із тим, виникає ще низка проблем у цій сфері, зокрема:

- нестача ресурсного забезпечення сфери охорони здоров'я, зокрема низка частка витрат на охорону здоров'я відносно валового внутрішнього продукту України. Тривалий час реальний консолідований бюджет медичної галузі в Україні ледве перевищує 3 % від ВВП, хоча у більшості країн Європи він сягає понад 8 % від ВВП;
- недосконалість структурно-організаційної моделі системи охорони здоров'я;
- нераціональне використання наявних ресурсів, а саме дублювання медичних послуг на різних рівнях надання медичної допомоги, яка проявляється в концентрації високоспеціалізованих медичних установ на певній адміністративній території;

- низька доступність якісних медичних послуг;
- низька якість кадрового забезпечення системи охорони здоров'я;
- недосконалість законодавства, що регламентує діяльність охорони здоров'я як на регіональному, так і на державному рівнях.

Вдосконалення цієї сфери можливе, якщо обрати один із напрямів – запровадження страхової медицини або вдосконалення вже існуючої системи охорони здоров'я. Обидва напрями мають як свої переваги, так і недоліки. Так, страхова медицина передбачатиме зміцнення фінансової бази за рахунок обов'язкового соціально-медичного страхування, досягнення високого ступеня солідарності, незалежно від фінансової можливості людини, загальну доступність до обмеженого переліку медичної допомоги тощо. Проте запровадження такої системи потребує додаткових витрат, виникає проблема недостатньої кількості спеціалістів у сфері страхового менеджменту, зростання обсягів не завжди виправданих медичних послуг та підвищення їх вартості.

Ефективність системи охорони здоров'я на всіх рівнях залежить від ролі громадського контролю за управлінською діяльністю і дотриманням законодавства. Для забезпечення прозорості та публічності у сфері охорони здоров'я слід наділити певними функціями контролю громадські організації та їх об'єднання. Це сприятиме посиленню зацікавленості громадян в успішному вирішенні питань охорони здоров'я. Держава, у свою чергу, має створити всі умови для розвитку громадського сектора у сфері охорони здоров'я. Запровадити на місцевому рівні діяльність громадських рад для представлення інтересів і впливу громадськості на систему охорони здоров'я, проводити широку інформаційно-просвітницьку роботу із залученням відповідних державних і громадських інституцій, спрямовану на підвищення компетентності та обізнаності громадян щодо проблем функціонування системи охорони громадського здоров'я. Але контроль з боку державних органів і громадських організацій повинен здійснюватися в розумних пропорціях, із збереженням вертикалі керування охороною здоров'я та недопущенням перетягувань громадськими організаціями повноважень.

Одержано 25.02.2016

УДК 351.746.1(477)

Ольга Ігорівна БЕЗПАЛОВА,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри адміністративної діяльності ОВС

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Останнім часом у світі спостерігається підвищення рівня злочинності, набуття нею нових рис та форм, що є результатом глобалізаційних процесів, які притаманні усім країнам. Зростання ролі та значення Європейського Союзу в Європі та всьому світі викликано істотним збільшенням сучасних викликів і загроз належному функціонуванню усіх сфер життєдіяльності суспільства. До числа таких загроз належать, зокрема: поширення зброї масового ураження; транснаціональна організована злочинність; нелегальна міграція; ескалація міждержавних і громадянських конфліктів; стрімке поширення тероризму; збільшення випадків незаконного транспортування зброї та наркотичних речовин тощо. Зазначені загрози стають дедалі інтенсивнішими, охоплюють нові регіони і держави. Отже, саме злочинність є тим чинником, що загрожує глобальній міжнародній стабільності, негативно позначається на безпековому середовищі будь-якої держави та здійснює безпосередній вплив на стан захищеності основних прав і свобод людини. Зважаючи на викладене вище одним із пріоритетних напрямів діяльності Європейського Союзу є створення для усіх держав-членів спільного простору юстиції, свободи та безпеки, в рамках якого мають вирішуватися існуючі проблеми у правоохоронній сфері шляхом розробки дієвого механізму протидії злочинності та мінімізації її негативних виявів.

Надійною гарантією належного функціонування європейського простору юстиції, свободи та безпеки є забезпечення необхідного рівня правопорядку не лише на території кожної держави – члена Європейського Союзу та усієї міжнародної організації в цілому, а й на прилеглих до неї територіях. Таким чином, характерною відзнакою спільного простору юстиції, свободи та безпеки є необхідність забезпечення гармонійного поєднання двох його аспектів: зовнішнього та внутрішнього. Зрозуміло, що внутрішній аспект цього простору передбачає об'єднання зусиль правоохоронних

органів держав – членів Європейського Союзу на забезпечення внутрішньої безпеки та підтримання правопорядку на території усього Співтовариства, створення низки спеціалізованих органів (інституцій), діяльність яких має бути спрямована на сприяння роботі національних правоохоронних органів.

Стосовно ж зовнішнього аспекту зазначимо, що держави – члени ЄС мають спільні кордони з державами, які не входять до складу цієї міжнародної організації. У зв'язку з цим важливого значення набуває налагодження ефективного співробітництва ЄС (як його окремих інституцій, так і відповідних національних правоохоронних органів) із сусідніми країнами у правоохоронній сфері. Це дозволить забезпечити більш сталий рівень безпеки та правопорядку на території ЄС, а також розширити його далеко за межі Співтовариства, що уможливить створення загальноєвропейського простору безпеки та правопорядку.

Україна є однією із країн, що мають спільний кордон з державами – членами ЄС. Отже, зважаючи на курс України на європейську інтеграцію, важливого значення набуває посилення співробітництва між ЄС та Україною у сфері юстиції, свободи та безпеки. Таким чином, у контексті необхідності забезпечення безпеки людини на загальнодержавному рівні та з огляду на важливість мінімізації кількості загроз міжнародній безпеці, сьогодні пріоритетного значення набуває інтеграція України у глобальний безпековий простір, налагодження ефективного міжнародного, регіонального та двостороннього співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю. Звісно, це вимагає розроблення дієвих управлінських механізмів, впровадження яких дозволить нейтралізувати або пом'якшити негативні впливи, що зумовлюють зростання та трансформацію злочинності, розробити та реалізувати комплексні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки людини, створення необхідних умов для реалізації її права і свобод.

Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України та обраний курс на реформування правоохоронних органів відповідно до європейської моделі важливим механізмом протидії злочинності є налагодження конструктивної співпраці між ЄС та Україною у правоохоронній сфері. Розбудова належної моделі такої співпраці дозволить усунути причини та умови, що сприяють розвитку злочинності, забезпечити при цьому ефективний захист прав та свобод людини і громадянина на території всього європейського правоохоронного простору.

Метою взаємодії правоохоронних органів ЄС та України в умовах глобалізації злочинності має стати зміцнення міжнародного співробітництва у правоохоронній сфері, формування нових та вдосконалення існуючих форм і методів протидії злочинності, мінімізація негативних наслідків найбільш небезпечних злочинів, розроблення та реалізація системних заходів, спрямованих на запобігання виникненню загроз належному забезпеченню правопорядку, громадської безпеки, прав і свобод людини і громадянина.

Аналіз основних здобутків, які останнім часом були досягнуті Україною у сфері юстиції, свободи та безпеки у рамках налагодження співробітництва з Європейським Союзом (зокрема активізація діяльності щодо лібералізації візового режиму для України, посилення боротьби з корупцією, боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму, удосконалення системи захисту персональних даних, міграції, притулку та управління кордонами, вироблення сучасних механізмів використання на належному рівні міграційних процесів та мінімізації негативного впливу міграції), дозволив дійти висновку, що протягом останніх років ЄС почав активно співпрацювати з державами, що не входять до числа його членів (однією з таких держав є Україна), свідченням чого є численні двосторонні програмні акти, норми яких мають як рекомендаційні, так і обов'язкові для виконання приписи.

У даному контексті необхідно звернути увагу на такі стратегічні завдання, що мають в обов'язковому порядку вирішуватися під час організації взаємодії Європейського Союзу та України у сфері захисту прав людини:

- створення умов для інтеграції України в єдиний європейський правоохоронний простір;
- посилення інституційних можливостей ЄС та України у сфері юстиції, свободи та безпеки;
- розвиток регіонального співробітництва України з державами-членами ЄС у правоохоронній сфері, у ході якого мають розроблятися та реалізовуватися заходи щодо протидії окремим видам злочинів, притаманним певним прикордонним регіонам. Це створить додаткові міжнародно-правові та організаційні гарантії підтримання безпеки в Європі;
- розширення участі України у безпекових програмах, що здійснюються в рамках ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство», присвячених забезпеченню правопорядку, громадської безпеки, прав і свобод людини і громадянина;

- розширення діалогу з питань протидії новим викликам і загрозам безпеці, пошук спільних підходів до формування нової загальноєвропейської системи колективної безпеки;

- оцінювання реальних масштабів злочинності, обговорення ключових статистичних даних та інформації щодо стану злочинності, за результатами чого можливе розроблення та планування відповідних заходів, спрямованих на реалізацію єдиної політики у правоохоронній сфері, зокрема у сфері протидії торгівлі людьми;

- розроблення програм спільного спеціалізованого навчання працівників правоохоронних органів ЄС та України, основним призначенням яких має стати обмін передовим досвідом, посилення співробітництва та вдосконалення співпраці між підрозділами на спільному кордоні;

- посилення належного врядування та боротьба проти корупції;

- подальша участь України в міжнародних миротворчих операціях, антитерористичній діяльності, багатосторонніх заходах щодо протидії глобальним і регіональним викликам та загрозам з урахуванням інтересів України;

- проведення спільних інформаційних профілактичних кампаній, спрямованих на правову освіту населення, ознайомлення з основними загрозами правопорядку, громадській безпеці, а також шляхами їх усунення або мінімізації негативних наслідків;

- надання необхідної допомоги особам, що постраждали в результаті вчинення злочинів, та свідкам злочинів, тобто створення та реалізація необхідних гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів зазначених осіб;

- використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, в першу чергу, у сфері боротьби з кіберзлочинністю, дитячою порнографією тощо.

Ефективне виконання наведених вище завдань можливе за умови активізації зусиль щодо оновлення договірно-правової бази відносин Європейського Союзу з Україною, вдосконалення нормативно-правової бази співробітництва правоохоронних органів ЄС та України, імплементації положень спільних нормативно-правових актів у національне законодавство.

Підсумовуючи викладене вище вважаємо, що особливу увагу слід приділяти запровадженню практики контролю якості співробітництва України та ЄС у правоохоронній сфері, що дозволить своєчасно виявити недоліки та прорахунки в організації такого

співробітництва, виробити рекомендації щодо підвищення його ефективності та дотримання графіку заходів і процедур у цьому напрямку. У даному контексті важливого значення набуває здійснення моніторингу співробітництва, який повинен проводитися як державними органами, так і неурядовими (на замовлення держави), що дозволить забезпечити максимально достовірний результат.

Одержано 11.03.2016

УДК 342.723

Валентина Олексіївна БОНЯК,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 4

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РЕАЛЬНОСТЬ ПРАВ, СВОБОД, ОБОВ'ЯЗКІВ, ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ

Правова держава з ідеї перетворюється у реальність лише за умови реалізації людиною тих можливостей, що закріплені в чинному національному законодавстві, передусім у Конституції України. Цей елемент правової держави праця учених отримав назву «принцип реальності прав, свобод, обов'язків людини і громадянина». А. М. Колодій та О. В. Скрипнюк, визначаючи його політико-правову сутність, вказують на те, що права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини й громадянина повинні бути не тільки декларовані у законодавчих актах, але й забезпечені, гарантовані всіма соціальними суб'єктами і насамперед державою.

Утілення цього принципу в життя вимагає від держави створення ефективних механізмів реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини, діалектична єдність яких відображається загально-теоретичною категорією «соціально-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини».

Зміст цього поняття О. Ф. Скакун визначає у такий спосіб: це система засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності. Поняттям «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини» підкреслюється, що правовий механізм – частина соціального і діє з ним у єдності; основними його складовими науковець визначає: механізм (гарантії) реалізації; механізм (гарантії) охорони; механізм (гарантії) захисту.

Зважаючи на домінуючий у сучасній юридичній науці підхід до визнання охорони більш широким поняттям відносно іншого – «захист» (захист є складовою частиною охорони), вважаємо, що соціально-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини складається з механізму реалізації та механізму охорони.

Нормативний компонент механізму правоохоронної діяльності являє собою систему принципів і норм права, об'єктивованих в нормативно-правових актах, які регулюють суспільні відносини у сфері охорони права.

Функціональними елементами механізму правоохорони правники вважають правоохоронну діяльність та правоохоронні відносини. Останні І. А. Сердюк визначає у такий спосіб: «це правова форма соціальної взаємодії право-дієздатних суб'єктів, яка має владний характер, детермінована фактом учинення правопорушення і має на меті його запобігання чи припинення, відновлення порушеного права, притягнення правопорушника до певного виду юридичної відповідальності та уможливорює примусове виконання ним суб'єктивного юридичного обов'язку, передбаченого законом або договором і опосередкованого правозастосовним актом». До основних ознак цієї категорії вчений відносить такі: 1) вони виступають своєрідним способом (засобом) здійснення правоохоронних функцій держави; 2) виникають переважно в інтересах не їх уповноваженої сторони, а в інтересах суспільства, держави, а також осіб, чії права потребують захисту чи відновлення з боку держави, яка виступає їх гарантом; 3) мають владний характер, а отже, за своєю природою є переважно управлінськими; 4) пов'язані з реалізацією санкцій правових норм, а тому є настільки важливими, що мають форму процесуальних правових відносин, зміст яких є «суто юридичним»; 5) правову основу їх виникнення становить не лише передбачена законом норма права, що вказує на вид і межі юридичної відповідальності, але й правозастосовний акт охоронного спрямування, в якому індивідуалізується юридична відповідальність, оскільки згідно з ч. 2 ст. 61 Основного Закону Української держави вона має індивідуальний характер.

Структура механізму правоохоронної діяльності буде неповною, коли на надаватиме уявлення про суб'єктивні елементи правового регулювання поведінки суб'єктів правоохоронної діяльності (включно і органів охорони правопорядку), а також залишатиме поза увагою ті зв'язки, що є необхідною складовою механізму правоохоронної діяльності як системи. Звідси впливає висновок про

необхідність доповнення структури досліджуваного правового феномену ідеологічним та комунікативним компонентами.

Ідеологічний компонент утворюють правова свідомість та правова культура суб'єктів правоохоронної діяльності. Правосвідомість, на думку О. Ф. Скакун, – це система ідей, уявлень, емоцій і почуттів, які виражають ставлення індивіда, групи суспільства до чинного, минулого та бажаного права, а також до діяльності, пов'язаної з правом».

Досліджуваному правовому феномену притаманні такі риси:

- 1) є однією з форм суспільної свідомості;
- 2) відображає правову дійсність у формі юридичних знань, уявлень та поглядів щодо права та практики його реалізації, правових настанов та ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей у юридично значущих ситуаціях;
- 3) обумовлюється економічним та політичним ладом суспільства;
- 4) носіями правосвідомості є різні суб'єкти права;
- 5) об'єктом пізнання правосвідомості зазвичай є чинне право в усій багатоманітності його виявів;
- 6) є одним із найважливіших чинників розвитку праворозуміння;
- 7) це своєрідний механізм саморегуляції поведінки людей.

Працівники органів охорони правопорядку України здебільшого мають спеціалізовані правові знання і належать до однієї професійної групи – правоохоронців. Звідси випливає висновок про те, що всі вони є носіями професійної правосвідомості. Її особливості розглянемо на прикладі правосвідомості працівників органів внутрішніх справ. З цього приводу О. Ф. Скакун зауважує, що для правосвідомості цієї категорії громадян особливого значення набуває ставлення до злочинності і заходів боротьби з нею. Вчений виокремлює такі особливості їх правосвідомості:

- 1) осуд посягань на охоронювані законом цінності і розуміння об'єктивної необхідності вести з ними боротьбу;
- 2) суворе і неухильне додержання законності, недопустимість порушення правових норм і принципів;
- 3) більш високий рівень оцінки права і забезпечуваного ним правопорядку і законності, ніж у інших законослухняних громадян;
- 4) негативну реакцію на злочинність, неприйняття її, переконаність у необхідності активної боротьби з нею;
- 5) збіг їх оцінки добра і зла із загальнодержавними правовими цінностями; превалювання інтересів, що ведуть до мети відповідно до чинного законодавства;

6) більш високий рівень вимог до санкцій за правопорушення порівняно з іншими законослухняними громадянами: орієнтація на жорсткість покарання;

7) більш високу оцінку власної діяльності і діяльності свого відомства, ніж інших;

8) недооцінку процесуальних гарантій порівняно з іншими, в тому числі матеріальними;

9) наявність елементів правового нігілізму, що спричиняє обрання варіанта правомірної поведінки не за переконаннями, а внаслідок страху покарання, побоювання настання небажаних наслідків та ін.

Насамкінець, О. Ф. Скакун наголошує, що правосвідомості працівників органів внутрішніх справ притаманні позитивні й негативні тенденції з превалюванням перших.

Правова культура, як зазначає І. В. Яковюк, являє собою якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правосвідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості, а саме охорони основних прав і свобод людини.

Аналіз наведеної інтерпретації поняття «правова культура» в контексті існування органів охорони правопорядку свідчить про те, що досягнутий рівень розвитку національної правової системи (зокрема, такої її складової, як правоохоронна система) вчений ставить у пряму залежність від рівня професійної правосвідомості працівників цих органів публічної влади, стану розвитку юридичної науки, що визначається розробленістю актуальних проблем, пов'язаних з правоохоронною діяльністю, ступеня досконалості системи національного законодавства з питань правоохорони, ефективності правоохоронної діяльності, що впливає на стан законності і правопорядку, якості професійної підготовки майбутніх правоохоронців у ВНЗ, які готують фахівців для органів охорони правопорядку.

Комунікативний компонент механізму правоохоронної діяльності складають зв'язки, що існують між різними структурними елементами механізму правоохоронної діяльності: а) структурні зв'язки (закономірності побудови) між суб'єктами правоохоронної діяльності (вони поділяються на субординаційні та координаційні); зв'язки між елементами внутрішньої будови охоронної норми права;

б) функціональні зв'язки, що існують між охоронними нормами права і правоохоронними відносинами; зв'язки між правоохоронними функціями і правоохоронною діяльністю; в) причинно-наслідкові зв'язки – між правомірною поведінкою учасників правоохоронних відносин та її результатами і т. ін.

Виходячи із вищезазначеного, реальність прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини і громадянина у діяльності органів охорони правопорядку України зводиться до законодавчо визначеної сукупності юридичних засобів: а) з профілактики правопорушень; б) з припинення правопорушень; в) відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина та відшкодування завданої правопорушенням моральної та матеріальної шкоди; г) притягнення особи, винної у вчиненні правопорушення, до юридичної відповідальності.

Одержано 05.04.2016

УДК 340.5

Олена Володимирівна ЗІНЧЕНКО,

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії держави і права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НЕДОТОРКАНИСТЬ МАЙНА ГРОМАДЯН У КОНСТИТУЦІЯХ АФРИКАНСЬКИХ КРАЇН

Під час ознайомлення із відповідними статтями конституцій низки африканських країн звертає на себе увагу схожість у їхніх назвах і змісті за незначних структурних розбіжностей. Так, статті Конституцій Замбії, Малаві, Сьєра-Леоне та Уганди називаються «Гарантії проти позбавлення майна» і лише стаття основного закону Кенії – «Захист проти позбавлення майна», що фактично не змінює змісту. Стаття 18 Конституції Республіки Замбії декларує: «Жодне майно будь-якого виду не може бути примусово взяте у володіння і жодні права чи інтереси відносно будь-якого майна будь-якого виду не можуть бути примусово набуті, за винятком випадків наявності наступних умов, а саме:

а) вступ у володіння будь-яким майном або набуття будь-якого майна необхідний або доцільний

(1) в інтересах оборони, державної безпеки, громадського порядку, суспільної моралі, народного здоров'я, міського й сільського планування або земельного врегулювання; або

(2) з метою забезпечення розвитку чи використання даного чи іншого майна в інтересах общини; і

б) закон, що застосовується до такого вступу у володіння майном або до набуття майна, містить положення

(1) про негайну сплату адекватної компенсації, і

(2) про забезпечення будь-якій особі, що має інтерес або права стосовно даного майна, права звернення до суду або до іншого органу влади для визначення її інтересів чи прав, законності вступу у володіння таким майном або набуття такого майна, інтересів чи прав, а також обсягу компенсації, на яку вона має право, як і з метою негайної сплати такої компенсації». Конституції Малаві, Кенії, Сьєра-Леоне й Уганди буквально дублюють наведений текст.

Далі у текстах статей мають місце розбіжності у кількості пунктів і підпунктів, однак зміст всюди залишається одними і тим же. Так, пункт другий статті 18 Конституції Замбії констатує, що жодній особі, яка має право на компенсацію на підставі даної статті, не можна перешкоджати у межах розумного терміну, після того як вона у порядку компенсації отримала відповідну грошову суму, перевести усю суму цієї компенсації (вільну від будь-яких утримань, податків або мит, що здійснюються чи стягуються у зв'язку із переведенням цієї суми) до будь-якої країни за межами Замбії (ст. 18). Пункт другий статті 16 Конституції Малаві буквально дублює текст статті 18 основного закону Замбії. У статті 19 Конституції Кенії такий дослівний текст міститься у четвертому пункті. Пункт третій статті 18 Конституції Замбії декларує, що жодне положення будь-якого закону і жодна дія, здійснена на підставі будь-якого закону, не вважається несумісною із пунктом 2 даної статті або такою, що порушує пункт 2 даної статті у тій частині, у якій закон, про який йде мова, дозволяє накладання арешту за допомогою наказу суду на будь-яку суму, на отримання якої будь-яка особа має право як компенсації на підставі рішення будь-якого суду або до винесення рішення у цивільній справі, стороною якої ця особа є; або накладання розумних обмежень відносно порядку переведення будь-якої грошової суми як компенсації. Текст дослівно повторюється третьому пункті статті 16 Конституції Малаві і у п'ятому пункті статті 19 Конституції Кенії.

Найбільшим за обсягом виявляється четвертий пункт статті 18 Конституції Замбії. Із нього витікає, що жодне положення будь-якого закону і жодна дія, здійснена на підставі будь-якого закону, не вважається несумісною із першим пунктом даної статті або такою,

що порушує перший пункт даної статті. Це стосується тієї частини закону, у якій йде мова про вступ у володіння будь-яким майном з метою примусового покриття будь-якого податку, мита чи збору, а також у порядку покарання за порушення закону чи внаслідок судового розгляду цивільної справи, чи внаслідок засудження за здійснення кримінального злочину або у зв'язку із орендою, володінням на правах майнового найму, борговим обов'язком, заставою чи договором. Виняткові постанови мотивуються також шкідливістю майна для здоров'я людей, тварин та рослин та необхідними цілями будь-якої перевірки, слідства, судового розгляду, для проведення різних земляних робіт з метою збереження ґрунту та інших природних ресурсів або сільськогосподарського розвитку. Із цього переліку виключаються випадки, коли положення цього закону або вчинена на його підставі дія не визнається із всією очевидністю розумно виправданою у демократичному суспільстві, а також коли закон передбачає положення про вступ у володіння чи набуття майна супротивника, померлих, душевно хворих, неповнолітніх, визнаних судовим рішенням банкрутами, майном корпоративних організацій, які перебувають у процесі ліквідації, майна, що перебуває у дорученій власності.

Статті стосовно гарантування конституціями вказаних африканських держав недоторканності майна громадян своїми обсягами й структурами подібні не до традиційних на інших континентах конституційних статей, а до окремих розгалужених законів та цивільних і процесуальних кодексів. У переважній більшості в них фотографічно точно дублюються назви, зміст і формулювання. Означені властивості конституційного захисту громадян низки африканських країн обумовлювались щонайменше трьома чинниками: по-перше, впливами англійського права, яке зневажає значення кодексів, керуючись принципами судових прецедентів, по-друге, впливом звичаєвого права на конституційне законодавство і, по-третє, жорстоким історичним минулим, уникнути рецидиви котрого прагнули африканці.

Одержано 04.04.2016

УДК 342.72/73

Ігор Йосифович МАГНОВСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА, ЇХ СУТНІСТЬ (ТЕОРЕТИЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ)

В умовах формування демократичних засад громадянського суспільства особливої актуальності набувають питання, що стосуються гарантій прав і свобод людини та громадянина. Усвідомлення людиною своєї свободи, можливості реалізувати свої права, нерозривно пов'язане з конкретними умовами, які склались у певному суспільстві. Тому в останні роки вчених і практиків, перш за все в галузі юриспруденції, а також і громадян, турбує питання: якою повинна стати модель української держави, що більшою мірою здатна гарантувати громадянам їх права і свободи? І це обумовлює потребу з'ясування сутності розуміння гарантій прав і свобод людини та громадянина.

Звичайно, це питання є предметом вивчення і дослідження вчених, політичних діячів, правознавців, про що свідчать публікації в наукових виданнях та засобах масової інформації. Але у переважній більшості оприлюднених думок, гарантії прав і свобод людини висвітлюються без аналізу їх витоків, особливостей розвитку, сутності та багатьох інших, пов'язаних з цим складним явищем, проблем, а розглядаються як давно зрозумілі речі.

У цьому аспекті привертає увагу позиція Ю. С. Шемшученка про те, що демократизм будь-якої держави визначається її ставленням до прав і свобод людини. За чинною Конституцією України утвердження та забезпечення прав людини є ключовим обов'язком держави. В Основному Законі дійсно закріплено широке коло особистих, соціально-економічних, політичних і культурних прав та свобод у відповідності до міжнародних стандартів. Що ж до реального забезпечення відповідних прав і свобод, то тут є серйозні проблеми. Найбільш важливою з них є проблема гарантій цих прав і свобод.

Незважаючи, що утвердження та забезпечення прав і свобод людини й громадянина є головним конституційним обов'язком держави, проте, як наголошує В. Я. Тацій, значна частина громадян України не має змоги в повному обсязі реалізувати свої права. Разом

з тим, практична цінність прав і свобод людини та громадянина полягає саме в їх реальності, тобто в реалізації можливостей, які впливають зі змісту того чи іншого суб'єктивного права. Реальність прав людини має забезпечуватися цілою низкою гарантій – засобів, способів та умов, використовуючи які суб'єкт досягає безперечної реалізації своїх прав. Ці гарантії обумовлені рівнем демократії, розвитку економіки, правової культури суспільства, ступенем незалежності судової влади, обґрунтованістю встановлених законом обмежень тощо.

За влучним висловом В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка, гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина виступають важливою проблемою внутрішнього та зовнішнього правового розвитку, а їх забезпечення – це той критерій, за яким оцінюється досягнутий рівень демократії в конкретній державі. Водночас права і свободи людини та громадянина є однією з найважливіших суспільних цінностей, головним об'єктом більшості конституційно-правових відносин. Ефективність їх виконання, використання та дотримання, врешті їх реальність залежить від рівня їх захищеності, гарантованості.

У свою чергу Є. О. Гіда цілком обґрунтовано стверджує, що на сучасному етапі поступу української держави та суспільства проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення. Існуючий розрив між проголошеними Конституцією України правами та свободами особи, а також закріпленими в ній гарантіями цих прав та свобод він пояснює тим, що вільне громадянське суспільство та демократична, правова, соціальна держава, в нашій країні ще, на жаль, не сформувались. Тільки подолавши всі труднощі становлення правової державності та створення основ вільного громадянського суспільства можна підійти до реального забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Таким чином, проблема гарантій прав та свобод людини – одна з найскладніших проблем сучасності, якій слід приділити належну увагу для запровадження у життя закріплених Конституцією України прав і свобод людини та громадянина.

Отже, на нашу думку, гарантії прав і свобод людини та громадянина – це умови, засоби і способи створені суспільством та державою і похідних від неї інститутів влади, установ, організацій, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та захист. Сам механізм системи гарантій прав і свобод по їх запровадженню у реальну дійсність, на наш погляд, являє собою комплекс взаємопов'язаних і

взаємодіючих нормативно-правових засобів та способів, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на реальне здійснення кожним своїх прав та свобод.

Одержано 17.03.2016

УДК 342.734

Костянтин Юрійович МЕЛЬНИК,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри трудового та господарського права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВО НА ПРАЦЮ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА РЕАЛЬНІСТЬ

Проблема нормативного закріплення та практичного забезпечення права людини на працю завжди була і залишається гостро актуальною. Це зумовлено, передусім, тим, що праця виступає основною та неодмінною умовою людського буття. Історія людства свідчить, що завдяки праці людина виділилася зі світу тварин. Впливаючи на навколишнє середовище та змінюючи його, люди створюють матеріальні й духовні цінності, призначені для задоволення власних потреб та потреб суспільства.

Сьогодні додатково актуалізує зазначене питання зростання кількості безробітних у світі, збільшення внутрішньої та зовнішньої міграції, що викликано збройними конфліктами, природними та техногенними катастрофами. Події останнього року показують, що проблема забезпечення права людини на працю є гострою і для таких благополучних європейських країн, як Австрія, Бельгія, Німеччина та Франція.

Право людини на працю закріплено в таких найавторитетніших міжнародних документах, як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Зокрема ст. 6 Пакту передбачає право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується.

Особливе місце серед міжнародно-правових актів у сфері праці посідають конвенції і рекомендації Міжнародної організації праці (МОП). До найважливіших конвенцій, прийнятих МОП та ратифікованих Україною, належать наступні: «Про примусову або обов'язкову працю» № 29 (1930 р.); «Про скорочення робочого часу до сорока годин на тиждень» № 47 (1935 р.); «Про інспекцію

праці у промисловості й торгівлі» № 81 (1947 р.); «Про свободу асоціації та захист права на організацію» № 87 (1948 р.); «Про захист заробітної плати» № 95 (1949 р.); «Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів» № 98 (1949 р.); «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» № 100 (1951 р.); «Про скасування примусової праці» № 105 (1957 р.); «Про дискримінацію в галузі праці та занять» № 111 (1958 р.); «Про політику в галузі зайнятості» № 122 (1964 р.); «Про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються» № 131 (1970 р.); «Про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця» № 158 (1982 р.).

З огляду на підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та членство України в Раді Європи найважливішого значення сьогодні набувають міжнародні документи цих європейських утворень. Передусім, слід звернути увагу на Європейську соціальну хартію (переглянута), яка була прийнята 3 травня 1996 р. Україна ратифікувала Хартію Законом від 14 вересня 2006 р. № 137-V. Європейська соціальна хартія (переглянута) передбачає 31 соціально-економічне право, в тому числі 19 прав, які були закріплені в Європейській соціальній хартії (1961 р.), 4 права, передбачених Додатковим протоколом 1988 р. Права, закріплені в зазначеному протоколі, були розміщені, відповідно, наприкінці частин I і II Хартії, а нові статті розташовані після них. Слід відзначити, що перше місце в Європейській соціальній хартії (переглянутій) посідає право на працю (ст. 1 ч. II Хартії).

Також слід підкреслити й підвищення значення для національного трудового законодавства норм законодавства Європейського Союзу, зокрема, директив Європейського парламенту і Ради у сфері праці.

Конституція України в ст. 43 передбачила право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Необхідно зауважити, що зазначена норма та всі інші норми вказаної статті відповідають міжнародним документам у цій сфері.

Норми, які гарантують право на працю, містяться і в інших національних законах, зокрема Кодексі законів про працю України (КЗпП). Так, відповідно до ч. 1 ст. 2 КЗпП право громадян України на працю, – тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, – включаючи право

на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою.

Як можна побачити, зазначена норма ч. 1 ст. 2 КЗпП певним чином дублює норму ст. 43 Конституції України, однак дещо звужує її зміст, визнаючи право на працю лише за громадянами України. Так, Конституція України в ст. 43 гарантує право кожного на працю, тобто дане право поширюється і на громадян України, і на іноземців, і на осіб без громадянства. Вважаю, що цей недолік галузевого законодавства повинен бути усунений.

Також слід звернути увагу на те, що від колишнього Радянського Союзу в спадок незалежна Україна отримала соціально орієнтований Кодекс законів про працю, який закріплював доволі об'ємний перелік як загальних гарантій права на працю, що поширювалися на все населення, так і спеціальних, що були запроваджені для окремих категорій населення (жінок, неповнолітніх, інвалідів). Незважаючи на безумовну корисність більшості норм Кодексу законів про працю, він з об'єктивних причин морально застарів, не відповідає сучасним реаліям ринкової економіки та втратив значення основного акта трудового законодавства.

За роки незалежності Україна не спромоглася прийняти новий кодифікований нормативно-правовий акт у даній сфері. За цей час до Верховної Ради України було подано близько десяти проектів Трудового кодексу України, які з тих або інших причин не стали законом. Однією з головних причин такого стану була і є відсутність серед державних діячів, роботодавців, профспілок та вчених єдиної концепції регулювання трудових і пов'язаних із ними відносин. Основним протиріччям тривалого процесу нової кодифікації трудового законодавства стало намагання олігархічного капіталу знизити соціальні стандарти у сфері праці й послабити позиції професійних спілок як захисників трудових прав працівників та неприйняття такої позиції професійними спілками та найманими працівниками.

Як справедливо відзначає Ю. С. Шемшученко, проголошення державою прав та свобод є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку в суспільстві. Необхідно також створити умови для реалізації відповідних прав, що може бути забезпечено надійною системою гарантій у цій сфері. Йдеться, зокрема, про соціально-економічні, організаційні, правові, духовні та інші гарантії.

Дійсно, важливість належного забезпечення права на працю сьогодні важко переоцінити. Так, наразі рівень безробіття в Україні чи не найвищий за всю історію незалежності. Ситуацію погіршує

окупація частини території України, бойові дії в окремих районах Донецької та Луганської областей та внутрішні міграційні процеси, які цим викликані. Все це не може не впливати негативним чином на стан дотримання права на працю. Зокрема, користуючись вищезазначеними обставинами, сьогодні роботодавці все частіше необгрунтовано відмовляють в прийнятті на роботу, примушують працівників працювати без укладення трудового договору, доручають працівникам роботу, не передбачену трудовим договором, змінюють істотні умови праці без дотримання відповідних вимог, порушують вимоги законодавства при звільненні.

Такий стан справ обумовлений відсутністю системної роботи правоохоронних та інших державних органів з виявлення та покарання осіб, винних у зазначених правопорушеннях. Не може не сприяти цьому й зниження авторитету професійних спілок у державі, їх формальне ставлення до захисту трудових прав своїх членів.

Отже, виходячи з вищезазначеного, сьогодні є надважливим вжити заходів, з одного боку, щодо посилення юридичних гарантій права людини на працю, а з іншого – щодо забезпечення ефективної діяльності уповноважених державних органів та їх посадових осіб із реалізації існуючих гарантій цього права. Зокрема, є необхідним здійснити ряд законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на недопущення праці без укладення трудового договору, доручення працівнику роботи, яка не передбачена трудовим договором, та виплати заробітної плати «у конверті», а також на створення нових робочих місць. Крім цього, доцільно посилити адміністративну й кримінальну відповідальність за порушення права людини на працю.

Одержано 07.04.2016

УДК 343.102(477)

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

доктор юридичних наук, професор,

декан факультету № 1 (слідства)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Вікові, соціально-психологічні особливості неповнолітнього та особливості психічного стану особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, вимагають від законодавця встановлення додаткових гарантій їх прав.

Одною з основних гарантій прав вказаних осіб є передбачення законодавством спеціального порядку закінчення досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 497 КПК України, якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні кримінального проступку вперше, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду. Примусові заходи виховного характеру можуть бути застосовані і до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 499 КПК України). Щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності, або щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, досудове розслідування закінчується складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники належать до сторони захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України). Тому перед тим, як розпочати складати клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, прокурору, слідчому слід виконати вимоги ст. 290 КПК України щодо відкриття матеріалів досудового розслідування стороні захисту. Механізм забезпечення прав вказаних учасників аналогічний процедурі забезпечення прав підозрюваного, який було вивчено нами у попередніх роботах. Разом з тим, слід окреслити особливості ознайомлення осіб, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру з матеріалами кримінального провадження, які впливають на забезпечення їх прав та законних інтересів.

По-перше, відповідно до вимог ч. 1 ст. 290 КПК України повідомлення про закінчення досудового розслідування здійснюється лише захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Про повідомлення безпосередньо неповнолітнього або психічно хворої особи у законі мова не йде. Разом з тим, на нашу думку, прокурор,

слідчий повинен повідомити про закінчення досудового розслідування як захисника так і особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. У зв'язку з тим, пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 290 КПК України виклавши її у такій редакції:

«1. Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також її захиснику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування».

По-друге, як неповнолітній так і особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до вимог ст. ст. 44, 52, 488, 507 КПК України знайомляться з матеріалами кримінального провадження в присутності захисника та законного представника. Конституційне право громадян на кваліфіковану юридичну допомогу в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру набуває першочергового значення тому, що мова йде про захист законних інтересів осіб, які самі такий захист здійснити неспроможні взагалі або хоча б частково.

По-третє, враховуючи положення ч. 2 ст. 506 КПК України, можна зрозуміти, що коли характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає відкриттю матеріалів кримінального провадження, прокурор має право прийняти рішення про проведення відповідної процесуальної дії без участі такої особи. У такому випадку відкриття матеріалів кримінального провадження здійснює захисник та законний представник особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру.

По-четверте, відповідно до вимог ч. 2 ст. 497 КПК України до складання клопотання про застосування до неповнолітнього примусового заходу виховного характеру прокурор повинен з'ясувати, чи не заперечують проти складання клопотання і передання його до суду неповнолітній підозрюваний і його законний представник. За наявності заперечення з боку хоча б одного з них прокурор має скласти щодо неповнолітнього обвинувальний акт, або затвердити

обвинувальний акт, складений слідчим, і передати його з реєстром матеріалів досудового розслідування та іншими додатками до суду.

Таким чином, з упевненістю можна стверджувати, що закріплення на рівні закону додаткових гарантій прав особи під час закінчення досудового розслідування складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру слугує більш надійному забезпеченню прав цієї категорії учасників провадження, які більш ніж інші, потребують такого захисту.

Одержано 08.04.2016

УДК [351.74:342.72/.73](430)

Олексій Станіславович ПРОНЕВИЧ,

доктор юридичних наук, професор,

головний науковий співробітник відділу досліджень проблем

організації роботи та кадрового забезпечення в органах прокуратури

Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України;

Тетяна Миколаївна ПРОНЕВИЧ,

*старший викладач циклової комісії гуманітарних та соціальних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА В НІМЕЦЬКІЙ ПОЛІЦІЇ ЯК ДОДАТКОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОКРЕМИХ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

Омбудсмен є унікальним правовим інструментом здійснення контролю за дотриманням прав і свобод людини суб'єктами владних повноважень. Не будучи альтернативним засобом правозахисту, він лише доповнює існуючу систему правових гарантій. Цей інститут, з одного боку, сприяє артикуляції та практичній реалізації позиції громадян щодо легітимності адміністративних актів і процедур, а з іншого боку, є важливим чинником зміцнення публічної довіри до адміністрації та консолідації зусиль органів публічної влади та громадянського суспільства у розбудові правової держави. Індивідуалізована діяльність омбудсмена здійснюється у рамках відносин «громадянин – адміністрація», що об'єктивно зумовлює суттєве зростання його значення в умовах імплементації концепції належного урядування, ґрунтованої на визнанні індивідуального права на належну адміністрацію.

Прагнучи максимально гарантувати права і свободи окремих соціально вразливих категорій населення (соціальних груп), у багатьох

сучасних демократіях запроваджено спеціалізовані інститути виконавчих омбудсменів (захисників, медіаторів, посередників). Їх юрисдикція може поширюватися на національний, регіональний або локальний рівень, а у деяких випадках звужується до діяльності окремих органів публічної влади, дії яких потенційно можуть завдати шкоди окремим особам або соціальним групам, що наділені специфічним статусом. Хоча виконавчі омбудсмени й позбавлені повноважень прийняття юридично обов'язкових рішень, їх соціальна акцептація ґрунтується на високому моральному та професійному авторитеті, апіорній націленості на вжиття комплексних заходів з метою недопущення порушень конституційних прав або їх поновлення.

Поліція реалізує шляхетну місію охорони загального блага, а також надання допомоги населенню у виявленні і нейтралізації реальних та потенційних небезпек (загроз). Вирішення зазначених завдань здійснюється шляхом інституційної модернізації та налагодження партнерської взаємодії з населенням. У зазначеному контексті особливу увагу привертає позитивний німецький досвід запровадження у територіальних органах поліції посад омбудсменів (уповноважених) у справах іноземців (мігрантів), жінок і дітей, молоді, жертв злочинів тощо.

Один з перших прецедентів інституціоналізації «поліцейсько-го» омбудсмена було створено поліцією Берліна, у складі якої 1979 року було запроваджено посаду уповноваженого у справах іноземців. Його генеза зумовлювалася, з одного боку, потребою налагодження довірливих стосунків з іноземними діаспорами міста і полегшення інтеграції мігрантів у німецьке суспільство, а з іншого боку, прагненням посилити у цьому середовищі роз'яснювально-превентивну роботу. Досвід берлінської поліції згодом було апробовано поліцейським відомством Гессена, де з часом ця структура трансформувалася в інститут «земельного уповноваженого у справах міграції». Земельний уповноважений у справах міграції поліції Гессена є своєрідним посередником у контактах між іноземцями (мігрантами) і поліцією. Основними завданнями цієї посадової особи є: надання допомоги мігрантам, які стали жертвами або свідками злочинів; надання мігрантам інформації щодо завдань, прав і обов'язків поліції; підтримка поліцейських заходів у міграційній сфері шляхом надання відповідної соціокультурної інформації; консультування мігрантів з питань діяльності поліції; аналіз впливу іноземного чинника на суспільний розвиток; консультування молоді

і батьків з ненімецького середовища з питань молодіжної злочинності, сприяння у контактах мігрантів з іншими органами державної влади; підтримка та посередництво поліції при етнічних конфліктах; співробітництво з профільними громадськими організаціями; сприяння міжкультурному діалогу тощо.

Важливу роль у діяльності поліції Баварії відіграє запроваджений 1987 року інститут уповноваженого у справах жінок і дітей. Його виникнення було зумовлено необхідністю підтримки і захисту жертв фізичного та психічного насильства у так званому «близькому середовищі» (колективі, родині, офіційному або цивільному шлюбі). Найчастіше йдеться про жертв домашнього насильства, фізичного насильства у навчальних закладах, сталкінгу (моббінгу), сексуального насильства, торгівлі людьми. Компетенція уповноваженого у справах жінок і дітей поширюється на сфери кримінального переслідування і кримінальної превенції. Уповноважений у справах жінок і дітей надає жертвам злочинів безкоштовні поради та інформацію щодо стадій кримінального провадження та їх процесуального статусу, направляє до профільних органів поліції, бере участь у їх реабілітації тощо. З іншого боку, він займається профілактикою подібних злочинів, бере участь у публічних заходах щодо превенції проявів насилля, інформує жертв злочинів щодо можливостей отримання допомоги державних органів і громадських організацій.

Подібні інститути також функціонують в поліції інших федеральних земель. Зокрема, в поліції Тюрінгії аналогічні завдання виконує уповноважений із захисту жертв злочинів. Пріоритетними напрямками його діяльності є координація поліцейських заходів із захисту жертв злочинів, розбудова місцевих мереж захисту жертв злочинів у взаємодії з державними та недержавними суб'єктами, участь у реалізації земельних і локальних проектів з проблем захисту жертв злочинів, підтримання контактів з громадськістю і засобами масової інформації тощо.

Уповноважені у справах молоді поліції Берліна та Нижньої Саксонії опікуються дітьми і молоддю, які постраждали від злочинних посягань, реалізують функцію контактної особи у зв'язках з навчальними закладами, координують реалізацію поліцейських превентивних заходів у дитячому та молодіжному середовищі, здійснюють розробку відповідних методичних матеріалів для педагогічного персоналу, вихователів і батьків. Визначальним критерієм підбору кандидатів на заміщення цих посад є добровільність і

наявність навичок педагогічної діяльності. Особлива увага приділяється реалізації концепції превенції насильства, що ґрунтується на визнанні школи як найпридатнішого майданчика для інформаційно-превентивної роботи з дітьми та учнівською молоддю. Характерно, що цільовою аудиторією визначено як дітей, так й викладацький склад. Поліцейські залучаються до проведення спеціальних занять. Зазвичай дітям роз'яснюється значення поняття «насильства», аналізуються конфліктні ситуації, типові для повсякденного шкільного життя, подорожі до школи та під час дозвілля. Особлива увага приділяється формуванню позитивних установок і толерантної поведінки. При проведенні роз'яснювально-превентивної роботи обов'язково ураховується представництво іноземців серед учнівської молоді мегаполісу. В інспекціях поліції Баварії з 2000 року існує посада уповноваженого на здійснення зв'язків зі школами чиновника, який є контактною особою з широкого спектру проблем, віднесених законодавцем до компетенції поліції.

Резюмуючи, зазначимо, що людиноцентристська спрямованість діяльності органів охорони правопорядку німецьких федеральних земель забезпечується в тому числі й шляхом запровадження у територіальних органах поліції посад омбудсменів (уповноважених) у справах іноземців (мігрантів), жінок і дітей, молоді, жертв злочинів тощо. Основним завданням омбудсмена поліції у справах іноземців є здійснення роз'яснювально-превентивної роботи в емігрантському середовищі (національних діаспорах) і сприяння інтеграції іноземців у німецьке суспільство. Належність жінок, дітей і молоді до віктимізованих соціальних груп зумовлює наділення спеціалізованих омбудсменів поліції компетенцією у сферах кримінальної превенції та кримінального переслідування. Натомість омбудсмен поліції із захисту жертв злочинів бере участь у заходах, спрямованих на захист потерпілих від злочинів та їх соціальну реабілітацію. Подібний досвід, безумовно, має бути врахований при розробці концепції проактивної і соціально орієнтованої діяльності Національної поліції України.

Одержано 17.03.2016

УДК 342.922(477)

Олена Юхимівна СИНЯВСЬКА,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРИВАТНИХ ОСІБ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

Адміністративне право наділяє адміністративною правосуб'єктністю, тобто здатністю бути потенційним носієм відповідних прав та обов'язків і реалізовувати (здійснювати) їх, велике коло учасників суспільних відносин, що підтверджується великою кількістю таких відносин у різних сферах реалізації публічної влади. Не випадково перелік суб'єктів адміністративного права значно ширший, ніж у будь-якій іншій галузі права.

Адміністративну правосуб'єктність розуміють як потенційну можливість особи бути носієм певних суб'єктивних прав та обов'язків. Суб'єктивні права якоїсь особи – це надана і гарантована державою шляхом закріплення в правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки цієї особи. Вважається, що ознаками наявності в учасників адміністративних правовідносин суб'єктивних прав є: можливість певної поведінки з метою задоволення своїх інтересів; наявність адміністративної правосуб'єктності; можливість реалізації поведінки в адміністративних правовідносинах; обмеженість поведінки рамками адміністративно-правових норм, вихід за які є порушенням правових приписів.

Суб'єктивні публічні права регулюють відносини приватних осіб із державою. Вони є складовим елементом їх адміністративно-правового статусу. До галузі адміністративного права належать всі ті права і свободи громадянина, які він використовує в сфері державного управління і не може реалізувати без вступу у відносини з органами виконавчої влади.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ці правові норми можна вважати конституційною основою регулювання публічних відносин між людиною та державою.

М. А. Бояринцева умовно називає суб'єктивні права громадян у державному управлінні «адміністративними правами». Хоча не існує чіткого поняття «адміністративні права громадянина», рівно як і поняття «суб'єктивні публічні права», яке на нашу думку більш точно віддзеркалює сутність таких прав, але деякі вчені робили спроби дати перелік цих прав або назвати риси, притаманні їм.

Так, В. К. Колпаков зазначає, що в адміністративно-правовій науці прийнято виділяти три групи прав громадян: а) соціально-економічні, які стосуються основ життя людей – право на працю, матеріальне забезпечення, право на освіту, на охорону здоров'я. Вони становлять основу правового становища громадян; б) політичні права і свободи – це права на свободу думки, совісті, релігії, зібрань, мітингів, демонстрацій, об'єднання в політичні партії; право вносити пропозиції до державних органів і критикувати недоліки, оскаржувати в суді дії посадових осіб; право на судовий захист. Сюди також належать право обиратися і бути обраним у ради будь-якого рівня; право на користування досягненнями культури, свободу наукової, технічної, художньої творчості; в) особисті права і свободи – це права, які пов'язані з виконанням громадянами дій, спрямованих на задоволення особистих потреб.

Ю. П. Битяк вважає, що за своїм змістом права громадян поділяються на три групи: 1) на участь у державному управлінні та соціально-політичну активність: право на державну службу, внесення пропозицій, одержання необхідної інформації та документів у встановленій формі, проведення зборів, мітингів, демонстрацій, створення громадських об'єднань чи входження в них та ін.; 2) на одержання допомоги від відповідних компетентних організацій: право на медичну, санітарно-епідеміологічну допомогу, безкоштовне користування благами (бібліотеками, парками і т. ін.), користування транспортом, одержання сплатних та інших послуг; 3) на права, що захищаються: в адміністративному порядку (адміністративна скарга, адміністративно-юрисдикційне провадження), судовому порядку (скарга, позов), особисто громадянином (необхідна оборона). Він стверджує, що взаємодіючи з органами виконавчої влади, громадяни реалізують передусім права: на участь в управлінні; на об'єднання; на проведення мітингів, демонстрацій, зборів; на особисті або колективні звернення до державних органів; на свободу та особисту недоторканість; на недоторканість житла; на пересування; на інформацію; на відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями державних організацій, а також посадових осіб при виконанні ними службових обов'язків.

Існував і умовний розподіл прав на наступні групи: 1) права, пов'язані з участю громадян в управлінні; 2) права, пов'язані із задоволенням громадянами матеріальних, культурних та інших потреб; 3) права, пов'язані з можливістю захисту своїх прав і свобод.

В адміністративно-правовій літературі пропонуються також класифікації прав і обов'язків громадян у сфері виконавчої влади. Так, за зв'язком з основними правами та обов'язками, закріпленими в нормах Конституції, розрізняють: 1) права громадян, закріплені в нормах адміністративного права, які розвивають та конкретизують права, закріплені в Конституції (це – право на участь у державному управлінні, право на медичну допомогу, право на освіту тощо); 2) права громадян, передбачені тільки нормами адміністративного права, наприклад, права, обумовлені наявністю паспортної системи.

За механізмом реалізації Д. М. Бахрах виділяє права абсолютні (безумовні) й відносні. До абсолютних належать права, якими особа користується на свій розсуд, а суб'єкти влади зобов'язані створювати умови і не заважати їх реалізації, захищати їх (наприклад, право на адміністративну скаргу, вибір імені, працевлаштування, користування публічними бібліотеками, здобуття загальної середньої освіти). Реалізація абсолютних прав залежить від волі громадянина. Відносними є права, для реалізації яких потрібен акт державного органу (наприклад, наказ про призначення на посаду, ліцензія на здійснення певної діяльності). Воля громадянина має бути опосередкована волею суб'єкта влади, актом застосування права.

Якщо взяти за основу процесуальні підстави надання права, то можна говорити про права, які відповідним актом суб'єкта виконавчої влади:

- визнаються, реалізуються без заяви особи, яка має право (призначення стипендії, присвоєння військовослужбовцю чергового звання тощо);
- надаються за заявою громадянина, яку суб'єкт виконавчої влади зобов'язаний задовольнити, якщо відсутні передбачені юридичною нормою підстави для відмови (призначити пенсію, видати паспорт, ліцензію);
- надаються за ініціативою суб'єкта виконавчої влади, який реалізує свої дискреційні повноваження (призначення на державну посаду).

Заслугує на увагу класифікація адміністративних прав громадян, яку наводить В. М. Манохін: 1) права громадян, що регулюються

нормами адміністративного права. До складу цієї групи належить право громадян на участь у державному управлінні, що створює основу його адміністративно-правового статусу; 2) права громадян, які регулюються нормами адміністративного та інших галузей права. До цієї групи прав належать права та свободи, що пов'язані з реалізацією соціально-економічних, політичних, особистих та культурних прав і свобод громадян (право на працю, на відпочинок, на користування суспільними благами тощо). За фактичної реалізації цієї групи прав та свобод громадянин вступає у відносини з «управлінським апаратом» підприємств, установ, організацій.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти таких висновків. Традиційно більшість авторів, які пишуть про права людини, поділяють їх на три покоління: перше покоління – громадянські та політичні права, проголошені буржуазними революціями; друге – соціально-економічні, які мають за основу соціалістичні вчення; третє – права колективні або солідаристські, проголошені, головним чином, країнами третього миру. Звісно, такий розподіл усіх прав та свобод не є абсолютними, але його можна прийняти.

В той же час, розглядаючи права приватних осіб як суб'єктів адміністративного права, вчені-адміністративісти виділяють групу прав, які реалізуються громадянами під час їх взаємодії з органами виконавчої влади – так звані «суб'єктивні публічні права» (деякі вчені називають їх «адміністративними правами»). Можна визначити суб'єктивні публічні права приватних осіб як права, які використовуються громадянами у сфері державного управління, регулюють відносини приватних осіб з державою, є складовим елементом їх адміністративно-правового статусу і реалізуються під час відносин з органами виконавчої влади. Зазначимо також, що єдиної визначеної системи таких прав та їх класифікації в науці адміністративного права ще не існує, що обумовлює необхідність подальших наукових розробок у цій сфері.

Одержано 22.02.2016

УДК 341.485

Татьяна Леонидовна СЫРОЕД,

*доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры конституционного,
муниципального и международного права*

Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина

КОНЦЕПЦИЯ ГЕНДЕРНОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ В АСПЕКТЕ ПОДДЕРЖАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО МИРА И БЕЗОПАСНОСТИ

С момента принятия и вступления в силу Статута ООН 1945 года, фундаментальным принципом которого провозглашен «принцип равенства мужчины и женщины» (принцип гендерного равенства), организация в лице ее главных органов плодотворно работает над разработкой норм в этой сфере. Концепция деятельности Департамента ООН по поддержанию мира (далее – ДОПМ) в области гендерной проблематики и вопросов поддержания мира была заложена в резолюции S/RES/1325 (2000) Совета Безопасности – первой резолюции Совета, в которой поднималась проблема несоразмерного и исключительного воздействия вооруженного конфликта на женщин. В ней подчеркивается важность обеспечения равноправного, всестороннего и активного участия женщин в предотвращении и урегулировании конфликтов, миростроительстве и поддержании мира. Резолюция призывает государства-члены обеспечить равноправное и всестороннее участие женщин во всех усилиях по поддержанию и укреплению мира и безопасности, а также настоятельно рекомендует всем сторонам расширить участие женщин и обеспечить учет гендерной проблематики во всех мероприятиях в области миростроительства.

В развитие идей, сформулированных в резолюции S/RES/1325, Совет Безопасности принял резолюцию S/RES/1889 (2009), в которой содержится призыв к дальнейшему расширению участия женщин в политических процессах и разработке показателей для оценки прогресса в осуществлении резолюции S/RES/1325.

Признавая серьезные последствия сексуального насилия в условиях конфликтов для поддержания мира и безопасности, Совет Безопасности принял резолюцию S/RES/1820 (2008), в которой констатируется наличие прямой связи между сексуальным насилием, как военной тактикой и проблемами женщин, мира и безопасности. Резолюция S/RES/1820 усиливает положения резолюции

S/RES/1325 и акцентирует внимание на том, что сексуальное насилие в условиях конфликта является военным преступлением, и требует, чтобы стороны в вооруженном конфликте незамедлительно приняли надлежащие меры для защиты гражданских лиц от сексуального насилия, включая разъяснительную работу с военнослужащими и применение дисциплинарных мер.

В резолюции S/RES/1888 (2009), принятой в развитие резолюции S/RES/1820, Совет поручил миротворческим миссиям обеспечивать защиту женщин и детей от сексуального насилия в условиях вооруженного конфликта и просит Генерального секретаря назначить специального представителя по вопросу о сексуальном насилии в условиях вооруженного конфликта (Канцелярия Специального представителя Генерального секретаря по вопросу о сексуальном насилии в условиях конфликта).

В 2010 году была принята резолюция S/RES/1960, в которой развивается и углубляется тема борьбы с сексуальным насилием в контексте проблем женщин, мира и безопасности.

В качестве последующих мер в отношении резолюции S/RES/1960 Совет Безопасности принял резолюцию S/RES/2106 (2013), которая вновь подтверждает, что все государства-члены и органы ООН должны активизировать свои действия по выполнению предыдущих мандатов и по борьбе с безнаказанностью за сексуальное насилие в ходе конфликтов. В резолюции S/RES/2106 также подтверждается центральная роль гендерного равенства, политических, социальных и экономических прав и возможностей женщин в усилиях по предотвращению сексуального насилия в вооруженных конфликтах и постконфликтных ситуациях.

В резолюции S/RES/2122 (2013) подчеркивается ответственность за выполнение резолюции S/RES/1325, а также важность участия женщин на всех этапах предотвращения, урегулирования и восстановления.

В резолюции S/RES/2242 (2015) Совет Безопасности настоятельно призывает ДОПМ и ДПВ следить за тем, чтобы на всех этапах планирования миссий, разработки, выполнения и обзора мандатов и сокращения миссий проводился необходимый гендерный анализ и использовались специальные технические знания по гендерным вопросам, обеспечивая при этом, чтобы на всех последовательных этапах осуществления мандатов миссий учитывались потребности и необходимость участия женщин, рекомендует ему рассмотреть проблемы, препятствующие набору и профессиональному

росту женщин, приветствует также усилия, предпринимаемые с целью стимулировать участие большего числа женщин в воинских и полицейских контингентах, развернутых в операциях ООН по поддержанию мира.

В завершение необходимо отметить, что деятельность женщин во всех сферах – в полиции, вооруженных силах и гражданских службах – оказывает позитивное воздействие на проведение операций по поддержанию мира как в плане расширения роли женщин в миростроительстве, так и с точки зрения защиты прав женщин.

Женщины-миротворцы служат примером для местного населения, вдохновляя женщин и девочек, живущих в обществе, где зачастую доминируют мужчины, на борьбу за свои права и участие в мирных процессах. Увеличение числа женщин необходимо для решения следующих задач: расширение прав и возможностей женщин в принимающей стране; оказание помощи женщинам из числа бывших комбатантов во время процесса демобилизации и возвращения в гражданскую жизнь; обеспечение доступа миротворческого контингента к женщинам в общинах; проведение бесед с пострадавшими от насилия на гендерной почве; наставничество над женщинами-кадетами в полицейских и военных академиях; общение с женщинами в обществах, где женщинам запрещено разговаривать с мужчинами.

Присутствие женщин-миротворцев может также: способствовать ослаблению конфликта и противостояния; улучшить возможности доступа и поддержки для местных женщин; служить ролевой моделью женщинам в общинах; усилить чувство защищенности у местного населения, в том числе у женщин и детей; расширить спектр профессиональных навыков в рамках миротворческой миссии.

ООН поощряет и пропагандирует стремление к более активному привлечению женщин для службы в армейских и полицейских контингентах, ответственность за практический аспект реализации лежит на государствах-членах. В рамках ООН осуществляется «глобальный план действий», сущность которого заключается в расширении набора женщин-полицейских в национальные правоохранительные органы и службы в составе полицейских операций ООН по всему миру.

Одержано 01.04.2016

УДК 342.8

Олександр Сергійович БАКУМОВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТИВНЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА: ДОСВІД США

Електоральний процес, тобто вибори представників законодавчої та виконавчої влади різних ступенів і супутні їм кампанії, займає особливе місце в політичному житті США, а електоральна поведінка – особливе місце в політичній поведінці американців. Для багатьох з них участь у виборах, яка обмежується нерідко актом голосування, чи не єдина, доступна завдяки своїй відносній простоті форма участі в політичному процесі, яка не вимагає знань і попередньої підготовки. Щоправда, як зазначають багато американських соціологів, це форма, яка має швидше символічний зміст, бо «особа, що віддає свій голос, рідко вірить в те, що зможе суттєво змінити політичний результат». Це скоріше акт, за допомогою якого вона стверджує своє ставлення до кандидатів, до системи в цілому, до національних політичних інститутів. Цим, мабуть, і можна пояснити ту парадоксальну на перший погляд обставину, що «голосують багато з тих, хто не залучений до політичного процесу, і, навпаки, деякі з тих, хто залучений до нього, можуть не обтяжувати себе голосуванням». Аналіз політичної участі американців протягом декількох останніх десятиліть – а йому в США присвячена величезна література – дозволяє виокремити низку досить стійких, таких, що мають імовірний характер моделей, які склалися історично і забезпечують відтворення електорального процесу (в основних його параметрах) і політичного життя американського суспільства в цілому.

Перше, що звертає на себе увагу при аналізі електоральної поведінки в США, що лежить на поверхні і разом з тим має глибокий внутрішній зміст, – це абсентеїзм, тобто низький відсоток участі виборців, що мають право голосу, у виборах. Але абсентеїзм – не просто стійке явище. Склавшись стихійно, ця традиція стала неписаним «правилом» електоральної «гри», *conditio sine qua non* електорального процесу. Політики будують свої розрахунки, виходячи з того, що у виборах не братиме участі більш-менш значна частина

населення. При цьому спеціалісти можуть навіть приблизно передбачити, яка частина яких категорій населення за яких умов не візьме участі в цих виборах і що може – і має – бути наслідком цієї неучасті. Якби це «правило» виявилось раптом якимось чином порушеним, то це з часом неминуче призвело б до ланцюгової реакції порушень, а швидше за все, і наступних змін – законодавчих і звичайних. Це яскравий приклад того, як формальна аномалія стає не тільки реальною нормою, а й умовою «нормального» протікання політичного процесу.

Протягом усього післявоєнного періоду політична участь американців характеризувалася низьким рівнем кореляції між ідеологічними орієнтаціями і позицією виборця. Ліберально орієнтовані виборці не завжди голосували за кандидата-ліберала, консерватори – за консерватора і т. п. Кореляції між цими двома величинами і сьогодні залишаються порівняно невисокими. Так що можна досить впевнено говорити про те, що «неідеологічне» голосування становить один з стійких моментів культури політичної участі в США. Низький рівень кореляції характеризує також зв'язок електоральної позиції і політичних поглядів. На думку більшості американських соціологів, що спеціалізуються на дослідженні виборів, головним мотивом голосування для значної частини, якщо не для більшості, виборців завжди була партійна лояльність.

Однак в останні роки в політичній участі американців позначилися нові тенденції, які змусили соціологів говорити про падіння ролі «партійного голосування» за рахунок так званого «issue voting» – голосування на основі позицій, займаних кандидатом (незалежно від його партійної приналежності) по одному або декількох актуальних соціально-політичних питань, або навіть особистого шарму кандидата (найяскравіший приклад – демократ Б. Обама, за якого на виборах 2008 р. віддали свої голоси багато симпатиків республіканської партії). Чи мають зазначені тенденції довготривалий і стійкий характер і чи витіснить з часом «issue voting» партійне голосування – сказати із впевненістю неможливо.

Задамося питанням: чому в політичній участі американців, людей з нерозвиненою партійною самосвідомістю, зі слабо вираженим почуттям «партійного боргу» і «партійної дисципліни», «партійне голосування» грало – і продовжує, хоча і в дещо меншій мірі, грати – істотну роль? Вочевидь тому, що для багатьох громадян США, які слабо обізнані в політиці, не мають власної точки зору з багатьох питань і погано уявляють собі політичні платформи

кандидатів, фігура політика слугує своєрідним електоральним орієнтиром, посередником між виборцем і кандидатом, імідж якого і визначає в кінцевому рахунку вибір фаворита. Іншими словами, пересічний американець, який не має «вищих» політичних міркувань, голосує не стільки за партію або її політичну платформу і ідеологію, скільки за особистість кандидата. Та й самі партії в свідомості багатьох членів американського електорату асоціюються з особистостями національних лідерів, що визначали їх політику – а в кінцевому рахунку і політику країни – на тому чи іншому етапі її історії: Ф. Рузвельта, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Р. Рейгана і т. д.

Резюмуючи, слід зазначити, що у своїй соціально-політичній самоідентифікації американці, як правило, тяжіють до центру. Але те ж саме спостерігається в їхній політичній участі. У радикала (феномен Д. Трампа залишимо поки осторонь), як політика, що займає крайні позиції в спектрі політичних орієнтацій, набагато менше шансів «набрати очки» у виборчій кампанії, ніж у «поміркованого», «центриста», що представляє «основний напрямок» – *mainstream*.

У менш розвинених демократіях від виборців ще складніше очікувати раціональних уявлень про можливості вплинути своїм голосуванням на політику, а тому вони будуть більш схильні до вибору на основі оцінок особистості кандидата. Але, на відміну від США, найбільш важливим фактором в таких випадках стає вибір між правлячою елітою і опозицією. Він значущий навіть для зрілих європейських демократій, особливо за умов кризи або вкрай невдалого політичного курсу (наочний приклад – Джон Мейджор). У подібних випадках негативна мотивація голосування проти представника правлячої верхівки переважатиме над позитивною мотивацією голосування за програму його опонента.

Одержано 01.04.2016

УДК 343.415(477)

Анна Сергіївна БАНДУРКА,

кандидат філософських наук,

доцент Міжрегіональної академії управління персоналом

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧИХ ТА РЕФЕРЕНДНИХ ПРАВ

Загальна декларація прав людини визначає, що кожна людина має право приймати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Конституція України

відображує таке положення закріплюючи право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Ці права є одними із істотних факторів, що впливають на ефективне здійснення всіх інших прав і свобод людини і громадянина, а їх захист є одним із головних завдань держави.

Питанням кримінально-правового захисту прав та свобод людини займалися такі вчені, як: П. П. Андрушко, І. О. Зінченко, М. І. Мельник, В. І. Осадчий, В. П. Тихий, С. Я. Лихова та інші.

Законодавство України передбачає різні способи захисту таких прав. Проте, насамперед, враховуючи пріоритет прав і свобод людини, вони безпосередньо потребують кримінально правового захисту.

Безпосередньому захисту виборчих і референтних прав присвячена низка статей визначених Розділом V Кримінального кодексу України (далі – КК). До злочинів проти виборчих і референтних прав законодавством віднесено: перешкоджання здійсненню виборчого права або брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (стаття 157 КК), надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, відомостей Державного реєстру виборців (стаття 158 КК), незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більш ніж один раз (стаття 158-1 КК), незаконне знищення виборчої документації або знищення документів референдуму (стаття 158-2 КК), порушення таємниці голосування (стаття 159 КК), порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (стаття 159-1), підкуп виборця, учасника референдуму (стаття 160 КК).

Предмет злочинів в посяганнях проти виборчих та референтних прав передбачений лише в деяких статтях КК. До предмету злочинів проти виборчих та референтних прав законодавець відносить виборчу документацію, документи референдуму, скриньки з бюлетенями, агітаційні матеріали, відомості (інформацію) Державного реєстру виборців.

Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих та референтних прав коливається від штрафів до обмеження волі. Так,

наприклад, прийняття пропозиції, обіцянки або отримання виборцем для себе або третьої особи неправомірної вигоди за вчинення або не вчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права, караються штрафом від 100 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на той самий строк. Крім того, пропозиція, обіцянка або надання виборцю неправомірної вигоди за будь-які дії, пов'язані з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права, караються обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від 1 до 3 років.

Здійснення передвиборної агітації шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів, робіт, послуг карається обмеженням волі на строк від 2 до 4 років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від 1 до 3 років.

За перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, члена виборчої комісії або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, поєднані з підкупом, обманом або примушуванням, збільшено термін позбавлення волі з 2 до 3 років. Такий злочин класифікуватися як злочин середньої тяжкості.

За відповідні дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища, передбачається, зокрема, позбавлення волі на строк від 3 до 7 років, у результаті чого такий злочин класифікуватися як тяжкий.

Також до тяжких злочинів віднесено, зокрема, незаконну вимогу або вказівку посадової особи з метою вплинути на рішення виборчої комісії (позбавлення волі на термін від 5 до 10 років), підробку виборчих документів (від 3 до 7 років), викрадення чи приховування виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців (від 5 до 7 років).

Злочини проти виборчих прав є результатом тих проблем, які виникають у зв'язку з виборами. Вибори як демократичний спосіб формування публічної влади є складним і масштабним соціальним процесом, який має політичну, правову, фінансову, організаційну

та інші складові. З огляду на це, характер виборчого процесу, його перебіг, дотримання його суб'єктами виборчих процедур визначальним чином обумовлюються загальною соціально-політичною та правовою ситуацією в країні, станом правопорядку, рівнем правової культури населення. Вибори відбуваються за тими правилами, за якими живе суспільство.

Говорячи про кримінальну відповідальність за порушення виборних та референтних прав, не можна оминати питання протидії таким порушенням.

Протидія злочинам проти виборчих та референтних прав можлива шляхом удосконалення певних сфер. Так, наприклад, зміна соціально-політичного життя в країні, а саме: підвищення ролі народу, як суб'єкту суспільних та політичних процесів; розширення демократичних засад функціонування державних органів; покращення ситуації зі свободою слова та незалежністю ЗМІ; забезпечення більш цивілізованих умов для діяльності політичної опозиції; деполітизація правоохоронних органів та інше.

На нормативно-правовому рівні, слід стабілізувати виборче законодавство, тобто визначити правила проведення виборів заздалегідь до їх проведення та стабільність таких правил. Одним із важливих засобів протидії є також зміна ручного підрахування голосів виборців машинним. Це мінімізує суб'єктивний (людський) фактор підрахунку голосів і знизить можливості для їх фальсифікації.

Захист виборчих та референтних прав є важливою передумовою становлення громадянського суспільства, розбудови демократичної, правової держави, в якій верховенство права виступає основою демократії.

Одержано 26.02.2016

УДК 342.56(71)

Лариса Дмитрівна ВАРУНЦ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВОСУДДЯ: ДОСВІД КАНАДИ

Проблема прав людини інтенсивно обговорюється з різноманітних позицій, оскільки права людини є органічним компонентом демократичного політико-правового простору, інструментом організації

суспільних відносин. Саме тому, важливим є вивчення зарубіжного досвіду, зокрема, Канади, у сфері гарантування основних прав і свобод людини державою, зокрема, судовими органами.

Судова система Канади визначена у Конституційному акті 1867 р. На федеральному рівні та у переважній більшості провінцій вона базується на англійському загальному праві, тоді як у Квебеку – на французькому праві. Судова система відіграє важливу роль у тлумаченні законів і має право визнавати не чинними закони, які суперечать положенням Конституції.

Усі провінційні й федеральні суди організовані за принципом чотирирівневої піраміди. Верховний суд Канади є останньою й остаточною інстанцією при розгляді апеляцій щодо усіх цивільних і кримінальних справ.

Він складається з головного судді та 8 суддів, троє з яких мають представляти Квебек. Усі члени Верховного суду призначаються генерал – губернатором за поданням Прем'єр-міністра Канади.

У Канаді діють також: Федеральний суд, Канадський податковий суд, вищі суди загальної компетенції у провінціях і територіях.

У провінціях Канади діють три види судів. Суди вищої категорії включають суди першої інстанції та апеляційні суди. Більш низькі інстанції – суди графств та округів.

Існують також спеціальні суди, які розглядають справи щодо спадкування, дрібних правопорушень та позови. Муніципальні суди розглядають справи щодо не виконання рішень місцевих органів влади. Кримінальні справи розглядаються судами присяжних.

Усі судді провінційних і федеральних апеляційних, вищих судів складають присягу у той же спосіб, що й судді Верховного суду – за порадою Прем'єр-міністра й міністра юстиції після консультацій з неурядовими організаціями. Суддів вищих провінційних і територіальних судів призначає Кабінет міністрів. Суддівські посади на провінційному та територіальному рівнях займають чиновники відповідних урядових рівнів.

Важливо зазначити, що одним із основоположних принципів канадської Конституції є незалежність судів, який означає, що судді повинні мати свободу дій без необґрунтованого впливу інших органів влади, тобто виконавча і законодавча гілки влади не повинні «зазіхатися на суттєві «повноваження і функції»... суду» (MacKeigan v. Hickman, [1989] 2 S.C.R.796, п. 828). Важливим питанням при цьому є те, наскільки вільним є суд щодо розгляду справ без стороннього впливу. Верховний Суд Канади у рішенні по

справі Валенте (Valente v. The Queen, [1985] 2 S. C.R.673) сформулював три основні характеристики незалежності судів, а саме: незмінність суддів, гарантоване матеріальне забезпечення і організаційно-правова (адміністративна) незалежність.

Разом із незалежністю судів виникає і відповідальність за належне відправлення правосуддя, а також необхідність співпраці із засобами масової інформації і представниками громадськості. Концепція гласності у діяльності судів має глибоке коріння у канадському законодавстві. Вона виникла із традицій загального (прецедентного) права. У рішенні по справі МакІнтайра (Attorney General of Nova Scotia v. MacIntyre, [1982] 1 S.C.R.175). Верховний суд Канади підкреслив, що гласність є правилом роботи судів, а закритість – винятком, що укріплює довіру громадськості до діяльності судової системи.

Гласність включає у себе відкритий доступ до інформації щодо діяльності судів, що дозволяє громадськості обговорювати судову практику і процедури, висловлювати свою думку і критику щодо діяльності судів. Даний принцип, заснований на положеннях загального права та на Хартії прав і свобод, не є абсолютним: винятки з нього можуть відноситись до випадків, коли відкритий процес може порушувати право звинуваченого на справедливий судовий розгляд або спричинити розголошення подробиць особистого життя потерпілого.

Добросовісне відправлення правосуддя вимагає від судів аби вони постійно були в курсі справ щодо нових підходів щодо конституційних цінностей і їх збалансованому застосуванню у сфері кримінальної юстиції, прав власності, федералізму. Наприклад, важливу роль у Канаді відіграє питання щодо соціально-економічних питань. Слід зауважити, що у Канадській Хартії прав і свобод практично не відображено дану групу прав. На практиці це призвело суди до широкої інтерпретації тих положень Хартії і відповідних розділів Конституції, які тісно пов'язані з соціально-економічними правами. У канадській Конституції також не відображено право власності. Питання щодо права власності вирішуються на основі традицій загального права із застосуванням відповідного тлумачення судами.

Важливим напрямком діяльності судів є вирішення питань, пов'язаних з правами людини та сферою національної безпеки держави, у т.ч. питань щодо належної поваги до дій держави, направлених на захист від терористичних актів та їх попередження. У

даному напрямку роль Верховного Суду Канади проявляється у тому, щоб у ході реалізації державних заходів у даному напрямку, дотримувався принцип верховенства права.

До Верховного Суду досить часто надходять запити щодо тлумачення конкретних прав, закріплених у Конституції. Наприклад, положення Конституції щодо розподілу виконавчої влади знаходять своє відображення у загальних термінах, що призводить до сумнівів, неоднозначності тлумачень і, як наслідок, – багатьох судових позовів.

Проаналізувавши вищевикладене, доходимо висновку, що питання, які стоять перед судами Канади, важкі та неоднозначні, оскільки у Конституції використовуються досить загальні формулювання. З плином часу відбуваються важливі соціально-економічні реформи, які викликають нові проблеми, які не можливо було передбачити у часи Конфедерації. Саме тому важливим є суспільне сприйняття суду як незалежного органу. Для того, щоб суд був дійсно незалежним, громадськість повинна бути впевнена у тому, що при розгляді конкретних справ, зокрема, у сфері гарантування основних прав і свобод людини державою, судді керуються тільки положеннями Конституції і закону.

У ході проведення реформування судової системи України важливим є вивчення зарубіжного досвіду, у т.ч. Канади, який дає підстави стверджувати, що без укріплення авторитету судової влади у суспільстві, не можливо досягти дійсно незалежності судів зі сторони чиновників, політиків, бізнесменів, організованої злочинності.

Одержано 29.02.2016

УДК 340.1

Юлія Олегівна ВАЩУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ – ОСНОВНИЙ ПРІОРИТЕТ ВІДОМЧОЇ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ

Правова політика загалом завжди являє собою систему пріоритетів в юридичній діяльності, в правовій сфері, базується на принципах Конституції і загальновизнаних нормах міжнародного права. Вона орієнтує суспільство та відповідні органи держави та місцевого самоврядування на вирішення ти чи інших актуальних

проблем – проблем захисту прав і законних інтересів суб'єктів, прогресивного юридичного розвитку країни, вдосконалення правового регулювання тощо.

Пріоритет (від лат. *prior* – перший, старший) означає переважне, провідне значення кого-, чого-небудь; перевага над кимось, чимось. Отже, пріоритети відомчої правотворчої правової політики – це певні її первинні орієнтири.

Пріоритети політики – завжди визначають напрям, наголос, перевагу у діяльності державної влади, їх визначають відповідності з її (влади) уявленнями про ієрархію соціальних цінностей, які підлягають захисту та забезпеченню правом в першу чергу.

Якщо мова йде про пріоритети державної політики у певній сфері правового регулювання, то насамперед маються на увазі стратегічні перспективи її розвитку. Інакше кажучи, пріоритети правової політики – це певні головні напрямки її здійснення. Це те, без чого сьогодні неможливо обійтися. Правовий пріоритет у політиці може мати кілька сторін прояву: по-перше, він свідчить, що особа, суспільство, держава орієнтовані на здійснення низки заходів правового характеру для задоволення потреб, інтересів на певному етапі свого розвитку; по-друге, він нагадує про невирішені завдання у сфері створення й втілення в життя права; по-третє, дозволяє побачити як найближчі, так і перспективні цілі й тим самим вибудувати стратегічні напрями реалізації правової політики

Відомча правотворча політика, як і її генетична основа – правова політика, має дуже широку сферу дії, адже вона спрямована на здійснення та виконання всіх цілей та завдань, які стоять перед державною правовою політикою.

Враховуючи тісний генетичний взаємозв'язок відомчої правотворчої політики з правовою політикою держави (остання є сутнісною основою першої) можна з достатнім ступенем обґрунтованості стверджувати, що пріоритети правової політики та відомчої правотворчої політики багато в чому збігаються. На це, приміром, вказує наукове розуміння сенсу та обсягу завдань, які вирішує відомча правотворча політика на сучасному етапі розвитку української держави.

Пріоритети відомчої правотворчої політики мають ґрунтуватись на системі принципово важливих цінностей як орієнтирі, котрий об'єднує всі пріоритети в єдине ціле.

До таких цінностей насамперед можна віднести добробут, безпеку, рівність, справедливість, легітимність, законність, свободу,

владу. Політика повсякчас має потребу в тому засобі, який би зміг реалізувати дані цінності, а відтак і саму політику.

До пріоритетів відомчої правотворчої політики можна віднести: захист прав людини; розбудова правового громадянського суспільства; розробка довгострокової стратегії правотворчості центральних органів виконавчої влади, адаптація законодавства України до права Європейського союзу; покращення механізмів правового регулювання та ін.

Беззаперечно основним пріоритетом відомчої правотворчої політики є забезпечення захисту прав людини. Зокрема, В.В. Солов'єв, називаючи пріоритети правової політики – «особа, сім'я, суспільство, держава» не випадково ставить у цьому переліку на перше місце особу, адже людина її права є найвищою соціальною цінністю, а захист прав і свобод є першочерговим завданням держави, завданням її владних структур та органів влади всіх рівнів і ланок.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях. Саме боротьба за права людини, за їх нові ступені в усі часи була основним каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тих чи інших країн. Найважливішим здобутком захисників універсальної концепції «прав людини» є «Загальна декларація прав людини», прийнята Організацією Об'єднаних Націй. Це перший документ універсального характеру, який на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права й тим самим встановив стандарти та ідеали, яких і сьогодні прагнуть дотримуватись усі цивілізовані країни світу.

Згідно з Конституцією України, людина, її життя, здоров'я, честь і гідність визначаються найвищою соціальною цінністю, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави, потребує забезпечення та гарантування прав і свобод людини та громадянина.

Метою відомчої правотворчої політики є забезпечення умов для створення науково обгрунтованого, збалансованого і системного масиву відомчих підзаконних нормативно-правових актів. Отже, відомча правотворча політика грає принципову роль та має велике значення в процесі забезпечення захисту прав людини державою.

Науково обгрунтована та послідовна відомча правотворча політика є необхідною передумовою ефективності відомчої правотворчої діяльності, основною метою якої є результативне здійснення державою всіх своїх функцій, зокрема охоронної функції, що забезпечує захист прав людини і громадянина.

Враховуючи викладене, можна зробити наступні висновки: будь-яке правове явище має власне призначення та пріоритети, що відображають його роль та цінність у правовому житті суспільства. Пріоритет захисту прав людини є основним пріоритетом для всіх видів і форм політики взагалі. Оскільки правові норми і принципи мають важливу роль в життєдіяльності громадянського суспільства, функціонуванні держави, діяльність у сфері відомчої правотворчості постійно повинна відповідати вимогам системності, послідовності, виваженості тощо, адже лише такої якості нормотворча діяльність здатна забезпечити належний рівень ефективності відомчих норм. Покладена в основу відомчої правотворчості відомча правотворча політика повинна мати на меті забезпечення меж свободи індивіда, неприпустимість порушення рівня свободи, обмеженого правом, заборону порушення права та неможливість застосування силових засобів, не заснованих на праві.

Одержано 31.03.2016

УДК 341.217+341.48

Андрій Васильович ВОЙЦІХОВСЬКИЙ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного та міжнародного права
факультету № 4 (кіберполіції)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Починаючи з кінця XX ст. Рада Європи стала осередком діяльності, спрямованої на боротьбу з торгівлею людьми. Рада Європи реалізовувала цілий ряд ініціатив у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаних із цим питань, у тому числі розробка та прийняття міжнародно-правових документів.

Серед усіх документів, прийнятих органами Ради Європи, особливу увагу заслуговує Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, яка була підписана 16 травня 2005 р. Прийняття Конвенції відзначилося рекордною кількістю підписань – 15 держав-членів Ради Європи висловилися на користь перспективи її подальшої ратифікації. Конвенція набула чинності 1 лютого 2008 р. після її ратифікації 10 країнами (відповідно до ст. 42 Конвенції).

11 листопада 2005 р. Україна підписала Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, яку 21 вересня

2010 р. ратифікувала. Конвенція набула чинності для України 1 березня 2011 р.

Як зазначається у висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, ратифікація Конвенції надає Україні можливість впроваджувати сучасні міжнародно-правові стандарти у сфері боротьби з торгівлею людьми, що сприятиме у подальшому подоланню статусу транзитної держави, через кордони якої постачається «живий товар».

Крім того, ратифікація Конвенції відповідає загальним тенденціям створення всеохоплюючих міжнародно-правових актів у сфері боротьби з цим ганебним явищем; забезпечить створення правових умов, необхідних для більш тісного співробітництва нашої держави з державами-членами Ради Європи у сфері протидії торгівлі людьми.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, спрямована на запобігання торгівлі людьми, захист жертв торгівлі людьми, забезпечення ефективного кримінального переслідування, сприяння координації національних дій та міжнародного співробітництва.

Конвенція застосовується до усіх форм торгівлі людьми, незалежно від того чи є вони національними або транснаціональними, або пов'язані з організованою злочинністю чи ні; усіх жертв торгівлі людьми (жінок, чоловіків та дітей); усіх форм експлуатації (сексуальна експлуатація, примусова праця або послуги, рабство, поневолення, вилучення органів).

У сфері протидії торгівлі людьми вже існують інші міжнародно-правові документи, однак Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми містить більш чіткі положення, які є більш широкими, ніж мінімальні стандарти, закріплені у міжнародних документах.

Еволюція міжнародного права підтверджує, що глобальний підхід повинен бути доповнений заходами регіонального характеру. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми не має за мету конкурувати з іншими міжнародно-правовими документами, прийнятими на глобальному рівні. Конвенція призначена для покращення захисту, закріпленого в них, а також для подальшого розвитку передбачених ними стандартів.

Важливим є те, що Конвенція створила незалежний механізм моніторингу, щоб оцінити наскільки повно її положення реалізуються на практиці. Цей механізм моніторингу складається з двох

елементів: Групи експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) і Комітету сторін.

Цінність діяльності з моніторингу, що проводиться в рамках Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, полягає в: оцінці та стимулюванні виконання далекосяжних зобов'язань за Конвенцією; забезпеченні отримання індивідуальних рекомендацій для вирішення проблемних питань; створенні форуму міжнародного співробітництва з метою обміну інформацією та досвідом і т. п.

19 вересня 2014 р. Секретаріатом Ради Європи оприлюднена Доповідь про виконання Україною Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, яка була складена за результатами оціночної місії Групи експертів з протидії торгівлі людьми (ГРЕТА).

У своїй доповіді ГРЕТА визнає важливі кроки, що на сьогодні зробила Україна для боротьби з торгівлею людьми та наданню допомоги особам, які постраждали від цього явища, зокрема щодо:

- підготовки та професійного розвитку відповідних спеціалістів з питань, що стосуються протидії торгівлі людьми;
- ідентифікації та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- боротьби з торгівлею людьми органами внутрішніх справ та прикордонниками;
- прийняття стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, що дає змогу більш якісно надавати допомогу постраждалим особам;
- функціонування скоординованого механізму встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- розвитку міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми;
- підвищення загального рівня обізнаності населення щодо торгівлі людьми тощо.

Разом з тим, ГРЕТА надала ряд рекомендацій органам влади України, щодо вдосконалення державної політики у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема стосовно подальшого розвитку співпраці між представниками державних органів влади та громадськості у зазначеній сфері.

У рамках співробітництва України з Радою Європи проводяться численні робочі зустрічі, форуми, семінари, конференції, на яких обговорюються питання щодо заходів з протидії торгівлі людьми. Так, 4 лютого 2016 р., у приміщенні Координатора проектів ОБСЄ

в Україні відбулась робоча зустріч для обговорення підсумків проведеної у 2015 р. роботи у сфері протидії торгівлі людьми та визначення планових завдань на 2016 р.

Незважаючи на позитивні зрушення у галузі протидії торгівлі людьми, нашій державі потрібно вжити широкий спектр заходів, спрямованих на унеможливлення торгівлі людьми. Насамперед, це стосується заходів для підвищення рівня обізнаності громадськості з питань торгівлі людьми для викорінення причин цього явища. Особливу увагу потрібно звернути на необхідність протидії таким новим тенденціям як збільшення масштабів торгівлі людьми з метою трудової експлуатації (економічна ситуація в країні і брак робочих місць підвищують вразливість населення до сучасного рабства), а також з метою сексуальної експлуатації жінок.

Одержано 07.03.2016

УДК 341.231.14

Вікторія Олександрівна ГАЛАН,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УЧАСТЬ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Створення, розвиток й удосконалення дієвих механізмів у галузі захисту прав і свобод людини і громадянина загалом, й у сфері боротьби попередження й боротьби з дискримінацією є завжди актуальним питанням й для держав на національному рівні, й для міжнародних міжурядових організацій, у т.ч. ЄС.

З 1 березня 2007 р. Регламентом Ради № 168/2007 було засновано фаховий орган в сфері захисту прав людини – *Агенцію ЄС з основних (фундаментальних) прав людини*, новий орган, що замінив собою діючий з 1998 р. Європейський центр моніторингу расизму та ксенофобії. Метою діяльності Агенції є надання інституціям та державам-членам Євросоюзу допомоги та експертних висновків з питань основних прав людини. Агенція уповноважена: збирати, аналізувати та поширювати відповідну інформацію, розробляти методи впровадження покращень щодо об'єктивності та надійності даних на європейському рівні, ініціювати та заохочувати наукові

дослідження з цих питань; за результатами своєї діяльності готувати експертні висновки, доповіді та пропозиції та розробляти комунікаційні стратегії для інститутів Союзу та держав-членів під час виконання права ЄС, чи то з власної ініціативи, чи то за дорученням Європарламенту, Ради або Комісії; опубліковувати щорічні загальні та тематичні доповіді з питань дотримання основних прав людини у сферах діяльності Агентства. Водночас, на відміну від аналогічних органів у інших регіональних механізмах із захисту прав людини, агентство не наділене повноваженнями розглядати індивідуальні скарги або звернення від громадян, а також не має компетенції приймати юридично обов'язкові рішення. Основні напрями роботи Агенції визначаються Радою ЄС шляхом прийняття довгострокових програм (стратегій) діяльності (2007-2012 та 2013-2017 рр.). З моменту свого заснування (відповідно до програм діяльності) напрямами діяльності є дискримінація за ознаками статі, релігії або вірування, віку та сексуальної орієнтації та проти осіб, що належать до меншин, або будь-яке поєднання цих ознак (множинна дискримінація). Окремо окреслені дискримінація щодо людей з обмеженими фізичними можливостями та представників ромської народності.

Визначальну роль в інтеграційному механізмі протидії дискримінації відіграє *Рада ЄС*. Нею було прийнято низку документів з окремих аспектів протидії дискримінації (нормотворчий аспект діяльності), зокрема низку фахових антидискримінаційних директив. До таких, окрім вищезазначених слід також віднести: Декларацію Ради про реалізацію Рекомендації Комісії про захист гідності жінок та чоловіків у трудових відносинах, включаючи кодекс практик щодо боротьби із сексуальним переслідуванням (19 грудня 1991 р.); Рамочне рішення 2008/913/ від 28 листопада 2008 р. про боротьбу із визначеними формами та проявами расизму та ксенофобії через кримінальне право. Радою також було засновано ряд органів за фаховим спрямування у галузі прав людини (*організаційний аспект діяльності*): у 1987 р. в рамках Ради було засновано Робочу групу з прав людини із розширенням її мандата у 2003 р. для включення до її компетенції всіх аспектів прав людини у зовнішніх зносинах ЄС «з метою забезпечення належної уваги до питань прав людини на всіх рівнях ЄС»; у грудні 2004 р. засновано посаду Колишнього Особистого представника з прав людини Генерального секретаря/Високого представника з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки «для сприяння процесу узгодженості та послідовності політики ЄС у галузі прав людини, із відповідним урахуванням сфер компетенції Європейської Комісії».

Щодо *Європарламенту*, то окрім поступового посилення участі у законодавчому процесі, він розробляє та надає оцінку ефективності заходів ЄС у антидискримінаційній сфері шляхом прийняття резолюцій, підготовки доповідей, направлення місій до третіх держав, участі в заходах, присвячених правам людини та прийняття петиції від фізичних та юридичних осіб ЄС. У рамках Європарламенту діє ряд комітетів, до сфери компетенції яких належать питання боротьби з дискримінацією: *Комітет з прав людини*, який є центром обговорення широкого кола питань прав людини в Парламенті. Підкомітет приймає парламентські ініціативи в цій сфері та запроваджує постійний форум для дискусій з іншими інститутами ЄС, Спеціальними доповідачами ООН та представниками ПРООН, Радою Європи, представниками урядів, активістами у галузі прав людини та неурядовими організаціями (НУО) щодо стану дотримання прав людини та розвитку демократії в третіх країнах, вживає заходів щодо моніторингу та надання оцінки виконання документів ЄС у галузі прав людини; *Комітет із зайнятості і соціальних питань*, *Комітет з прав жінок та гендерної рівності* та *Комітет громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ*. Важливу роль щодо забезпечення та захисту прав людини в рамках ЄС відіграє *Європейський омбудсман*, посаду якого було запроваджено у 1995 р. Рішенням Європейського парламенту. А з ініціативи *Президента Європейського парламенту* було проведено низку міжнародних конференцій з основних прав людини (зокрема 2012 та у 2013 рр.).

Особливе місце у антидискримінаційному механізмі ЄС займає й *Європейська комісія*. Вона є інституцією з правом законодавчої ініціативи (наприклад є автором Рекомендації 92/131/ЕЕС про захист гідності жінок та чоловіків у трудових відносинах та Рамочної програми ЄС з національних стратегій щодо циган до 2020 р. У разі існування явного ризику тяжкого порушення з боку держави-члена цінностей ЄС, серед яких є і недискримінація (ст. 2 ДЕС) Комісія може ініціювати процедуру встановлення такого факту. Водночас рішення щодо встановлення постійного та істотного порушення встановлює *Європейська Рада*, а остаточне рішення про призупинення певних прав держави-порушника приймає Рада ЄС (ст. 7 ДЕС). У складі Комісії діють 32 генеральні директорати, принаймні 5 з яких прямо пов'язані із питаннями протидії дискримінації (Людські ресурси і безпека (HR), Освіта і культура (EAC), Зайнятості, соціальних питань та інтеграції (EMPL), Міграція і внутрішні справи (HOME), Регіональні та міські політики (REGIO). У 2010 р. вперше було запроваджено посаду *Комісара з питань юстиції, основних*

прав та громадянства, який одночасно є Віце-головою Європейської Комісії та має стати гарантом виконання Хартії основних прав ЄС, з метою інкорпорації стандарту дотримання прав людини до політики ЄС у всіх сферах діяльності, а також заохочення держав-членів ЄС до поваги положень Хартії під час реалізації положень права ЄС. Окрему увагу Комісара зосереджено на проблемі рівності жінок та чоловіків на території всього Союзу та в усіх сферах політики ЄС.

Суд ЄС також займає провідну роль у механізмі протидії дискримінації в рамках ЄС. Саме ним було винесено низку основоположних рішень, що встановили, закріпили та розвинули концепцію захисту прав людини в рамках економічного інтеграційного утворення, що згодом набуло природи цілей і цінностей ЄС. Практика Суду ЄС в сфері протидії дискримінації, зокрема щодо проявів прямої та непрямой дискримінації, переслідування та вказівки щодо вчинення дискримінації та види і типи допустимих аргументів на її захист свідчить про значний внесок цієї інституції у становленні і розвитку антидискримінаційного механізму в рамках ЄС.

Водночас, характерною особливістю Європейського Союзу є те, що майже всі його органи та інституції тим чи іншим чином безпосередньо задіяні у сфері захисту людини загалом, та протидії дискримінації, зокрема. Залучення й широка практична діяльність майже усіх основних інституцій ЄС у означеній сфері є практичним виміром думки проф. М. В. Буроменського, який зазначає, що міжнародне право (а відтак і регіональні правопорядки, що діють на його основі. – В. Г.) дедалі більше перетворюється на право прав людини.

Одержано 25.02.2016

УДК 342.5

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник, заступник декана

факультету № 1 (слідства) з навчально-методичної роботи

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ОРГАНАМИ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ПРІОРИТЕТ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

Процес становлення України як демократичної, соціальної та правової держави вимагає дотримання нею певних загально визнаних у світі стандартів функціонування держави такого типу, організації

взаємодії її із суспільством та особистістю на демократичних засадах. Насамперед, такий підхід втілюється у норму ст. 3 Конституції України, згідно якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в нашій країні найвищою соціальною цінністю, де права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Більш того, у цій статті закріплюється положення, яке передбачає, що головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Цю конституційну норму фактично можна визнати в якості основоположної засади організації та функціонування не тільки власне держави, а і похідних від неї явищ – апарату держави та механізму державного управління.

Послідовна реалізація у правозастосовній практиці та співвіднесення змісту наведеної вище ст. 3 Конституції України із іншими її положеннями, нормами законів та підзаконних нормативно-правових актів дає можливість тлумачення останніх саме в дусі спрямування діяльності держави та її органів на пріоритет утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Наприклад, положення ст. 19 Основного Закону цілком можна трактувати і у такий спосіб: Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, при неодмінному додержанні прав і свобод людини і громадянина, додержанні законів з цих питань.

Одними з елементів механізму державного управління та складовими апарату держави є її органи, які за специфікою свого правового статусу та виконуваними функціями віднесені до системи кримінальної юстиції. Відповідно до положень Концепції реформування кримінальної юстиції України, до цієї системи включені: органи та установи, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура. Якщо проаналізувати їх статус, то окрім адвокатури, решта її суб'єктів являє собою державні органи та установи. Тобто, на цей час система кримінальної юстиції в Україні представляє собою державний інститут, який є частиною державного механізму. Ця констатація, поряд із попереднім висновком щодо значення ст. 3 Основного Закону, дає можливість застосувати щодо складових органів системи кримінальної юстиції, при визначенні їх завдань та функцій, тих засад, на ґрунті

яких здійснюється державне управління у демократичній, соціальній та правовій державі.

Ця констатація має особливе значення щодо органів системи кримінальної юстиції, бо їх діяльність за своїм характером переважно носить правоохоронну спрямованість, адже під час її перебігу та за її результатами права і свободи людини можуть бути істотним чином обмежені. Відповідно при її здійсненні слід враховувати вимоги ст. 3 Конституції України в якості основоположної засади організації та функціонування цих органів, діяльності їх посадових осіб.

З метою встановлення того, на скільки повно у нормативно-правових актах, які закріплюють статус органів системи кримінальної юстиції, відображені положення ст. 3 Конституції України, здійснимо їх аналіз. Так, відповідні нормативні положення, які в цілому відображують пріоритет утвердження і забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів системи кримінальної юстиції, прямо передбачені у: ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 1 Закону України «Про прокуратуру», ст. 2, ст. 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», ст. 5 Закону України «Про пробацію», ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Також на пріоритет цього об'єкту в процесі регулювання відповідних суспільних відносин вказано у ст. 1 Кримінального та ст. 2 Кримінального процесуального кодексів України. В обох кодексах забезпечення охорони прав і свобод людини визнано в якості відповідного завдання всім органам та посадовим особам, які забезпечують реалізацію приписів цих актів.

Але поряд із цим слід відмітити, що не всі з органів, які включені до складу системи органів кримінальної юстиції, мають належну правову регламентацію свого статусу. Так, органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, на цей час не мають свого статусного закону, в якому б відповідні положення про пріоритетне забезпечення охорони прав і свобод людини були б прямо закріплені. Хоча, згідно із ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань, основи організації та діяльності адвокатури. Тому це питання потребує свого вирішення, зокрема шляхом прийняття закону України «Про систему досудового слідства України та статус слідчих».

Підсумовуючи наведене, можна відмітити, що: органи системи кримінальної юстиції є частиною апарату держави та механізму державного управління демократичної, соціальної та правової держави, що передбачає необхідність організації їх діяльності та функціонування з урахуванням положень, передбачених ст. 3 Конституції України; забезпечення прав і свобод людини і громадянина органами системи кримінальної юстиції України слід вважати пріоритетом їх діяльності, що одночасно дозволяє включити ці органи і до складу механізму забезпечення прав і свобод людини; належне правове забезпечення діяльності органів системи кримінальної юстиції виступає чинником ефективного функціонування механізму захисту прав людини.

У цьому контексті перспективним напрямом наукових досліджень вбачається питання ефективності форм і методів правоохоронної діяльності органів системи кримінальної юстиції, а також удосконалення організаційної будови та функціонального призначення окремих органів цієї системи.

Одержано 14.03.2016

УДК 343.133(477)

Володимир Олексійович ГРИНЮК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правосуддя

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗУМІННЯ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В РОЗРІЗІ ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

У сучасній юридичній науці збільшилась увага до обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії. Це можна пояснити тим, що зміст обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні тісно пов'язаний не тільки із процесом розслідування та судового розгляду справи, але і з мірою кримінальної відповідальності обвинуваченої особи. Так, формулювання обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні залежить від якості розслідування, а формулювання обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії – від рівня урегулювання даного інституту в кримінальному процесуальному законодавстві.

В науці кримінального процесу широке розповсюдження має поділ обвинувачення на: обвинувачення в матеріально-правовому значенні, під яким розуміється сукупність встановлених у провадженні та

таких, що ставляться обвинуваченому у вину, суспільно-небезпечних і протиправних фактів, які становлять сутність конкретного складу кримінального правопорушення, і обвинувачення в процесуальному значенні, тобто заснована на законі процесуальна діяльність компетентних органів і осіб щодо викриття обвинуваченого в скоєнні інкримінованого йому кримінального правопорушення та обґрунтування його кримінальної відповідальності з метою публічного засудження.

На нашу думку, не можна стверджувати про обвинувачення у кримінально-правовому розумінні, адже це процесуальна категорія, проте вона дійсно має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст. Тому, можна вважати, що вони є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено.

У межах даного дослідження ми не будемо торкатися процесуальної сутності обвинувачення, а спробуємо розкрити лише зміст його матеріальної природи. Отже, у матеріальному розумінні під обвинуваченням розуміють його «формулу» (предмет, зміст), твердження про винність конкретної особи у вчиненому злочині, обвинувальну тезу.

Враховуючи вказане, стає очевидно, що зміст обвинувачення повинен відображати обставини, які підлягають доказуванню по кримінальному провадженні. Такі обставини визначені у статті 91 КПК України:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок

вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Однак у кожному окремому обвинуваченні вони конкретизуються відповідно до обставин справи. Тому можна говорити, що обставини, передбачені статтею 91 КПК України, є загальними та типовими і потребують уточнення при формулюванні конкретного обвинувачення.

Важливими елементами обвинувачення є також юридичне формулювання та правова кваліфікація діяння. Ці елементи обвинувачення відображаються у процесуальних документах у вказівці на пункт, частину та статтю Кримінального кодексу України.

Таким чином, не можна говорити про обвинувачення у кримінально-правовому розумінні, адже це процесуальна категорія, проте вона дійсно має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст, які є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено. Обвинувачення у матеріальному розумінні – це обвинувальна теза, твердження про скоєння конкретною особою злочину, яке міститься у процесуальних документах органів, що здійснюють функцію обвинувачення.

Матеріальний зміст обвинувачення розкривається через його структуру. Обов'язковими елементами кожного обвинувачення повинні бути наступні: відомості про особистість особи, щодо якої висувається обвинувачення, фабула, юридичне формулювання, правова кваліфікація. Ці елементи повинні бути сформульовані у кожному конкретному обвинуваченні, адже від якості їх викладення та доведення залежить подальша перспектива судового розгляду справи.

Одержано 22.03.2016

УДК 342.727

Лілія Миколаївна ГРИШКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗМІСТ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА

Актуальність даної проблематики викликана, перш за все, тим, що досі немає однастайності в тому, до якого виду конституційних прав та свобод слід відносити право на свободу думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань. Деякі науковці схильні традиційно розглядати право на свободу думки і слова тільки як політичну можливість громадянина. Водночас більшість вітчизняних правознавців відносять свободу думки і слова до громадянських (особистих) прав і свобод. Так, В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко, В. О. Серьогін, О. О. Майданник та ін. відносять вказане право до громадянських. В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко, крім того, звертають увагу на існування позиції, що право на свободу думки і слова слід відносити до культурних прав людини і громадянина, оскільки воно виражає міру можливої поведінки саме в культурній (духовній) сфері суспільних відносин.

В свою чергу, В. І. Чушенко та І. Я. Заяць, В. В. Кравченко та ін. право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів відносять до політичних прав та свобод. На нашу думку, зведення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів до політичних прав, суттєво звужує зміст даного права закріпленого Конституцією України.

Відповідно до частини 1 статті 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Це право є одним із основоположних прав людини і громадянина. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 3 ст. 34).

За своєю природою свобода думки та слова є однією з природних, фундаментальних прав людини, що належить їй від народження, невід'ємне та невідчужуване за своєю природою. Свобода вираження своїх поглядів та переконань є необхідною умовою реалізації майже всіх інших прав.

Існують два основні підходи щодо розкриття змісту свободи думки та слова. У відповідності з першим підходом, свобода думки та слова нероздільні. В основі такого підходу є той факт, що думка завжди передує слову, оскільки слово є вираженням думки. У цьому випадку до моменту вираження думки вона не має правового значення, представляючи собою лише одну зі стадій вираження поглядів та переконань через слово.

У відповідності з другим підходом, свобода думки та свобода слова має різний зміст. Думка розглядається як об'єкт свободи, що має самостійне правове значення. Такий підхід впливає з розуміння думки як процесу мислення. Думка включає в себе як довільні процеси, які людина може контролювати, так і не довільні процеси мислення, які можуть здійснюватися в мозку людини без прямого (безпосереднього) контролю з боку людини (зовнішній психологічний вплив, асоціацій, гіпнозу і т.п.). При цьому такий вплив може здійснюватися цілеспрямовано іншими людьми, організаціями (наприклад, реклама, пропаганда, піар і т.п.), які використовуючи знання про діяльність мозку та процеси, що в ньому відбуваються, застосовують відповідні методи, щоб примусити людину думати так чи інакше. В демократичній державі такий вплив визнається неправомірним. Зокрема йдеться про приховані вставки, що впливають на підсвідомість людини або здійснюють шкідливий вплив на її здоров'я. С. А. Авак'ян розкриваючи свободу думки звертає увагу на наступне: по-перше, хоча думка й утілюється найперше у слові, можливі також інші способи її вираження, наприклад у малюнку, погляді, виконанні музичного твору тощо. Отже свобода думки передбачає широту й самих думок і способів (форм) їх передавання, вираження; по-друге свобода думки не припускає можливості використання психічних і психотропних засобів обробки розумового процесу; по-третє, йдеться про створення такого клімату в суспільстві, який виключає тиск на особистість, на її свідомість та спосіб життя.

Свобода слова органічно впливає зі свободи думки. На думку, Л. Нудненко право людини на свободу думки і слова передбачає: дотримуватись своїх поглядів і переконань та вільно відмовлятися від них; вільне вираження своїх думок і переконань; спілкування в усній чи письмовій формі, включаючи право утримуватися

від спілкування; вільний вибір мови спілкування; право на свободу літературної, художньої та іншої творчості; свободу отримувати та розповсюджувати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку влади і незалежно від державних кордонів. Ніхто не може бути примушений до вираження своїх думок і переконань.

В свою чергу вільне вираження поглядів і переконань охоплює не лише виявлення поглядів за допомогою слів, а також через малюнки, зображення, дії, вчинені з наміром висловити позицію чи передати, висловити інформацію. Так само і засоби виявлення поглядів не обмежуються мовленням. Це друковані засоби, теле- і радіомовлення, вистави, фільми, електронні системи і навіть реклама.

З огляду на проведені дослідження слід зробити наступні висновки:

1. Право на свободу думки і слова вільного вираження своїх поглядів і переконань є основоположним конституційним правом людини і громадянина, яке передбачає право вільно обирати (визначати) думку, вільно її виражати у будь-якій формі і не може бути обмежено, крім випадків, передбачених законодавством України.

2. Зведення права на свободу думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань до політичних прав, суттєво звужує зміст права закріпленого ст. 34 Конституції України. За своєю природою свобода думки та слова є однією з природних, фундаментальних прав людини, що належить їй від народження, невід'ємне та невідчужуване за своєю природою. Свобода вираження своїх поглядів та переконань є необхідною умовою реалізації майже всіх інших прав.

Одержано 04.04.2016

УДК 342.821

Людмила Вячеславівна ГУДЗЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Первомайського політехнічного інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Складовою частиною законодавства, яке забезпечує виборчі права громадян, є міжнародні виборчі стандарти. Вони виступають як політико-правовий фактор, що визначає демократичну спрямованість

цього законодавства. Тому, розглядаючи чинники, спрямовані на забезпечення виборчих прав громадян України, неможливо оминуть ці стандарти.

В Україні співвідношення норм міжнародного і національного виборчого законодавства досліджували: В. Денисов, В. Євїнтов, Н. Мироненко і Н. Сергієчко, Ю. Тодика та інші. М. Буромєнський акцентує увагу на тому, що Декларація про державний суверенітет України, крім положень, які сьогодні містяться в ч. 1 ст. 9 Конституції України, вказувала ще на пріоритет загальноєизнаних норм міжнародного права над нормами внутрішнього права України.

Сучасне законодавство про вибори та забезпечення виборчих прав громадян України відповідають, в основному, міжнародним і регіональним виборчим стандартам.

Аналізуючи вплив міжнародних виборчих стандартів на вибори в Україні, вважаємо за необхідне підкреслити, що, на жаль, самі ці стандарти не втілені в конкретному міжнародно-правовому документі. Тому, на думку деяких авторів (М. Рябець, О. Тодика), яку підтримуємо і ми, є всі підстави прийняти Конвенцію про єдині виборчі стандарти на рівні Парламентської Асамблеї Ради Європи. Це дало б змогу уникнути подвійних стандартів при оцінці фактів та явищ у різних країнах незалежно від ставлення міжнародного співтовариства до цих держав.

Оптимальному застосуванню в національній виборчій системі міжнародних виборчих стандартів перешкоджають: низький рівень політико-правової культури значної частини населення, організаторів виборів; застосування «брудних» виборчих технологій; недоліки виборчого законодавства, недостатньо чітке врегулювання в процесуально-процедурному аспекті деяких стадій виборчого процесу; порушення виборчого законодавства різними суб'єктами виборчих правовідносин; використання так званого «адміністративного ресурсу».

Метою цього дослідження є визначення проблем співвідношення норм міжнародного і національного виборчого законодавства, оптимального застосування в національній виборчій системі міжнародних виборчих стандартів.

Зазначимо, що процес постійного реформування виборчого законодавства негативно впливає на практику його реалізації.

Перш ніж пропонувати шляхи вдосконалення виборчого законодавства, необхідно порівняти концептуальні положення його основних інститутів із вимогами демократії. Спочатку необхідно визначитися, якою має бути система виборчого права України. Сучасне

виборче законодавство України складається з великого масиву законів і нормативно-правових актів, які частково дублюються, а в деяких випадках мають відмінності там, де повинен існувати єдиний підхід до правового регулювання. У зв'язку з тим, що в деяких країнах вибори регламентуються окремими законами (Росія, Туркменістан), а в інших – кодексами (Франція, Білорусія), виникає запитання: якою є оптимальна модель унормування виборів в Україні?

Деякі фахівці (М. Ставнічук, М. Оніщук) вважають, що всі правовідносини щодо виборів повинні бути врегульовані в майбутньому Виборчим Кодексом України. Це досить слушна ідея. Водночас деякі автори (М.Рябець, В. Погорілко) вважають, що сьогодні ми до цього ще не готові. Але, на нашу думку, стратегічним напрямком нормативного регулювання виборчих правовідносин є прийняття Виборчого кодексу України, оскільки весь світ іде шляхом уніфікації виборчого законодавства.

Важлива ланка організації виборчих кампаній – їх фінансування. В Україні, де демократичні інститути, від розвитку яких залежить дієвість і прозорість контрольних механізмів такого фінансування, перебувають лише в процесі формування, сподіватися на прозорість цієї частини організації виборчих кампаній було б передчасним. В який же спосіб можна поліпшити ситуацію у цій сфері?

Дуже прогресивним у цьому напрямку є законопроект № 2123а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії політичній корупції», який починає діяти з 1 липня 2016 року. Згідно з цим законопроектом право на отримання державного фінансування статутної діяльності матимуть лише ті партії, які за результатами останніх виборів народних депутатів України отримала не менше 2 % голосів виборців на свою підтримку.

Виходячи із попередньо викладеного матеріалу, ми дійшли висновку, що в Україні давно назріла необхідність для прийняття Виборчого кодексу, де будуть закріплені такі заходи демократизації приватного фінансування, як: обов'язкова публікація отриманих і витрачених коштів виборчої кампанії; опублікування повного списку значних пожертвувань; глобальний щорічний контроль за фінансуванням політичних партій; перевірка витрат на виборчі кампанії; збільшення розміру виборчого фонду, який буде дорівнювати реальним затратам на проведення ефективної виборчої

кампанії; дозвіл на формування виборчих фондів заздалегідь до виборів.

Одержано 04.04.2016

УДК 342.729

Тетяна Іванівна ГУДЗЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ

На сьогодні важливою частиною суспільного та політичного життя є мирні зібрання, які мають виключне значення для розбудови України як демократичної та правової держави. Саме мирні зібрання є найкращим способом привернути увагу громадськості та влади до суспільно значущих проблем, вплинути на формування громадської думки з тих чи інших питань.

Право на мирні зібрання знайшло своє закріплення у багатьох міжнародно-правових актах у галузі прав людини. Зокрема, право людини на свободу мирних зборів і асоціацій передбачено у ст. 20 Загальної декларації прав людини. Також право на мирні збори гарантується Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (ст. 21). Свобода мирних зібрань також захищається ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, згідно з якою «Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів».

Основним положенням щодо здійснення мирних зібрань в нашій державі є ст. 39 Конституції України, відповідно до якої «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування». При цьому, дана норма Конституції України передбачає лише загальні правила щодо можливості проведення мирних зібрань та обмежень свободи зібрань, а тому ці правила вимагають подальшого розвитку у національному законодавстві. На нагальну необхідність законодавчого регулювання суспільних відносин у

відповідній сфері звертав увагу у своїх рішеннях як Конституційний Суд України, так і Європейський суд з прав людини.

Крім норми Основного Закону України, єдиним існуючим документом, що визначає порядок реалізації права на мирні зібрання, є чинний Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28 липня 1988 р., положення якого не є загальноприйнятими в якості належної процедури проведення демонстрацій, яка передбачає, як це підтверджується практикою національних судів, інший порядок, ніж той, що визначений у Конституції України.

Деякі положення щодо порядку проведення мирних зібрань містить Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 р. *(справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання)*.

Лише питання проведення публічних мирних зібрань вірянами та релігійними організаціями в нашій державі урегульовано на законодавчому рівні. Так, відповідно до ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні зібрання (публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії) можуть бути проведені з дозволу місцевого органу виконавчої влади, або органу місцевого самоврядування. Клопотання про видачу дозволу подається не пізніше як за десять днів до призначеного строку проведення релігійного зібрання, крім випадків, що не терплять зволікання. Однак дозвільний характер публічних мирних зібрань релігійного характеру прямо суперечить ст. 39 Конституції України.

Відповідно до ст. 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод мають визначатися виключно законами України. Отже, вирішити проблему неврегульованості питання мирних заходів політичного характеру має спеціальний закон. Оскільки право на мирні зібрання гарантується Конституцією України, то основним призначенням спеціального закону має бути чітке окреслення порядку (процедури) обмеження даного права.

Верховною Радою України розглядалися різні законопроекти щодо реалізації права на мирні зібрання. Серед них: проект Закону України № 5242 «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» 2004 р., проект Закону України № 5242-2 «Про збори, мітинги, походи та демонстрації» 2004 р.; проект Закону України № 7819 «Про свободу мирних зібрань» 2005 р.; проект Закону України № 0991 «Про порядок організації та проведення мирних заходів та акцій в Україні» в остаточному варіанті 2003 р.;

проект Закону України за № 2646-1 «Про свободу мирних зібрань» 2007 р., який представники громадськості назвали Законом «Про Несвободу мирних зібрань». Результатом конструктивної критики стало відкликання вказаного законопроекту 15 червня 2007 р. Слід зазначити, що за багатьма параметрами він поступався законопроектам, зазначеним вище, які були відхилені парламентом.

Однією з поданих на розгляд парламенту законодавчих ініціатив, був проект Закону України «Про порядок організації і проведення мирних заходів» (№ 2450 від 06 травня 2008 р.), який був розроблений з урахуванням результатів громадського обговорення проекту Закону України і прийнятий в першому читанні. Останньою законодавчою ініціативою став проект Закону «Про свободу мирних зібрань» № 2508а від 04 липня 2013 р. Оцінюючи в цілому зміст даного законопроекту, у висновку Головного науково-експертного управління було зазначено, що в проекті пропонується достатньо ефективний механізм реалізації права на мирні зібрання. Однак проект не позбавлений недоліків, а тому за результатами розгляду у першому читанні законопроект доцільно повернути суб'єктам права законодавчої ініціативи на доопрацювання. Таким чином, усі аналізовані проекти законів були далекими від досконалості, при цьому вказані недоліки попередніх проектів не враховувалися в подальшому.

Отже, можемо констатувати, що на сьогоднішній день вітчизняна нормативно-правова база, що регулює право на мирні зібрання, є неповною та недосконалою, що призводить до виникнення певних труднощів у реалізації цього права. За часів незалежності, незважаючи на численні законодавчі ініціативи, в Україні не було прийнято закону, який би визначав механізм реалізації передбаченого ст. 39 Конституції України права свободу мирних зібрань.

В умовах відсутності національного законодавства, яке регулює порядок здійснення права на мирне зібрання, національним судам слід було б використати практику Європейського суду з прав людини, яка у цих справах досить чітка і послідовна. Тим більше, що Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прямо зобов'язує суди використовувати практику Європейського суду як джерело права.

Одержано 04.04.2016

УДК 343.13

Анастасія Володимирівна ДАНИЛЕНКО,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
факультету № 1 (слідства)*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олександра Олександрівна КОЧУРА,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
факультету № 1 (слідства)*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА УЧАСТІ НІМИХ, ГЛУХИХ І ГЛУХОНІМИХ

Досудове розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень про злочини глухих, німих і глухонімих, а також проваджень за участю свідків і потерпілих, що мають зазначені фізичні вади, викликають на практиці великі труднощі. Вони обумовлені не тільки особливостями психології осіб з дефектами слуху та мовлення, а й тим, що без перекладача неможливо успішне здійснення правосуддя у таких провадженнях. Через перекладача здійснюється мовний зв'язок між глухими і особами, щочують, з'ясовуються і досліджуються обставини провадження, фіксується хід судового розгляду. У зв'язку з цим велике практичне значення має вивчення процесуальних, психологічних і тактичних особливостей реалізації положень засади державної мови кримінального провадження за участю глухих, німих і глухонімих.

Слідчий у порядку, встановленому законом, вправі викликати для участі в кримінальному провадженні будь-яку особу, що розуміє жесто-мімічну або дактильну мову або володіє навичками сурдоперекладу.

Оскільки жесто-мімічна мова не вкладається ні в які форми граматики, то у глухонімих відзначається неправильна побудова фраз, неправильне вживання займенників. Жестикуляція не передає лад мови. Глухонімі не завжди розмежовують предмет і дію, предмет і ознаку. У мові жестів близькі за наочною зв'язкою поняття (наприклад, зброя, пістолет, рушниця) не диференціюються. Разом з тим смислова невизначеність жестів призводить до того, що один

жест служить для демонстрації не одного, а декількох слів, близьких за змістом, а позначити жестами кожне слово практично неможливо. У зв'язку з цим не можна вимагати від перекладача дослівного перекладу показань. Перекладачеві доводиться розшифровувати інформацію, закодовану в міміку і жести, і робити специфічний переклад словесної мови. І від того, наскільки точно переведе перекладач мову глухонімого, залежить точність показань. Зрозуміло, стилістична переробка мови міміки і жестів допускається тільки в межах виправлення неправильно побудованих фраз, усунення повторень, жаргонних слів і т. п. У ході провадження слідчих і судових дій за участю глухих, німих, глухонімих необхідно особливо ретельно дотримуватися таких правил і процедури, заснованих на психологічних закономірностях:

1) якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок або потерпілий навчався у спеціальній школі і розуміє загально прийняті міміку і жести глухонімих, то його треба допитувати за допомогою перекладача, здатного точно передавати його думки;

2) перекладач спілкується з німим, глухим, глухонімим за допомогою міміки, жестів і дактилології. У той же час він повинен вимовляти вголос все те, що учасник процесу пояснює йому під час допиту;

3) особи, присутні при допиті глухонімого (педагог, законний представник, психолог), повинні бути попереджені про неприпустимість передачі допитуваному шляхом міміки і жестів інформації, яку той може використовувати у своїх відповідях;

4) якщо глухонімих добре читає і пише, то він може за згодою особи, що проводить досудове розслідування або суду відповідати на питання письмово;

5) якщо глухий, німий, глухонімих неписьменний, не знає загальноприйнятої жесто-мімічної і дактильної мови, то слідчий, суд має право залучити до участі в допиті осіб, які можуть тлумачити його знаки, міміку і жести (перекладачів), або запросити в якості перекладачів сурдопедагогів, сурдопсихологів, які можуть пояснити особливості мімічного словника глухонімого, смислове значення кожного індивідуального жесту.

Участь перекладача у справі викликає необхідність оцінювати і такі чинники, які впливають на повноту, точність і правильність перекладу. Зокрема, допитуючи глухих, німих, глухонімих, слідчий, суд (суддя) зобов'язані усунути всі умови, що негативно впливають на правильний переклад показань за допомогою жесто-мімічної або дактильної мови. Тому, щоб перекладач і глухонімих правильно зрозуміли один одного, в ході допиту необхідно дотримуватись таких вимог:

а) світло (природне і штучне) повинно падати на обличчя, руки підозрюваного, свідка, потерпілого і перекладача, щоб вони могли добре бачити артикуляцію, міміку і жести. Під час допиту вони не повинні палити, тримати поряд з ротом або руках сторонні предмети; б) глухонімий і перекладач повинні знаходитися один від одного на відстані одного-двох метрів, а руки їх повинні бути звернені долонями один до одного, щоб вони бачили рухи пальців. Це забезпечить точність і повного показань, отриманих за допомогою дактильної мови; в) незрозумілі слова, фрази, юридичні, медичні та інші спеціальні терміни, узагальнені поняття потрібно повторювати двічі, а якщо вони погано сприймаються, то слід написати їх, щоб грамотний глухонімий міг прочитати або замінити іншим поняттям; г) робити паузи, перерви, так як через 1,5 години переклад міміки і жестів, особливо дактильної мови, швидко втомлюється зір, загальмовуються вольові і розумові процеси, що неминуче знижує якість перекладу; д) при постановці питань глухим, німим, глухонімим слід уникати складнопідрядних і супідрядних речень, причетних і дієприкметникових оборотів, структура яких не дозволяє точно і швидко переводити їх на мову міміки і жестів.

Таким чином, недостатня законодавча урегульованість питання про реалізацію принципу державної мови кримінального провадження щодо німих, глухих і глухонімих в новому КПК України створює на практиці великі труднощі. Тому законодавець повинен звернути увагу на дану прогалину в законодавстві і ліквідувати її шляхом внесення доповнень до КПК України та інших нормативно-правових актів у даній області.

Одержано 22.03.2016

УДК 340.0;340.1

Лідія Іванівна КАЛЕНІЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМИ (КЛАСИФІКАЦІЯ) СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Соціальна відповідальність є багатоаспектною і різносторонньою правовою категорією. З однієї сторони, вона може виступати одним із критеріїв характеристики суспільних відносин. З іншої, – соціальна відповідальність існує на всіх рівнях взаємодії суб'єктів

права, у всіх сферах суспільного життя. Удосконалення і розширення загальнотеоретичних знань про сутність і зміст категорії «соціальна відповідальність» потребує виокремлення і дослідження її основних видів.

Звернімо окремо увагу на те, що у юридичній науковій літературі вчені-правознавці неодноразово намагалися упорядкувати знання про сутність соціальної відповідальності за допомогою її класифікації.

О. Ф. Плахотний: залежно від суб'єкта виокремлює особисту та суспільну відповідальність. Л. І. Грядунова підтримує позицію О. Ф. Плахотного, і залежно від суб'єкта пропонує розрізняти: суспільну і особистісну відповідальність. На відміну від О. Ф. Плахотного та Л. І. Грядунової, І. І. Михайленко за масштабністю суб'єкта виокремлює: особистісну, групову, державну, суспільну та загальнолюдську відповідальність.

На нашу думку, позиція І. І. Михайленка щодо необхідності доповнення видів соціальної відповідальності за критерієм «залежно від суб'єкта» є більшою мірою обґрунтованою та логічно зваженою. Однак під час виокремлення окремих видів соціальної відповідальності за вказаним критерієм, на наш погляд, доцільно в основу поділу покласти загальновизнану класифікацію суб'єктів права.

Беручи за базис вищезазначену класифікацію, ми вважаємо, що за суб'єктом доцільно розрізняти наступні види соціальної відповідальності: 1) індивідуальну відповідальність; 2) колективну або групову відповідальність (до даного виду, на нашу думку, слід відносити відповідальність соціальних груп, колективів, державних і недержавних організацій); 3) суспільну відповідальність.

У зв'язку з тим, що держава є найвищою організацією суспільства, на наш погляд, державну відповідальність слід визнати однією із форм суспільної відповідальності. У свою чергу загальнолюдську відповідальність, на наш погляд, необхідно віднести до підвидів суспільної відповідальності.

Л. І. Грядунова, окрім виокремлення суспільної та особистісної відповідальності, пропонує розрізняти соціальну відповідальність за сферами прояву. На відміну від Л. І. Грядунової О. Ф. Плахотний не виокремлює види соціальної відповідальності за критерієм – «за сферами прояву». Вчений-правознавець пропонує розрізняти види соціальної відповідальності за способами регулювання та забезпечення та за видами соціальних ролей, які виконує особистість у процесі своєї діяльності.

Слід окремо відмітити, що у юридичній науковій літературі існують і інші критерії поділу соціальної відповідальності на види. Відтак, О. Ф. Плахотний залежно від часового виміру пропонує розрізняти соціальну відповідальність на: відповідальність за минуле вже вчинене діяння (ретроспективна відповідальність); відповідальність за майбутнє діяння (перспективна відповідальність).

В. К. Гришук за сутнісним змістом поділяє соціальну відповідальність на: позитивну (перспективну) і негативну (ретроспективну).

У свою чергу І. І. Михайленко пропонує доповнити зазначені види соціальної відповідальності залежно від часового виміру соціальною відповідальністю теперішнього. Автор зазначає, що відповідальність теперішнього – це відповідальність за подію, яка відбувається у конкретний теперішній проміжок часу.

Дана позиція, на наш погляд, «має право на існування» і є певною мірою обґрунтованою. Якщо є минулий час і майбутній час, то є і теперішній час. Відповідно, якщо є дії, які вчинені у минулому (ретроспективні дії); і дії, котрі суб'єкт права планує здійснити (проспективні дії) – то за логікою речей є і дії, які здійснюються у даний момент, у теперішньому часі.

Проте, аналіз ознак, змісту та сутності соціальної відповідальності дає підстави стверджувати, що у її межах слід виокремлювати дві підсистеми відносин. По-перше, відносини ретроспективні (відносини, які виникають за вчинені дії). По-друге, відносини, які виникають на підставі свідомого ставлення суб'єктів права до потреб суспільства, певної соціальної групи, окремих осіб. Тобто відносини, що виникають на підставі дій, які суб'єкти права планують здійснити у майбутньому.

Виходячи з зазначеного, на наш погляд, залежно від часового виміру слід розрізняти наступні види соціальної відповідальності: ретроспективну відповідальність та перспективну відповідальність.

У додаток до вищезазначених критеріїв поділу соціальної відповідальності на види, ми вважаємо за доцільне залежно від виду соціальної норми, що містить вимоги суспільства до поведінки особи, групи людей, суспільства в цілому розрізняти: моральну відповідальність (відповідальність, яка настає за порушення норми моралі); релігійну відповідальність (відповідальність, яка настає за порушення релігійної норми), юридичну відповідальність (відповідальність, яка настає за порушення норми права).

Спираючись на проаналізовані класифікації соціальної відповідальності, на наш погляд, слід окремо відмітити, що класифікація

є логічною операцією, яка за своєю природою не є сталою та незмінною. Будь-яка класифікація з часом постійно уточнюється шляхом використання одночасно двох шляхів: дедуктивного (з однієї сторони, класифікація – це розділення) та індуктивного (з іншої, – класифікація є групуванням досліджуваного явища).

У зв'язку з цим, надати вичерпну, незмінну класифікацію соціальної відповідальності у межах одного дослідження практично не можливо.

Основними видами соціальної відповідальності є наступні:

Залежно від суб'єкту: 1) індивідуальна; 2) колективна або групова (до даного виду, на нашу думку, слід відносити відповідальність соціальних груп, колективів, державних і недержавних організацій); 3) суспільна відповідальність.

Залежно від сфери суспільного життя: 1) політична; 2) економічна; 3) духовно-культурна; 4) екологічна; 5) освітньо-наукова; 6) технологічна; 7) відповідальність у сфері сімейно-побутових відносин.

Залежно від часового виміру: 1) ретроспективна; 2) перспективна відповідальність.

Залежно від виду соціальної норми, що містить вимоги суспільства до поведінки особи, групи людей, суспільства в цілому: 1) моральна (відповідальність, яка настає за порушення норми моралі); 2) релігійна (відповідальність, яка настає за порушення релігійної норми); 3) юридична відповідальність (відповідальність, яка настає за порушення норми права).

Одержано 01.04.2016

УДК 342.5(477)

Тетяна Анатоліївна КОБЗЄВА,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки юридичного факультету
Сумського державного університету*

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРАВ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ

Відповідно до конституційних положень єдиним джерелом влади в Україні є народ. Зазначимо, що ще не так давно вищенаведені положення мали декларативний характер і в реальному житті реалізувати їх було майже неможливо. Разом із тим революційні

події в нашій державі доказали, що народ виступає могутньою силою, яка може відстоювати свої права, свободи й інтереси незалежно від волі та пріоритетів політиків, що при владі. У даний час спостерігається тенденція до посилення громадських рухів, направлених на вирішення поточних проблем, з якими в повсякденному житті зіштовхуються як мільйони українців так і держава в цілому. Не є виключенням і сфера управління фінансовою системою, провідне місце в якій посідають громадські суб'єкти таких правовідносин. Отже, на сьогодні як ніколи є актуальним дослідження сутності вищенаведених суб'єктів та визначення їх видів.

У контексті досліджуваного питання зазначимо, що ст. 36 Конституції України встановила, що громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних й інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Зокрема, політичні партії в Україні сприяють формуванню та вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства в політичних партіях встановлюються виключно Конституцією та законами України. Зазначимо, що нормативно-правовим актом, який визначає особливості адміністративно-процесуального статусу політичних партій виступає Закон України «Про політичні партії» від 5 квітня 2001 року. Так, згідно із положеннями зазначеного вище акта законодавства, політична партія представляє собою зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню та вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Варто зазначити, що законодавство наділяє політичні партії певним обсягом прав, які вони можуть використовувати в тому числі й як суб'єкти управління фінансовою системою: вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених чинним національним законодавством; брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України; використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати

власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України; підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними та міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою) в міжнародні спілки з додержанням вимог законодавства; ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі й інші об'єднання громадян, подавати допомогу в їх створенні.

Наступним громадським суб'єктом управління фінансовою системою як слідує з аналізу наведених вище конституційних положень виступають громадські об'єднання. Правові й організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань визначено на рівні Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року. Вищенаведений нормативно-правовий акт виділяє два види громадських об'єднань у залежності від їх організаційно-правової форми утворення – громадська організація та громадська спілка.

Окремі громадські організації можуть здійснювати благодійну діяльність і в такому разі набувати адміністративно-правового статусу благодійних організацій. Здійснюючи благодійну діяльність фізичні й юридичні особи в передбачених законодавством випадках можуть набувати повноцінного статусу суб'єктів управління фінансовою системою оскільки за їх допомогою відбувається формування відповідних фондів коштів необхідних для повноцінного функціонування як держави в цілому так і її окремо взятих інституцій. При цьому слід відмітити особливу форму благодійної діяльності, яка протягом останніх часів набуває все більшу популярність, а за її допомогою вирішуються багато проблемних загальнодержавних питань, які особливо потребують додаткового фінансування. У даному випадку мова йде про волонтерство.

Таким чином, під громадськими суб'єктами управління фінансовою системою слід розуміти фізичних та юридичних осіб (публічного та приватного права), які відповідно до положень чинного національного законодавства наділені повноваженнями (сукупністю прав та обов'язків), що пов'язані із здійсненням впливу на правовідносини в сфері управління фінансовою системою й можуть бути реалізовані за такими напрямками як: розробка та реалізація програм їх діяльності в цій сфері; здійснення інформаційної пропаганди; збір

і направлення (мобілізація) матеріально-фінансових ресурсів тощо. Серед вищенаведених суб'єктів нами було названо: 1) політичні партії; 2) громадські організації, серед яких провідне місце посідають ті, що здійснюють благодійну діяльність (благодійні організації); 3) індивідуальні громадські суб'єкти (фізичні особи) – благодійники, в тому числі ті, що здійснюють особливу форму благодійної діяльності – волонтерську діяльність (волонтери).

Одержано 01.04.2016

УДК 341.217

Тимофій Васильович КОЛІСНИК,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права
факультету № 4 (кіберполіції)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ХАРАКТЕРИСТИКА МАНДАТУ ООН НА ПРОВЕДЕННЯ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ

Після завершення Другої світової війни у міжнародній спільноті виникла необхідність створення ефективного механізму взаємодії між різними країнами і народами з метою уникнення в майбутньому подібних кровавих конфліктів. Як відомо, такий механізм підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки було створено у 1945 році в рамках діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Ключова роль в процесі вирішення міждержавних і міжнародних суперечок, підтримання миру й порядку у світі відповідно до Статуту ООН надається Раді Безпеки ООН. Вона складається з 15 країн-членів, п'ять з яких мають статус постійних членів (США, Китай, Велика Британія, Франція і Російська Федерація). Розгортання міжнародних операцій з підтримання миру (далі – миротворчих операцій) відбувається виключно за наявності відповідного мандату, наданого Радою Безпеки ООН. Рішення про надання мандату й спрямування миротворчої місії до зони конфлікту ухвалюється більшістю голосів країн-членів Ради Безпеки ООН і вважається прийнятим, якщо жоден з п'яти постійних членів не висловився проти нього, застосувавши право вето.

Зміст самого мандату залежить від характеру миротворчої операції ООН, проте зазвичай він має вирішувати наступні завдання: розгортання сил для попередження конфлікту, суттєве зменшення його ескалації або перетікання через кордони до сусідніх

країн (територій); стабілізація конфліктної ситуації після припинення вогню та створення умов задля досягнення угоди щодо встановлення стійкого миру між конфліктуючими сторонами; забезпечення реалізації мирних угод; сприяння країнам або територіям у подоланні перехідного періоду та створення стабільного уряду на засадах демократії, ефективного управління, соціального та економічного розвитку.

Мандати Ради Безпеки ООН включають також низку міжсекторальних тематичних завдань, які регулярно доручаються операціям ООН з підтримання миру у відповідності із наступними найважливішими резолюціями Ради Безпеки: S / RES / 1325 (2000) Про жінок, мир та безпеку; S / RES / 1612 (2005) Про дітей в збройних конфліктах; S / RES / 1674 (2006) Про захист цивільного населення в збройних конфліктах.

Також мандати ООН на проведення міжнародних миротворчих операцій обов'язково містять деякі інші важливі умови. Зокрема, вид миротворчої операції (гуманітарна, цивільна, поліцейська чи військова), вимоги до країн, що виявили бажання взяти участь в її здійсненні, кількість особового складу миротворців, а також терміни її проведення, можливість подовження миротворчої операції. Це, до речі, відбувається досить часто і залежить від бажання учасників конфлікту до пошуку консенсусу у вирішенні спірних питань. Так, наприклад, мандат Збройних Сил ООН з підтримання миру на Кіпрі подовжувався вже багато разів, починаючи з 1964 року – моменту введення миротворчої місії. В мандаті також зазначаються й інші суттєві умови, встановлені Статутом ООН.

Варто зауважити, що останнім часом в мандатах на проведення операції ООН з підтримання миру стали формулюватися завдання, які передбачають застосування військовим контингентом ООН сили не лише для самооборони, але і в інших випадках: під час охорони гуманітарних операцій в умовах озброєного нападу на цивільний контингент, захисту цивільного населення і навіть задля помірного тиску на конфліктуючі сторони з метою досягнення найшвидшого національного замирення.

Аналіз змісту численних мандатів Ради Безпеки ООН на проведення операцій, дає підстави стверджувати, що формально Мандат, як підстава на розгортання і роботу місії має періодично переглядатися залежно від зміни ситуації і повністю відповідати завданням створення місії. Крім того, кожен рік керівництво місії збирає і передає Раді Безпеки ООН детальну інформацію про перебіг

операції, виконані завдання, потреби, що потребують більшої або меншої уваги, зміну рівня безпеки в країні, тощо.

Загалом, за період із моменту започаткування ООН по теперішній час Радою Безпеки було надано всього близько 70 мандатів. Процедура їх ухвалення досить складна, потребує значних часових витрат. Після ухвалення рішення про розміщення контингенту ООН і початок миротворчої операції, мандат місії змінюється залежно від виконаних завдань, змін в політичній сфері, або галузі безпеки. Таким чином, порівняно із кількістю світових і локальних конфліктів число дозволів ООН на започаткування і роботу місії незначне.

На нашу думку, ключове проблемне питання щодо участі ООН у вирішенні конфліктів у світі полягає не стільки в змісті самого мандату, скільки у механізмі його надання. Вимога Статуту ООН щодо необхідності консенсусу серед постійних членів Ради Безпеки ООН, тобто не застосування ними належного кожному з них права абсолютного вето на рішення цього органу, зокрема й щодо надання мандату, можна вважати таким, що не відповідає вимогам часу. Саме ця обставина не дає змогу запровадити миротворчу місію ООН на території Луганської та Донецької областей. І нагальним питанням в сучасному світі, де постійно виникають нові озброєні конфлікти, є запитання про те, чи може Організація Об'єднаних Націй виконувати своє призначення, визначене Статутом. Чи має ця потужна організація реальні важелі для впливу на вирішення конфліктів, в яких тим або іншим чином приймає участь один із членів Ради Безпеки і чи можуть всі інші країни і їх громадяни почуватися у безпеці.

Ми приєднуємося до думки тих правців, які наголошують на необхідності змін цього інституту з метою підвищення практичної його ефективності задля унеможливлення або принаймні мінімізації ймовірності зловживання правом вето постійними членами Ради Безпеки ООН, і в теоретичній площині, навіть перегляду місця ООН як реального впливового суб'єкта на конфлікти, участь в яких приймає країна-учасниця.

Одержано 05.04.2016

УДК 342.72

Юрій Миколайович КОЛОМІЄЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Однією з найбільш актуальних проблем на пострадянському просторі, у тому числі й в нашій державі, є проблема побудови громадянського суспільства, якій приділяється суттєва увага. При цьому, формування громадянського суспільства відбувається паралельно із становленням правової державності, в основу якого покладена ідея забезпечення прав людини і громадянина. Створення умов для забезпечення людиною своїх прав і свобод – основоположне завдання держави і структур громадянського суспільства. У свою чергу, ще Д. Локк вважав, що люди домовилися заснувати державу саме з метою надійного забезпечення природних прав, рівності й свободи, захисту особи та власності – цінностей громадянського суспільства.

Громадянське суспільство пов'язане з утвердженням буржуазного ладу і неможливе без існування правової держави, а тільки існування розвиненого, стабільного громадянського суспільства уможлиблює утворення правової держави. Високорозвинуте громадянське суспільство є основою стабільного демократичного політичного режиму, оскільки створює умови для вільної самореалізації індивідів та їх різних об'єднань і утримує державу від придушення індивідів і суспільства, роблячи її більш демократичною і правовою. Як свідчить історична практика розвитку людства, тільки в умовах демократичних режимів існує пріоритет прав людини, коли правові норми базуються на універсальному принципі рівності всіх суб'єктів суспільних відносин.

Цілком логічно, що серед головних ознак громадянського суспільства є правова держава, пріоритет прав і свобод індивіда перед інтересами держави; ідеологічний і політичний плюралізм; свобода слова і засобів масової інформації.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 1 Конституції Україна проголошується правовою державою, а це, насамперед, означає, що правова держава виступає формою обмеження влади правами і свободами

людини, як найважливішою протиположністю свавілля державної влади. При цьому, права людини – це універсальна цінність, яка дозволяє співставити та виміряти всі важливі явища та події, які відбуваються як у суспільстві, так і у державі.

Відповідно до ст. 3 Основного Закону права та свободи людини та громадянина набули статусу найвищої соціальної цінності, визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Саме реалізація даного положення Конституції України повинна впливати на інтенсивний розвиток процесів становлення в Україні громадянського суспільства. Громадянське суспільство – це таке суспільство, де головною діючою особою є людина зі всією її системою потреб та інтересів, відповідною структурою цінностей. Громадянське суспільство, торкаючись сукупності суспільних відносин, відображає взаємозв'язок всіх сфер суспільного життя людини. Маючи різноманітні потреби та інтереси (матеріальні та нематеріальні), людина як індивід, задовольняє їх в процесі власного розвитку і через відповідні суспільні відносини та інститути, що складають структурні елементи громадянського суспільства.

Як зазначається у науковій літературі, досягнення стану громадянського суспільства означає наділення людей, незалежно від їх національності та статі, релігійної належності, кольору шкіри, їх суспільних інтересів і політичних уподобань, однаковими основними правами – і правами людини, такими як недоторканність особи, і громадянськими правами на участь в політичному та суспільному житті, на рівні умови підприємницької діяльності, а також правом на власну культуру. Із цих підстав власне сутність громадянського суспільства визначають декілька моментів. Це суспільство, що володіє такими інститутами та політичною культурою, що дозволяють повноцінно реалізовувати права людини. Це суспільство добровільних об'єднань, розвинутої культури суспільного діалогу та вираження суспільної думки. Це суспільство відкритості, ідейного плюралізму та терпимості до інших поглядів. Проте це і суспільство, де ніколи не може бути силою нав'язані свої переконання, а противники громадянського суспільства, тобто ті, хто не сприймає його основні цінності, не мають можливості підірвати його основи.

Однією з ознак зростання ролі громадянського суспільства є активний вплив політичних партій на сучасний процес державо та правотворення в Україні. Конституція України (ст. 36) встановлює, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх

прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. На сьогоднішній день в нашій державі засновано та функціонують численна кількість політичних партій та громадських організацій, разом з тим, як свідчить практика, політичні партії, як вагома структура громадянського суспільства, що формується в Україні, не мають досвіду, а нерідко й бажання захищати інтереси своїх членів. Вони досі перебувають на стадії становлення та реорганізації, що не дозволяє їм стати дійсно впливовою силою у суспільному житті нашої держави.

Що стосується засобів масової інформації, то в умовах інформатизації суспільства вони відіграють велику роль у політичному житті. Поряд із власне інформаційною функцією вони виконують також функцію ідеологічну, тобто впливають на свідомість читачів, глядачів, слухачів із тим, щоб спонукати їх діяти тим або іншим чином. Саме через ЗМІ індивід долучається до суспільних процесів. Разом з тим, інститутом громадянського суспільства можуть бути лише недержавні засоби масової інформації, а тому, державні ЗМІ не завжди сприймаються як «четверта влада». При цьому, ЗМІ громадського характеру на сьогодні в Україні фактично відсутні, а існуючі сучасні ЗМІ перетворилися в один із найголовніших інструментів маніпулювання громадською думкою. Використання ж ЗМІ для політичного маніпулювання сьогодні становить найбільшу небезпеку для громадян і демократичного державного ладу.

Таким чином, права людини набувають особливої актуальності та значення в процесі зростання ролі громадянського суспільства.

Головними передумовами громадянського суспільства є: законодавче закріплення юридичної рівності людей на основі наділення їх правами і свободами; юридична свобода людини, обумовлена матеріальним благополуччям, свободою підприємництва, наявністю приватної власності, яка є економічною основою цивільного суспільства; створення механізмів саморегуляції і саморозвитку, формування сфери невіддільних відносин вільних індивідів, що володіють здатністю і реальною можливістю здійснювати свої природні права.

У свою чергу, формування в Україні громадянського суспільства реалізується на конституційних засадах і відбувається в межах загальноцивілізаційних закономірностей і тенденцій з врахуванням регіональної специфіки та історичного етапу розвитку країни.

Одержано 16.02.2016

УДК [342.951:342.7](477)

Наталія Володимирівна КОЛОМОЄЦЬ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

У світі основним принципом ставлення до дитини вважається принцип реалізації та задоволення її найвищих інтересів. У Преамбулі Європейської конвенції про здійснення прав дітей визначено, що держави, які підписали цю Конвенцію, переконані, що діти повинні мати можливість реалізовувати свої права. Відтак, права та найвищі інтереси дітей мають враховуватися та підтримуватися усіма державами-учасницями. Україна не є виключенням. Наша держава взяла на себе зобов'язання вжити необхідних законодавчих, адміністративних та просвітницьких заходів щодо забезпечення прав та інтересів дітей. Як наслідок, захисту прав дитини на сьогоднішній день приділяється досить багато уваги, особливо тим дітям, які є найменш захищеними. До цієї категорії входять діти з особливими потребами, діти – вимушені переселенці, безпритульні діти, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах та інші соціально незахищені групи дітей. Така позиція держави є правильною, проте вона не повинна обмежуватися виключно доктринальним рівнем, а бути реалізована в житті.

Коли ми говоримо про адміністративно-правовий захист прав дітей, ми повинні розуміти, що під цією категорією варто передбачати, в першу чергу, діяльність органів публічної адміністрації. Оскільки відповідно до ч. 3 ст. 51 Конституції України держава бере на себе обов'язок щодо охорони сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, а також створення умов для зміцнення сім'ї, що є прямим завданням органів виконавчої влади із впровадження та реалізації даних положень. Систему органів публічної адміністрації складають:

1. органи виконавчої влади;
2. органи місцевого самоврядування;
3. суб'єкти делегованих повноважень.

Саме на ці органи покладено обов'язок реалізовувати державну політику у сфері захисту прав дитини та забезпечення основних її інтересів.

Але будь-яка діяльність органів публічної адміністрації потребує нормативно-правового регулювання. Відтак, норми адміністративного права є наступним елементом системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. Саме вони дають можливість конкретизувати, адаптувати та реалізувати норми Основного Закону на правозастосовному рівні. Норми адміністративного права є нормами-гарантіями реалізації взаємних прав і обов'язків між дитиною та державою. Загальнообов'язковість та імперативність норм адміністративного права дає можливість чітко та неухильно реалізовувати державну політику відносно дітей. Їх виконання гарантується та забезпечується силою державного впливу аж до примусу.

Владно-розпорядча діяльність є характерною ознакою діяльності органів публічної адміністрації, тому вона також входить до системи адміністративно-правового захисту прав дитини.

Так, захист прав, на відміну від охорони, передбачає собою сукупність примусових заходів (по відношенню до зобов'язаної сторони) забезпечення та реалізації суб'єктивних прав дітей. Але, певна річ, такий примус застосовується виключно уповноваженими на те органами та у порядку визначеному чинним законодавством. Ключову роль в даному випадку відіграють форми та методи реалізації процесу захисту прав дітей, де форми передбачають собою сукупність приписів, обов'язкових до виконання усіма, кому вони адресовані, а методи є нічим іншим, як сукупністю прийомів та способів впливу на зобов'язаного суб'єкта з тим, щоб забезпечити відповідний захист прав дитини через призму встановлених приписів.

Неабияке значення в реалізації прав дитини відіграють адміністративні послуги, які направлені на задоволення основних потреб дітей. Різноманітність та багатоманітність адміністративних послуг обумовлюється значною кількістю нормативно-правових актів, що регламентують процедуру їх надання. Окремі процедури надання адміністративних послуг отримали своє закріплення як на рівні законів, так і на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Тому вони також є елементом досліджуваної нами системи захисту прав дитини.

Таким чином, система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні складається з різноманітних за своєю суттю, змістом і призначенням правових норм, явищ та дій здійснюваних спеціально-уповноваженими на те органами публічної адміністрації.

Одержано 26.02.2016

УДК 342.9

Олександр Іванович КОРОВАЙКО,

кандидат юридичних наук,

голова Апеляційного суду Херсонської області

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Із загального числа суб'єктів, які здійснюють захист прав і свобод людини, особливе місце належить судам, адже саме вони є гарантом таких прав особи як право на доступ до правосуддя та право на справедливий суд. Однак, доступний та справедливий суд, як свідчить зарубіжна та вітчизняна практика, є результатом втілення у його діяльність міжнародних стандартів судочинства. Тому від реалізації у судовому провадженні в Україні таких засад як доступність, справедливість, неупередженість, безсторонність, законність залежать утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

В сучасних суспільно-політичних умовах існує гостра потреба у відновленні довіри до судової влади в Україні та забезпеченні нею реального права на справедливий суд. Основу вирішення цих проблем становить приведення вітчизняного кримінального процесу у відповідність до визнаних у світовій практиці багатьох демократичних країн міжнародних стандартів кримінального судочинства, забезпечення їх належної реалізації у судовому провадженні. Тому дослідження цієї проблематики є актуальним завданням юридичної науки та практики, яке пов'язане із підвищенням ефективності діяльності судів, забезпеченням доступності правосуддя та належної реалізації права особи на справедливий суд.

Пізнання явищ, процесів суспільного та правового буття з метою надання їм характеристики, фіксації відмінностей між ними відбувається шляхом їх описання. Це знаходить свій вияв у тих чи інших термінах. Слід відмітити, що правова наука, як і будь-які інші галузі науки, оперує власним понятійним апаратом.

Праву відповідає власна термінологічна система як його знакова модель, а враховуючи таку його ознаку як системність, то і його складові також можуть бути представлені у подібний спосіб. Зокрема, можна вести мову про термінологічну систему кримінального процесуального права. У свою чергу, її складовою слід вважати термінологічну систему, що описує реалізацію міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні.

Такий підхід, коли за допомогою понятійно-категоріально апарату є можливість описувати різні моделі, які входять до правової сфери, дозволяє більш системно (за рахунок використання термінологічного апарату права взагалі) та комплексно (за рахунок можливості аналізу явища окремо, вивчення його як складової підсистеми права та елемента права взагалі) проводити дослідження явищ і процесів правової дійсності.

Понятійно-категоріальний апарат є явищем, яке має характер системи, основу якої утворюють відповідні категорії, а поняття слугують засобом розкриття категорій та встановлення зв'язків між елементами понятійно-категоріальної системи. Виходячи з такого погляду, можна побудувати певний понятійно-категоріальний ланцюг (категорія — поняття, що вона охоплює), який описує відповідну теоретичну концепцію або теорію чи характеризує практичну площину її реалізації. При такому підході всі поняття та категорії, які стосуються сфери кримінального судочинства, можна систематизувати та встановити взаємозв'язки і відповідність їх змісту між собою в контексті утворення цілісної, послідовної та комплексної моделі-описання певного явища. Зокрема, моделі реалізації міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні. Де сукупність категорій повинна відображати основний зміст відповідної наукової концепції, розкривати її, а пов'язані із тими чи іншими категоріями поняття відображують шляхи втілення цих вузлових моментів у сфері кримінального процесуального права, характеризують точки перетину з іншими явищами, процесами у цій сфері.

З наведеного відмітимо, що понятійно-категоріально апарат кримінального судочинства взагалі та реалізації міжнародних стандартів у судовому провадженні зокрема: забезпечує фіксацію отриманих юридичних знань про ці явища, а також їх систематизацію; виступає складовою інструментарію розробки наукових та практичних проблем кримінального судочинства та судового провадження як явищ правового буття; сприяє формуванню знакової моделі теорії кримінального процесу як галузі знань, у тому числі при описанні явищ та процесів, що мають місце в сфері кримінального судочинства, зокрема, під час судового провадження. Нарешті, єдина система понять та категорій дозволяє здійснювати дослідження відносно відокремлених процесуальних явищ (судового провадження) як самостійної знакової моделі, але використання при цьому єдиної термінологічної системи забезпечує безперешкодну

інтеграцію отриманих знань у загальну теорію кримінального процесу та єдину модель кримінального судочинства.

Тобто сказати, що в юридичній науці та законодавчій практиці існує певна узгоджена термінологічна модель досліджуваного явища, не можна. Вважаємо, що мова скоріше повинна йти про уніфікацію та стандартизацію термінів у певній галузі права та відповідній сфері правозастосування за рахунок формування належного понятійно-категоріального апарату.

Проаналізувавши вище наведені наукові джерела та вітчизняні нормативно-правові акти, узагальнивши низку основних міжнародно-правових актів з питань прав особи (Статут ООН (ст. 1, 2, 55), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 1, 2, 55), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 5, 6, 13), а також міжнародно-правові акти, які регулюють питання організації та діяльності судів (Основні принципи незалежності судових органів, Європейська хартія про закон «Про статус суддів»)), можна зробити висновок щодо категорій, які слід використовувати при формуванні основи термінологічної моделі реалізації міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні. До їх числа віднесемо такі терміни: права людини і основоположні свободи; міжнародні стандарти прав людини і основоположних свобод; реалізація міжнародних стандартів прав людини і основоположних свобод; кримінальне судочинство; кримінальне провадження.

З проведеного аналізу ролі та значення понятійно-категоріального апарату кримінального судочинства в частині реалізації міжнародних стандартів в судовому провадженні відмітимо, що основне значення цього апарату полягає у можливості його застосування для прямого (використання при формулюванні правових концепцій, ідей, норм права) чи опосередкованого (вплив на правосвідомість особи) регулювання відповідних кримінальних процесуальних та пов'язаних із ними відносин. І це значення не залежить від того, отримує відповідне поняття своє нормативно-правове закріплення чи воно існує на рівні теоретичної конструкції. Головне – це його визнання, включення у правосвідомість та використання або врахування цих понять у своїй діяльності учасниками правовідносин. Адже саме діяльність науковців, законодавця, правозастосувача і виступає зовнішнім виразом реалізації того чи іншого міжнародного стандарту. Тож наразі існує необхідність законодавчого уточнення понятійно-категоріального апарату кримінального

судочинства. Що у досліджуваному нами випадку має значення для створення умов для якісного регулювання судового провадження на ґрунті міжнародних стандартів кримінального судочинства, а отже, і забезпечення доступу до справедливого судочинства як елемента гарантування прав та основоположних свобод особи.

Тому увагу у подальших наукових дослідженнях у цьому напрямку слід приділити питанням виявлення змісту окремих понять та категорій кримінального судочинства, встановлення зв'язку між ними, нормативно-правового закріплення та належної реалізації.

Одержано 24.02.2016

УДК 343.982(091)(477)

Ігор Дмитрович КОЦАН,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОРІЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ СЛУЖБИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ НА ЧЕРКАЩИНІ

У системі органів міліції історія експертно-криміналістичного підрозділу Черкащини як структурного підрозділу органів внутрішніх справ починається зі створення Черкаської області та Управління міліції (1954 рік).

На початковому етапі в Управлінні міліції було створено науково-технічне відділення, яке очолив М. А. Корнійчук. За плідну працю М. А. Корнійчук, окрім бойових нагород – медалей «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» і «За бойові заслуги», також нагороджений медалями «За відмінну службу з охорони громадського порядку» і «За бездоганну службу» II ступеня.

З 1961 року до 1978 року криміналістичний підрозділ очолював О. В. Мельник. О. В. Мельник – це людина-легенда, яка вже у мирний час у 1957 році була удостоєна бойової нагороди – медалі «За бойові заслуги». Окрім цього, О. В. Мельник має інші державні та відомчі нагороди, серед яких – орден Вітчизняної війни II ступеня, медалі «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «Двадцять років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «50 років Збройних Сил СРСР», «За бездоганну службу» всіх ступенів, «За відмінну

службу з охорони громадського порядку», «50 років радянській міліції», «За доблесну працю», «Ветеран праці» та нагрудний знак «Відмінник міліції». Знання і досвід експертної роботи допомогли О.В. Мельнику за короткий час організувати службу на належному рівні. Колеги, які мали честь працювати з Олександром Володимировичем, пригадують, яка це була героїчна людина. Слова, які він написав у заяві про бажання працювати у міліції: «Все возложенные на меня обязательства буду выполнять с честью», – можуть стати гаслом роботи кожного працівника міліції.

У 1978 році начальником оперативно-технічного відділу призначено Г. В. Битіка. Під керівництвом Г. В. Битіка експертами-хіміками було розроблено та запроваджено метод кольорового зоннування «хімічних пасток», який пізніше було взято на озброєння міліції СРСР. Він ефективно застосовується до теперішнього часу. Після виходу на пенсію Г. В. Битік працював позаштатним експертом НДЕКЦ, виконуючи почеркознавчі експертизи, останню з яких завершив за чотири дні до своєї смерті.

З листопада 1981 року до березня 1982 року обов'язки начальника оперативно-технічного відділу УВС Черкаської області виконував К. П. Работнов. У 1982 році оперативно-технічний відділ розформовується, утворюється експертно-криміналістичний відділ, який згідно з наказом УМВС Черкаської області від 30.03.1982 № 250 о/с очолив К. П. Работнов. Він активізував роботу експертно-криміналістичного відділу, приділяючи значну увагу питанням підбору і розстановки кадрів, їх вихованню.

Наприкінці 1983 року начальником експертно-криміналістичного відділу призначено В. П. Дідусенка. Перебуваючи на посаді начальника експертно-криміналістичного відділу УМВС Черкаської області, В. П. Дідусенко доклав чимало зусиль як для підвищення ефективності експертного забезпечення розкриття злочинів, так і для поліпшення матеріально-технічної бази підрозділу. Зокрема, під його керівництвом підрозділ було укомплектовано криміналістичними валізами промислового виробництва, сучасною фотоапаратурою. Валентин Петрович, завдяки притаманним йому допитливості та професіоналізму, виховав багатьох експертів, передавши їм свій досвід, знання і вміння. Під керівництвом В. П. Дідусенка здійснювалося забезпечення магазинів об'єктивів спеціальним обладнанням – «хімічними пастками».

У 1983 році на базі Соснівського РВ у м. Черкаси було створено базовий підрозділ дактилоскопічних обліків України, функції

якого передбачали ведення дактилоскопічних криміналістичних обліків, а також організацію підготовки фахівців інших експертних підрозділів України із цього напрямку. Упродовж наступних років на базі ЕКВ Черкаської області систематично проводилася підготовка та перепідготовка експертів переважно із центральних областей України. Упродовж 1985–1986 рр. штат експертно-криміналістичного підрозділу значно збільшився. Якщо до цього часу експерти працювали тільки у містах Черкаси, Сміла та Умань, то вже наприкінці 1986 року посади експертів були введені ще в 12-ти міськрайвідділах області.

У 1990 році експертно-криміналістичний відділ реорганізовано в експертно-криміналістичне управління (ЕКУ). У цей напружений період підрозділ очолив О.Б. Благовісний. На базі НДЕКЦ при УМВС України в Черкаській області пройшли первинне стажування за напрямом судового товарознавства експерти Кіровоградської, Тернопільської, Житомирської, Луганської, Донецької та інших областей. 3 травня 2001 року, коли у штат групи економічної та товарознавчої експертизи було введено додаткову посаду, розпочинається впровадження та розвиток судово-економічної експертизи.

З метою запобігання злочинам, вчиненим з використанням вибухових пристроїв, у липні 1997 року в складі експертно-криміналістичного управління створено вибухотехнічну службу, яка на початковому етапі складалася з начальника, старшого експерта та експерта. Наприкінці 1997 року шляхом перерозподілу наявної штатної чисельності УМВС до вибухотехнічної служби додатково було введено 2 посади: техніка-сапера та експерта.

З січня 2002 року до грудня 2008 року НДЕКЦ при УМВС України в Черкаській області очолював С. Б. Афанасенко, під керівництвом якого експертний підрозділ на належному рівні здійснював техніко-криміналістичне та експертне забезпечення розслідування і розкриття злочинів, надаючи кваліфіковану допомогу працівникам карного розшуку та інших служб ОВС, застосовуючи новітні методи організації роботи.

17 грудня 2002 року до 12-ї річниці міліції України в Черкаському обласному краєзнавчому музеї за участю працівників експертного підрозділу відкрито поновлену повноцінну наукову експозицію «Правоохоронні органи Черкащини. Історія та сучасність», присвячену розвитку правоохоронних органів Черкащини з початку ХХ ст. Вона налічує понад 5 тис. експонатів, серед яких є й такі, що висвітлюють діяльність експертної служби. У фойє будівлі НДЕКЦ було розгорнуто фотовиставку «Ветерани криміналістики».

Одержано 04.03.2016

УДК 342.7"2015/2016"(477)

Лариса Сергіївна КРИВОРУЧКО,

кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 2015–2016 РОКІВ

Питання прав і свобод людини станом на сьогодні залишається важливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод, як мною багатократно було зазначено в попередніх наукових дослідженнях, їх практична реалізація є критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку держави й суспільства в цілому.

Аналізуючи стан дотримання прав людини в Україні протягом 2015–2016 років хочеться зауважити щодо наявності невтішних результатів. Політична криза, що поглинула нашу країну, заважає проводити необхідні реформи в правоохоронній системі, судовій системі, адміністративній, тощо. Політична боротьба за владу призвела до системного правового хаосу і негативно позначилася на керованості державного апарату, що, в свою чергу, призвело до незаконних дій в адміністративно-правовій сфері.

В аспекті формування і функціонування адміністративно-правових законів процесуального змісту систематично порушуються ряд принципів:

- рівності перед законом;
- відповідальність посадових осіб за неналежне ведіння проваджень у зазначених справах;
- публічність;
- об'єктивна істина;
- охорона інтересів особистості і держави, тощо.

Законність і дисципліна є основними умовами існування демократичної будь-якої держави.

В юридичній науці під законністю розуміють «неухильне виконання законів та відповідних їм інших нормативних актів органами держави, посадовими особами, громадянами та громадськими організаціями» [1]. Законність є обов'язковою умовою, що забезпечує безперешкодну реалізацію прав громадян, громадських утворень на самовираження і вільний розвиток. Зовні законність виражено в законодавстві, під яким прийнято розуміти систему правових актів, де норми права знаходять своє зовнішнє відображення [2, с. 270]. Це є принцип діяльності держави.

Однак, боротьба політичних кругів за владу призводить до політизації будь-якого питання, коли кожен законопроект чи кадрове призначення оцінюються виключно з точки зору переваг у політичній боротьбі.

В умовах повномасштабної економічної, соціальної кризи, – стан системи прав людини та її захист значно погіршився. Складається враження, що захист прав людини в Україні не є, на жаль, пріоритетним напрямком держави. Нещодавні і систематичні бійки у парламенті – вищому законодавчому органі в Україні – яскраво засвідчили – проблема дотримання прав людини в Україні поки що не актуальна.

З позитивної точки зору, слід відмітити наявність політичної конкуренції, що позитивно позначаються на самосвідомості суспільства, яке стає більш зрілим і міцним.

Правозахисні організації відіграють позитивну роль в напрямку змін. Спроможність правозахисних організацій стала достатньою, щоб примусити державу враховувати їхню позицію, однак, недостатньою для зміни загального ставлення держави до проблем прав людини та їх поваги.

При захисті конкретних груп, виникають нові порушення базових, фундаментальних прав людини.

Реальний захист прав людини – це не захист прав певних груп, це захист норм права які порушуються по відношенню до кожного, а не окремої людини чи групи осіб.

Залишається великою проблемою виконання судових рішень: щорічно понад 70 % судових рішень у цивільних справах не виконується. Щорічно більше 80 % рішень Європейського суду з прав людини стосуються порушення п. 1 статті 6 Європейської конвенції саме внаслідок невиконання судових рішень, зокрема, про виплату боргів по заробітній платні чи іншим виплатам державними та іншими підприємствами й установами.

Стабільно негативною залишається ситуація в Державному департаменті з питань виконання покарань, який ретельно охороняє свою закритість і безкарність. Це єдиний орган державної влади в Україні, який практично не змінився за роки незалежності, залишається не реформованим і виглядає суцільним анахронізмом.

Інші правоохоронні органи також потребують реформування, особливо органи прокуратури, які мають повноваження, що викликають конфлікт інтересів.

Продовжувалися грубі порушення права власності, зокрема, незаконні захопति земель чи іншої власності всупереч закону, органи поліції залишаються безсилі.

Питання прав і свобод людини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави.

Законодавчі норми, процедури і механізми, які існують на національному рівні, є ключовими для дотримання прав людини в Україні. Тому дуже важливо зробити права людини компонентом національних конституційних і правових систем, здійснювати застосування стандартів в області прав людини, а також забезпечити накладання санкцій за порушення таких прав.

Одержано 30.03.2016

УДК 342.7

Андрій Миколайович КУЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ: УНІВЕРСАЛЬНІ ЧИ РЕГІОНАЛЬНІ?

На сьогодні уже апіорним можна вважати положення про значимість прав людини, саме завдяки яким біологічна істота і стає суб'єктом соціуму. Так, нагадаю, що за часів Античності раби не вважалися людьми і розглядалися як об'єкти (предмети). І навіть відомі філософи Платон, Аристотель, Цицерон, визнаючи існування природних і «державних» законів, говорячи про громадян, народ мали на увазі «вільних людей», не відносячи до них рабів та вважаючи стан рабства природним і нормальним. Не можна вести мову про права людини поза соціумом, наприклад, права Робінзона Крузо. Відтак цілком логічним є закріплення у ст. 3 Конституції України положення про визнання людини, її прав і свобод, недоторканості і безпеки найвищою цінністю. Більш того у другій половині XX століття сформувались стандарти прав людини. Водночас, процеси глобалізації, які не можуть не спричиняти в тому числі і гармонізацію законодавства, уніфікацію стандартів, підняли на порядок денний питання унікальності різних народів (культур), їх національних особливостей, передусім у правовій сфері загалом, і у сфері прав людини зокрема. Окреслене вказує на актуальність дослідження універсальності/регіональності прав людини.

Говорячи про універсальний характер прав людини передусім виходять з їх іманентності людини. Відтак, в якій би державі остання не перебувала вона залишається сама собою і відповідно володіє низкою прав (зокрема йдеться про особисті (громадянські)

права). В цілому з цим важко не погодитись, але слід зауважити наступне. По-перше, визнавати окремі права людини можуть у різних культурах, однак, зміст цих прав може бути різним. Більш того, з плином часу (навіть доволі незначного) у межах однієї культури може змінитися розуміння права. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.): «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання». Водночас, уже в ст. 2 протоколу № 6 до Конвенції (1983 р.) зазначається: «Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього законодавства». А ось відповідно до протоколу №13 до Конвенції (2002 р.): «Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено» (ст. 1), «Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції» (ст. 2). При цьому у преамбулі протоколу акцентується увага, що «Держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, переконані, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям».

Висловивши окрему думку у справі Сорінга (Сорінг проти Сполученого Королівства, 1989 р.), суддя Де Мейєр наголосив: «Друге речення пункту 1 статті 2 Конвенції було прийняте близько сорока років тому в особливих історичних умовах, невдовзі після другої світової війни. Оскільки воно видається таким, що за певних умов дозволяє застосування смертної кари у мирний час, воно не відбиває сучасну ситуацію, це положення нині заперечується розвитком правосвідомості та практики. Таке покарання не відповідає сучасному стану європейської цивілізації».

Нагадаю, що 18 листопада 2012 р. глави країн Асоціації держав Південно-Східної Азії на саміті в столиці Камбоджі Пномпені прийняли декларацію прав людини, яка критикується західними правозахисниками, зокрема через те, що в ній проголошується, що «в той же час, реалізація прав людини повинна розглядатися на

регіональному та національному рівні, враховуючи різні політичні, економічні, правові, соціальні, культурні, історичні та релігійні передумови».

У 1981 році мусульманські держави прийняли власну Загальну ісламську декларацію людини. Після чого, в 1990 році була прийнята додатково Каїрська декларація про права людини в ісламі, а в 1994 році сім держав Арабської Ліги погодили Арабську хартію прав людини.

Відповідно до Каїрської декларації про права людини в ісламі: п. «а» ст. 5 «Сім'я є основою суспільства і виникає в результаті шлюбу. Чоловіки і жінки мають право брати шлюб, і ніякі обмеження за ознакою раси, кольору шкіри або національності не можуть перешкоджати скористатися ним цим правом» (релігійна ознака не вказана), п. «б» ст. 6: «Чоловік відповідає за достаток і благополуччя сім'ї», п. «б» ст. 7: «Батьки і ті, хто перебуває в аналогічному становищі, мають право вибирати для своїх дітей вид освіти за своїм бажанням, при цьому вони повинні враховувати інтереси і майбутнє дітей відповідно до етичних цінностей та принципів шаріату» (релігійний фактор), ст. 10 прямо вказує, що «Іслам – релігія первозданної чистоти. Забороняється вдаватися до будь-яких форм примусу людини або використовувати її нужденність або невігластво для навернення в іншу віру або атеїзм», п. «а», «б» ст. 22 «Кожен має право на свободу вираження поглядів таким чином, щоб це не суперечило принципам шаріату; Кожен має право виступати на захист того, що він вважає вірним, і застерігати щодо того, що він вважає неправильним і порочним відповідно до норм ісламського шаріату» (знову бачимо релігійний фактор) і відповідно до ст. 25 саме «Ісламський шаріат є єдиним джерелом для тлумачення або пояснення будь-яких статей цієї Декларації».

І на останок наведу слова Ж.-Л. Нансі про те, що коли в контексті сучасної ситуації поставити питання про те, чи існує єдина людська сутність або природа, то відповідь має бути негативною: «немає такої сутності людини, за допомогою якої можна було б визначити чи зробити висновок, яким чином ця людина повинна жити, мати свої права, свою політику, свою етику ... для нас (на «Заході») така сутність дійсно просто зникла».

Одержано 22.03.2016

УДК 342.71

Віктор Вікторович ЛАЗАРЄВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСТВА

Для сучасного державознавства твердження про населення як атрибут держави є аксіоматичним. При цьому під населенням здебільшого розуміється сукупність людей, які проживають на певній території, здійснюють свою життєдіяльність у межах адміністративної чи політичної одиниці. Для належного розв'язання комплексу питань, що постають перед державою з приводу регулювання правового статусу певного кола фізичних осіб – громадян, – потрібен спеціальний механізм. Таким механізмом і виступає інститут громадянства. Для здійснення належного дослідження зазначеного інституту проаналізуємо найбільш поширені однотипні визначення цього поняття.

У дореволюційній літературі підходи до визначення громадянства мали досить спрощений вигляд. Наприклад, видатний російський державознавець О. Д. Градовський зазначав, що під іменем підданства або громадянства розуміється сукупність відносин, які пов'язують людську особистість із даною країною та її урядом. Б. М. Чичерін звертав увагу на сутнісну тотожність понять «громадянство» і «підданство»: «Громадянин є особа, як член держави. У цій ролі він має права й обов'язки. Власне громадянином особа називається як така, що має права. Як підпорядкована державі, або як така, яка має обов'язки, вона називається підданим. Це два терміни, що означають одне й те саме поняття з двох різних точок зору». Ф. Ф. Кокошкін, погоджуючись із такою думкою, зауважував, що громадяни (піддані) «є не тільки окремими від держави суб'єктами, котрі вступають у юридичні відносини з нею, але й членами держави, складовими елементами державної особи».

З історичним розвитком конституційно-правової науки підходи до розуміння громадянства поступово ускладнювалися й диференціювалися, акценти робилися на дедалі більшу кількість його аспектів і проявів, спостерігалися намагання виробити якомога більш абстрактну теоретичну конструкцію, в якій би органічно поєднувалися формальні й матеріальні ознаки.

Відомий український конституціоналіст Ю. М. Тодика запропонував таке визначення: «Громадянство – постійний правовий зв'язок людини з державою, що проявляється у сукупності їх взаємних прав, обов'язків і відповідальності, заснований на визнанні й повазі гідності та основних прав і свобод людини». Як бачимо, тут акцент робиться на зовнішніх, формально-юридичних проявах та соціально-психологічному підґрунті громадянства. Подібне визначення громадянства підтримують також М. І. Суржинський, І. В. Яковюк, С. А. Янковський.

Знаний вітчизняний конституціоналіст О. Ф. Фрицький наголошує на суттєвих ознаках громадянства, зауважуючи, що воно являє собою «правовий зв'язок особи з державою, який не обмежений у часі та просторі, ґрунтується на юридичному визнанні державою даної особи своїм громадянином і, як наслідок, обумовлений взаємними правами та обов'язками громадян і держави у випадках, зазначених у законі».

В. О. Серьогін стверджує, що громадянство (підданство) – це особливий правовий стан, тобто «стійке, тривале правовідношення між фізичною особою і державою, що породжує спеціальний політико-правовий статус особи, її здатність бути повноправним учасником політичного життя країни». Подібний підхід поділяють й інші автори, зокрема А. М. Головистікова і Л. Ю. Грудцина, О. О. Майданник, В. М. Шаповал.

Р. Ісмаїлов підкреслює, що громадянство являє собою політико-правовий зв'язок особи з державою, є важливим свідченням суверенітету держави. В. В. Лазарєв визначає громадянство як стійкий політико-правовий зв'язок людини і держави, згідно з яким на неї поширюється суверенна державна влада як у межах держави, так і поза її кордонами. П. Ф. Чалий говорить про громадянство як про невід'ємну ознаку держави і її суверенітету, без якої вона не може існувати.

У спеціальній літературі зустрічаються також наступні визначення: «громадянство – приналежність людини до тієї чи іншої держави; «постійний правовий зв'язок з державою, що виявляється у їхніх взаємних правах та обов'язках», тощо.

Автор дисертаційного дослідження конституційно-правових основ громадянства України Б. Р. Бедрій вважає, що громадянство України є «комплексним, стійким правовідношенням за участю особи та української держави, змістом якого є взаємні права й обов'язки сторін».

Таким чином, у сучасній конституційно-правовій науці можна визначити такі основні підходи до розуміння поняття громадянства:

- громадянство – належність особи до держави;
- громадянство – правовий зв'язок особи з державою;
- громадянство – політико-правовий зв'язок особи з державою;
- громадянство – особливий правовий стан.

Чинним Законом України «Про громадянство України» встановлено: «Громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках». Законодавство України демонструє підхід до громадянства як до правового зв'язку особи з державою.

Отже, під громадянством варто розуміти саме правовий зв'язок з державою, виходячи зі зв'язку держави і особи як певного виду правовідносин. При цьому, з огляду на тривалість і стійкість таких правовідносин, можна говорити про громадянство як про правовий стан. У даному аспекті між підходами до визначення громадянства у Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, В. О. Серьогіна, О. О. Майданник суперечностей немає. Така однастайність уявляється найбільш слушною, до того ж цілком узгоджується з позицією вітчизняного законодавця у даній сфері.

Одержано 29.03.2016

УДК 342.7»1918»(477)

Ігор Альбертович ЛОГВИНЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (КВІТЕНЬ–ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)

В історичній та історико-правовій літературі з часу існування Української Держави і до сьогодні тривають дискусії щодо сутності гетьманського правління в 1918 році. Так, В. Греченко, О. Ярмиш вважають, що влада гетьмана це «надзвичайне поєднання монархічних та диктаторських засад», Ю. Осадчий стверджує, що форму правління, яку було запроваджено за П. Скоропадського, можна вважати за перехідну від парламентської до президентської республіки. Історик права В. Капелюшний зазначає, що в результаті державного перевороту Україна з демократичної республіки перетворилася

в конституційну монархію. Деякі вчені вважають, що повноваження гетьмана були наближені до президентських. Цікавою є оцінка дослідниці Т. Подковенко. На її думку гетьманат мав характер експерименту, оскільки Українська Держава «базувалася на переплетенні монархічних, республіканських і диктаторських засад». Отже, як бачимо, єдиної загальноновизнаної оцінки сутності гетьманату серед науковців немає. Це пояснюється, на наш погляд, недостатністю наукового аналізу щодо практичної реалізації законодавчих актів в Українській Державі. Адже за 230 днів правління П. Скоропадського було підготовлено, за підрахунками В. Семененка, понад 300 законопроектів, практичне втілення та значення яких потребує подальшого більш поглибленого вивчення. Достатньо питань, пов'язаних з гетьманатом 1918 року, мають бути ретельно досліджені науковцями. Серед яких – права і свободи людини і громадянина в Українській Державі.

Не викликає сумнівів, що державний переворот це не правовий шлях приходу до влади. Контрольоване німцями правління гетьмана не могло сприяти розвитку і подальшому ствердженню прав і свобод громадянина. Проте в перший день свого правління П. Скоропадський оприлюднив два документа: «Грамоту до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України», якими були задекларовані правові підстави Української Держави. Ці нормативні акти відігравали роль своєрідної конституції, оскільки вони окреслювали і регулювали такі основні аспекти суспільного життя, як влада, повноваження уряду, основи фінансової політики і судоустрою, головні засади законодавчої діяльності, права і обов'язки українських козаків і громадян.

На відміну від керівників Центральної Ради, які неприховано ігнорували релігію, у «Законах про тимчасовий державний устрій України» визначалось православ'я державною релігією в Українській Державі. Представники інших конфесій мали право вільно відправляти богослужіння за своїми обрядами (ст. 9, 10). Це було зроблено, насамперед, з політичних міркувань. П. Скоропадський шукав союзу з церквою, сподіваючись на її підтримку гетьманату.

У «Законах...» зазначалося, що ніхто не може підлягати переслідуванню «за злочинні вчинки», якщо вони не визначені законом (ст. 14), а також бути «затриманий під сторожою», крім як у випадках, які визначені законом (ст. 15). Гарантувалась недоторканість житла. Провести обшук й «виїмку в будинку» без згоди на те господаря можна лише у випадках передбачених законом (ст. 17). Проголошувалося право вільно обирати місце проживання і роботу,

без заборон виїжджати за кордон, придбати та відчужити майно (ст. 18). Власність є недоторкана (ст. 19). Українським козакам і громадянам надавалося право мирних і «без зброї» зібрань (ст. 20). Проголошувалась свобода слова. Дозволялось «в межах, установлених законом, висловлювати і писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами» (ст. 21). Надавалось право об'єднуватись у «громади і спілки», якщо їх мета та діяльність не вступає у протиріччя із законом (ст. 22).

Але у реальному житті громадяни були позбавлені політичних прав і свобод. Вже у травні 1918 року уряд заборонив друковані органи УПСР – «Боротьба» та Селянської Спілки – «Народна воля». Часописи «Робітнича газета», «Нова Рада» потрапили під жорстку цензуру. Заборонялася критика уряду, проведення зборів, мітингів та маніфестацій. Робітники та селяни фактично не могли об'єднатись у спілки і товариства за власними інтересами, оскільки влада вбачала в цьому загрозу для свого існування. До того ж, на контрольованій німцями українській території чинилися масові приниження і беззаконня тими ж німцями супроти місцевого населення. Тому говорити про реальне дотримання прав людини за часів гетьманату не можна.

Як підсумок, можна зазначити, що хоча гетьман і його уряд обіцяли захищати інтереси усіх соціальних верств населення, права і свободи громадян Української Держави, виконати це в реальному житті виявилось апріорі неможливим. Сучасні політики і науковці мають враховувати уроки нашого минулого, які наочно показують, що права і свободи людини не можуть бути гарантовані у недемократичному суспільстві. Саме тому, найважливішим завданням сьогодні є розвиток демократії та створення дійсно правової держави України.

Одержано 29.02.2016

УДК 342.56

Денис Володимирович МАНДИЧЕВ,

кандидат юридичних наук,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ПРАВОЗАХИСНИХ ГАРАНТІЙ

Діяльність господарських судів України ґрунтується на системі конституційних, адміністративних та інших принципів, які обумовлені

демократичними засадами суспільного та державного розвитку. Особливістю адміністративно-правових принципів є те, що вони визначають основні засади організації та функціонування системи господарських судів, характеризують порядок судового адміністрування в них. У зв'язку з цим адміністративно-правові принципи займають особливе місце в системі принципів діяльності господарських судів, внаслідок чого виникає необхідність у проведенні ґрунтовного дослідження даного питання.

Актуальність теми дослідження підтверджується недостатністю наукових робіт, що присвячені адміністративно-правовим принципам діяльності господарських судів в Україні, що у поєднанні з необхідністю комплексного наукового аналізу даного питання обумовлює важливість та своєчасність даної статті.

Розвиток ринкової економіки, підприємництва та інших господарських правовідносин вимагають формування системи засадничих основ, на яких ґрунтується не тільки здійснення господарського судочинства, але і організація та функціонування господарських судів. Саме такими є адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України. Для їх визначення необхідно сформулювати дефініцію даної категорії. З цього приводу слід зазначити, що в науковій літературі існує цілий ряд підходів та концепцій до розуміння її сутності.

Характеризуючи адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів, слід виходити з того, що ці принципи, передусім, відображають спосіб організації системи господарських судів, порядок управління цими судами, форми та методи здійснення судового адміністрування.

Таким чином, адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів можна визначити як закріплені в адміністративно-правових нормах відправні ідеї та керівні положення, які характеризуються відносною стійкістю та динамічністю, та виражають спосіб організації, порядок функціонування системи господарських судів України, здійснення в них судового адміністрування та вирішення інших питань адміністративно-управлінського характеру. Вказані принципи мають значний вплив на забезпечення законності, справедливості та об'єктивності здійснення правосуддя господарськими судами, оскільки від способу організації та управління системою цих судів залежить стан законності в сфері господарських правовідносин, рівень гарантування судового захисту прав та інтересів їх учасників.

Враховуючи різноманітні підходи до визначення принципів діяльності господарських судів, та на основі системного аналізу положень Конституції України, Господарського процесуального кодексу України та Закону України «Про судоустрій і статус судів», можна запропонувати класифікацію адміністративно-правових принципів діяльності господарських судів України в залежності від сфери регулювання на:

1) загальні, тобто ті, які характерні для організації та функціонування всієї судової системи. Вони закріплені на конституційному та на рівні міжнародних актів. До них слід віднести: законність та верховенство права; об'єктивність та неупередженість; незалежність та самостійність судді та судів; державна мова здійснення всіх видів судочинства та забезпечення права на перекладача; обов'язковості судових рішень, що гарантується, по-перше, наявністю правового механізму їх реалізації в примусовому порядку; по-друге, встановленням кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень; права народу на участь у здійсненні правосуддя. Даний принцип реалізовано на практиці не в повній мірі. Він передбачає участь народних засідателів та присяжних в судовому процесі, однак правовий механізм реалізації даного принципу досі не сформований;

2) галузеві – принципи, на яких ґрунтується діяльність судів загальної юрисдикції. Вони, переважно, закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус судів». Це такі:

- територіальності та спеціалізації, тобто система загальних судів організована відповідно до територіального устрою держави таким чином, щоб забезпечити доступність та пропорційність розподілу навантаження на кожного суддю. Законодавством України встановлюється спеціалізація кожного судді на розгляді відповідної категорії справ, а у вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України утворюються палати та колегії з розгляду справ конкретної категорії (за галуззю законодавства, типу правовідносин тощо);

- інстанційності – право учасників судового процесу на оскарження судових рішень в судах апеляційної та касаційної інстанції;

- права учасників процесу на правову допомогу, в тому числі безкоштовну в порядку та у випадках, визначених законодавством;

- рівність учасників судового процесу перед законом та судом;

3) спеціальні – принципи, які характеризують спосіб організації та функціонування саме системи господарських судів. В системі спеціальних адміністративно-правових принципів доцільно виділити дві підсистеми:

– організаційні: організація власної системи господарських судів, що складається із місцевих, апеляційних господарських судів та Вищого господарського суду України; єдність системи господарських судів та всієї судової системи;

– функціональні: право на передачу справи на розгляд третейським судом; пріоритетність досудового врегулювання спору; одноосібність розгляду господарських справ в судах першої інстанції та колегіальність перегляду справ в господарських судах апеляційної та касаційної інстанцій.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, необхідно вказати на те, що на сьогодні в адміністративному законодавстві України принципи діяльності господарських судів закріплені не достатньо повно. Зокрема, в Господарському процесуальному кодексі України визначено лише принципи законності, гласності, змагальності, державної мови судочинства та обов'язковості судових рішень. Однак, цей перелік потребує доповнення. На нашу думку, досить вдало відповідні принципи були регламентовані Законом України «Про господарські суди», який втратив чинність ще в 2002 р. Тому пропонуємо доповнити принципи діяльності господарських судів, що визначені в Господарському процесуальному кодексі України, такими, як принцип незалежності господарських судів; рівності учасників господарського процесу, повного фіксування господарського процесу технічними засобами. Формулювання цих принципів має стати перспективою подальших наукових досліджень.

Одержано 31.03.2016

УДК [342.7:340.13](477)

В'ячеслав Валерійович МАРКОВ,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
декан факультету № 4 (кіберполіції)*

Харківського національного університету внутрішніх справ

Денис Анатолійович КУЦОЛАБСЬКИЙ,

курсант факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Верховенство права є одним із базових і найцінніших здобутків людства. Дане положення зазначено у багатьох документах ООН,

Ради Європи, відображено у конституціях багатьох країн, зокрема, в Конституції України. Так, ст. 8 Конституції України закріплює верховенство права як загальноправовий принцип держави.

На сучасному етапі розвитку української державності дотримання принципу верховенства права при реалізації прав і свобод громадян є пріоритетним напрямом державної політики. Даний конституційний принцип є фундаментальним для всієї правової системи України. Його запровадження та утвердження виступає пріоритетним завданням розвитку української держави.

На сьогоднішній день принцип верховенства права вже не обмежується рамками національної правової системи. Його зміст (поряд із класичним розумінням змісту та ролі конституційного принципу верховенства права у національній правовій системі) отримує нові аспекти значень.

Сучасне розуміння принципу верховенства права в європейській юридичній думці значним чином трансформувалося в контексті глобалізаційних, європейських інтеграційних, економічних, правових та інших аспектів реформування світового правопорядку.

Принцип верховенства права разом із демократією та повагою прав і свобод людини стали ключовими, основоположними ціннісними орієнтирами європейської доктрини праворозуміння.

Визначення принципу верховенства права можна знайти в сфері практичного застосування нормативно-правових документів (у першу чергу – міжнародних), що регулюють відносини у сфері захисту прав і свобод людини. Так, Європейський Суд з прав людини у низці своїх рішень вирізняє наступні властивості означеного принципу:

- визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав і свобод людини у діяльності держави, оскільки принцип верховенства права втілено в усіх статтях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які зобов'язались дотримуватись держави – члени Ради Європи;

- поширюваність цієї пріоритетності, цього принципу на діяльність усіх без винятку органів держави;

- правова визначеність (legal certainty) становища людини у тій ситуації, в якій вона перебуває;

- неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний строк, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні;

- наявність громадської довіри до судів як до гарантів справедливості;

- наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини;
- підпорядкованість судовому рішення усіх органів держави, безвиняткова обов'язковість його виконання будь-якими органами і посадовцями;
- можливість скасування вищим судом рішення нижчестоящого суду, яке не набрало чинності;
- невтручання законодавчої влади у відправлення правосуддя;
- секулярність (світський характер) держави та ін.

Таким чином, орієнтуючись на практику Європейського суду з прав людини, стає можливим усвідомити сутність принципу «верховенство права».

В українській правовій системі відповідний принцип знайшов відображення у одному з рішень Конституційного Суду України: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті, передусім, ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка певною мірою дістала відображення в Конституції України».

Оприлюднення Конституційним Судом України свого розуміння верховенства права видається надзвичайно важливою, непересічною подією у громадському й державному житті України. Адже завдяки цьому вперше запроваджується, можна сказати, офіційний еталон інтерпретації принципу верховенства права. Тим самим Конституційний Суд України зробив помітний внесок у поліпшення умов задля реального втілення цього принципу у практику.

У суспільстві, в якому декларується верховенство права, повинно бути створено відповідні юридичні гарантії не тільки належного виконання забезпечення прав і свобод людини, а й гарантії їх охорони, а також захисту. Таку послідовність наведено не випадково, оскільки в правовій державі кожна особа повинна мати можливість безперешкодно реалізовувати надані їй права у повному обсязі і при цьому повинна чітко усвідомлювати, що державою створено відповідні правові та інституційні механізми, за допомогою яких

кожна особа може розраховувати на сприяння в реалізації наданих прав, а також на їх захист і охорону.

Конституція України закріпила, що Україна є правовою державою, тобто державою, яка підпорядковується праву. Саме принцип верховенства права наповнює реальним змістом дане положення. По суті, закон є владою держави, а право – владою народу через управління державою.

Отже, забезпечення верховенства права є однією із найнагальніших проблем вітчизняної юриспруденції – як практичної, так і теоретичної. Верховенство права є важливим принципом, який повинен визначати зміст діяльності державної влади з метою забезпечення прав і свобод людини, а також демократичного розвитку держави. Даний принцип має застосовуватись в усіх сферах суспільного і державного життя.

Одержано 23.03.2016

УДК [342.5:322](438)

Микола Іванович МАРЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного та міжнародного права

факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РЕЛІГІЙНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Історія багатьох держав включає у себе взаємини світської і церковної влади, держави і релігійних організацій. Останнім часом вплив церкви, релігійних норм і цінностей на життя суспільства у європейських країнах помітно збільшилася. Це пояснюється певною мірою істотною зміною умов життєдіяльності та підходом до релігії як до найважливішої інтегруючої сили і фактору духовно-морального відродження народів. Важливість даного твердження підтверджує й практика конституційно-правового врегулювання відносин між церквою та державою у Республіці Польща (РП).

У Польщі Католицька Церква традиційно відіграє активну роль не лише у соціальній, а й у політичній сфері суспільства. Церква, як зазначає С. Холмс, має глибокі історичні зв'язки з польським націоналізмом, а традиція національної церкви склалась задовго до традиції національної держави. Цим пояснюються досить

міцні позиції, які вдалося зберегти церкві в період панування соціалістичного ладу і навіть успішно протистояти йому. В цілому Католицька Церква в Польщі позиціонується як «хранителька етичної сили, духовної субстанції та єдності народу». Відносини між державою та церквами, а також іншими віросповідними союзами будуються відповідно до принципів поваги їх автономії, а також взаємної незалежності кожного у своїй сфері, як і взаємодії на благо людини та на загальне благо.

У кінці 80-х років минулого століття за результатами переговорів з керівництвом Католицької Церкви у Польщі було прийнято три закони: «Про відносини держави та Римо-Католицької Церкви», «Про гарантії свободи совісті й віросповідання», «Про соціальне забезпечення духовенства». Згідно з чинною Конституцією відносини між Польською Республікою і католицькою Церквою визначаються міжнародним договором, укладеним з Апостольською Столицею, і законом. У липні 1993 року уряд Польщі та Ватикан підписали широкомасштабний конкордат. Таким чином, відносини між державою і церквою, іншими віросповідними союзами у Польщі відображають історично обумовлені традиції, особливу роль Католицької Церкви та католицької віри як одного з основних чинників ідентичності поляків.

Згідно з Конституцією Польської Республіки, церкви та інші віросповідні союзи рівноправні. Відповідно до положень ст. 25 п. 2 Конституції РП від 2 квітня 1997 р., «органи державної влади в Республіці Польща є неупередженими у питаннях релігійних, світоглядних, філософських переконань, забезпечуючи свободу їх вираження у суспільному житті. Дана конституційна засада неодноразово обговорювалася в останні роки як журналістами так і політичними діячами, які звертають увагу на низький рівень її практичної реалізації зокрема у системі державного ладу РП та потребу більш чіткої деталізації змісту і наслідків цитованого положення.

Звертає на себе увагу й той факт, що принцип релігійної нейтральності органів державної влади РП у питаннях релігійних, світоглядних, філософських переконань, узагалі довгий час не вважався базовою засадою державного ладу. У літературі з конституційного права РП дана засада протягом тривалого часу визнавалася лише як одне з декількох правил, що регулюють так звані церковно-державні відносини. Такий стан речей приводив до різного роду конфронтацій серед науковців та правознавців.

Найбільш важливим питанням у таких дискусіях виступала предметна сфера застосування неупередженості державних органів. Конституція відносить до неї питаннях релігійних, світоглядних, філософських переконань. Більшість науковців погоджуються з тим, що усі ці сфери тісно пов'язані та органічно переплетені між собою. Незалежно від того, як визначається релігія – через відносини між людиною і Богом (або будь-яким іншим об'єктом поклоніння) – це завжди пов'язано з певним світоглядом або філософським сприйняттям. А сам світогляд представляє собою неосяжну сукупність тверджень, оцінок і уявлень про світ. Таким чином, даний термін, використовується для опису сприйняття світу як цілісного метафізичного феномену та створення цілого ряду ціннісних орієнтирів. Виходячи із вказаних міркувань і філософія, і релігія є відображенням різних світоглядних традицій, що мають ряд спільних елементів і подібні сфери зацікавленості.

Головним предметом суперечок при цьому виступала відмінність у трактуванні самої нейтральності. Так зважаючи на те, що усі три напрями застосування неупередженості органів державної влади, передбачених Конституцією РП, є правовстановлюючою основою людської діяльності, – на думку ряду вчених (W. Łączkowski, Z. Ziemiński, J. Wróblewski), їх не слід випускати з-під уваги державних органів. Саме зважаючи на таку важливість вказаних питань й постає питання чи може влада при їх вирішенні залишатися нейтральною та незаангажованою і чи не повинні вони бути детально врегульованим у чинному польському законодавстві. Це зауваження стосується також такої наднаціональної структури як Євросоюз та його правової системи.

Звертаючись до уже діючих приписів, наприклад тих, що стосуються захисту приватного життя членів релігійних общин, зокрема легалізації гомосексуальних відносин, слід ще раз підкреслити фундаментальний етичний вимір такого врегулювання. Ось чому ці приклади показують, наскільки великою та важкою є для законодавця дилема збереження нейтралітету, якщо приймаються норми у рамках важливих проблем релігійного, світоглядного або філософського характеру (наприклад щодо допустимості смертної кари, евтаназії, абортів, легалізації партнерських відносин тощо). При цьому цілком логічно видається думка окремих правознавців (T. Pietrzykowski) про те, що чим частіше постає питання щодо можливості збереження такої нейтральності, тим рідше вона досягається.

З огляду на важливість даного питання для польської правової доктрини досить перспективним напрямом вирішення вказаних питань видається дослідження прецедентної практики органів конституційної юрисдикції і у тому ж числі й Конституційного Суду РП. На думку польських науковців (W. Łączkowski) даний орган повинен оцінювати закон не тільки з точки зору конституційних положень, чи положень наднаціонального характеру, але й з урахуванням специфіки усіх конфесійних утворень, що на законних підставах здійснюють свою діяльність на території Республіки Польща. Також у даному випадку мова йде про необхідність справедливого трактування даним органом суті та об'єму конкретних прав людини та громадянина, без урахування політичних спекуляцій з цих питань.

Одержано 01.04.2016

УДК 340.116

Тетяна Єгорівна МУРАХОВСЬКА,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

Як відомо, визначення статусу права соціального забезпечення, медичного, пенсійного, освітянського права викликає деякі розбіжності серед науковців, що можна пояснити поступовою трансформацією цих утворень як структурних елементів в системі права України. Проблема розуміння структурної приналежності названих елементів ускладнюється одночасними тонкими диференційно-інтеграційними процесами, що проходять в системі права.

Право соціального забезпечення як самостійна галузь права починало утворюватися ще у 50 – 60-х роках ХХ ст. на основі тих юридичних норм, які виокремлювались із трудового, фінансового, цивільного, адміністративного права. Тепер проходить процес трансформації – галузь права соціального забезпечення перероджується в соціальне право. Переродження галузі – це процес формування, який передбачає появу нової галузі на основі повного включення існуючої галузі (або декількох існуючих) з доповненням значним масивом нових норм, зміною предмету правового регулювання.

Суспільні відносини, що регулює галузь соціального права, не є новими, але в умовах формування в Україні громадянського

суспільства та становлення соціальної держави зазначені відносини набувають особливої актуальності, що надає «нового звучання» деяким аспектам правового регулювання цих відносин. Особливої актуальності набувають зазначені відносини в умовах тих реформ, що наразі відбуваються в нашій державі.

Трансформація права соціального забезпечення супроводжується таким розростанням його складових, що вони почали виокремлюватись. Так почався процес формування медичного, освітянського, пенсійного права. Надалі ми вбачаємо тенденцію до системного об'єднання зазначених елементів в межах галузі соціального права. Галузь соціального права буде суттєво відрізнятись від галузі права соціального забезпечення не тільки широтою предмету правового регулювання, а й структурними складовими, зокрема, наявністю нових підгалузей, інститутів, норм.

Докладніше формування соціального права та інших, пов'язаних з ним елементів, можна описати наступним чином. Право соціального забезпечення, як відомо, з'явилося шляхом виокремлення з теренів трудового та інших галузей права. Медичне та освітянське право за правовими режимами повністю входили до цієї галузі права (соціального забезпечення), адже і медичні й освітянські послуги раніше в основному надавалися виключно державою у якості соціальної підтримки громадян. На сьогодні медичне та освітянське право вже виходять за межі регулювання галузі права соціального забезпечення, тому з'являється ситуація, коли підгалузі виходять за межі своєї галузі. Можна з упевненістю констатувати, що формуються нові галузі – медичне та освітянське право, хоча цей процес дещо уповільнено через політичну та економічну нестабільність в нашій країні. Ці утворення не можуть існувати в рамках існуючих галузей – їм потрібен новий статус. Освітянські та медичні послуги перестали бути виключно державними. Реалії корінних змін змісту цих відносин ускладнили їх структуру та відповідно вплинули на розширення сфери їх правового регулювання. Відбуваються структурні зміни права.

Про необхідність визнання виокремлення галузей медичного, освітянського, пенсійного права не тільки багато говорять останнім часом, цього потребують реалії суспільного життя, сама практика. Фрагментарне врегулювання великого масиву нових відносин в медичній, освітянській, пенсійній сферах призвели до суттєвої асистемності норм. Приведення цих норм до єдиного знаменника, єдиних основ та принципів необхідне не просто для підвищення

ефективності правового регулювання цих сфер, а взагалі – для можливості такого регулювання. Адже наразі має місце ситуація масових колізій одночасно з великою кількістю прогалин, недієвість норм. Наразі в Україні соціальні права і свободи залишаються найменш гарантованою групою конституційних прав.

Формування в Україні проголошеної соціальної держави передбачає визнання такою державою невідчужуваності основних прав людини, формування ефективного правового механізму забезпечення таких прав, породжує процес моралізації правових норм. Для демократичної, соціальної та правової держави така галузь, як соціальне право є необхідною, тому перспектива розростання та зміцнення цієї галузі неминуча. Соціальне право прямо впливає на процес демократизації та гуманізації суспільних відносин в державі, саме воно допомагає державі реалізувати свою соціальну функцію, забезпечуючи гідне життя людей в країні. Людина, як найвища соціальна цінність, її права та інтереси повинні бути в центрі забезпеченості та гарантованості правом, а всі інші інтереси, зокрема державні, повинні виходити з інтересів людини, що ще раз показує значущість соціального права для розвитку нашої держави та вказує на неодмінний розвиток цієї галузі.

Норми освітянського і медичного права перебувають між собою не тільки в генетичних, а й у функціональних зв'язках, що обумовлює їх схожість. Також ці утворення вже мають деякі та потребують виведення нових єдиних принципів, а також вимагають приведення до єдиного знаменника термінологічних конструкцій. Тому ми вважаємо, що зазначені елементи не будуть функціонувати в системі права як окремі галузі, адже в їх галузевих режимах багато спільного. Причому це не тільки єдина «материнська» галузь, а й аналогічний розвиток, схожі завдання, спільні принципи, способи правового регулювання і т. ін. Через це ми вбачаємо неодмінний процес інтеграції, в результаті якої оновлені елементи (медичне, освітянське право, право соціального забезпечення та ін.) об'єднуються в єдину галузь – соціальне право. В результаті дії таких процесів – інтеграції та диференціації зміниться статус медичного, освітянського права. Раніше вони були підгалузями права соціального забезпечення, на теперішній час отримують незалежний галузевий статус і тим самим зрівнюються з правом соціального забезпечення, а надалі об'єднуються в єдину галузь – соціальне право, але вже в новому статусі («на рівних» з правом соціального забезпечення).

На користь виникнення соціального права, як галузі, що поглине медичне, освітянське право, право соціального забезпечення та інші утворення говорять також тенденції світового правового регулювання. Так, Європейське соціальне право розглядається як єдина система, що охоплює всю соціальну сферу. Зокрема в Німеччині існує Соціальний кодекс, складений шляхом загальної інкорпорації соціальних законів.

Про єдність соціальної сфери, в результаті якої в системі права України виникне галузь соціального права, свідчать також наполегливі вимоги науковців щодо кодифікації законодавства в цій сфері. Враховуючи пропозиції науковців та реалії правового життя, було створено проект такого кодексу, який 12 грудня 2012 року було відкликано. Наразі питання прийняття Соціального кодексу є відкритим, адже слід детально пропрацювати його змістовне наповнення.

На нашу думку, галузь соціального права неодмінно з'явиться в системі права України, причому зауважимо, що вона буде звичайною, а не комплексною галуззю. Просто така галузь буде результатом інтеграційних процесів в системі права, її формування проходитиме шляхом об'єднання декількох галузей. Фактично право соціального забезпечення перероджується в соціальне право, але для того, щоб таке переродження відбулося в системі права проходять складні процеси: диференціація, в результаті якої формуються медичне та освітянське право та інтеграція, яка об'єднає всі елементи, що регулюють сферу суспільних відносин, пов'язану з основними соціальними правами. Такі зміни системи права, на нашу думку, необхідні, адже вони повинні вплинути на систематизацію відповідних норм і підвищення їх ефективності. Складні диференційно-інтеграційні процеси повинні показати самостійність правового регулювання кожного з зазначених вище елементів, і одночасно продемонструвати їх тісний генетичний зв'язок та єдині основи. Таким чином право соціального забезпечення, що регулювало суспільні відносини у сфері виникнення соціальних ризиків (інвалідність, хвороба, досягнення пенсійного віку, виховання дітей), переродиться в соціальне право, тобто галузь, що регулюватиме реалізацію основних соціальних прав людини, які мають визначальне значення для формування соціальної та правової держави в Україні.

Одержано 31.03.2016

УДК 340.1

Максим Валерійович ПАМПУРА,

кандидат юридичних наук,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ФУНКЦІЙ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТА ПРАВОЗАХИСНОГО МЕХАНІЗМУ

Питання правосвідомості завжди було одним із центральних у теорії держави і права. Але особливу актуальність проблема дослідження правосвідомості набуває сьогодні – в умовах динамічного розвитку українського суспільства, кардинальної трансформації політико-правового мислення, зміни цінностей, змісту та засобів здійснення юридичної діяльності. Саме правосвідомість є важливою передумовою якісного і результативного функціонування правової і політичної систем, реалізації основних принципів правової держави, адже від рівня правосвідомості безпосередньо залежить вирішення завдань зміцнення законності та правопорядку, підвищення ефективності та якості діяльності правоохоронних органів та ін.

Теорія правосвідомості достатньо широко вивчається вченими-правознавцями, однак відсутність єдиного підходу до визначення поняття й виділення його характеристик, різні погляди на процес формування правосвідомості, її структуру та функції, дозволяють говорити про недостатній ступінь розробленості даної теми у вітчизняній правовій науці. До того ж, є зрозумілим, що соціальний та політичний розвиток суспільства змінює як самий зміст, так і усталені наукові уявлення про правосвідомість. Нова суспільна, правова та політична реальність вимагає перегляду існуючих поглядів на дану проблему, нового рівня усвідомлення структури й змісту правосвідомості на основі сучасних наукових підходів.

Для правосвідомості є характерним відбиття потреби правового розвитку суспільства у юридичних термінах і категоріях, здатність оцінювати ті або інші факти суспільного життя, поведінки людей з точки зору чинного законодавства. Особливість правосвідомості полягає також у інтенсивності прояву правових настанов та ціннісних орієнтацій – правосвідомість відрізняється від інших більш стійким позитивним ставленням до права та практики його реалізації, що передбачає звичку слідувати закону, високий ступінь згоди з правом, розуміння його важливості та необхідності реалізації. Специфіка знань суб'єктів правосвідомості залежить від діяльності, галузевої приналежності принципів і норм, що регулюють

цю діяльність, і характеризується різною глибиною й ступенем формалізації (готовності до застосування).

Аналіз структури правової свідомості дозволяє стверджувати, що максимально повно особливості правосвідомості можна розглянути, виходячи з її функціональних характеристик. Функції правосвідомості виступають конкретними напрямками та шляхами виконання нею своєї соціальної ролі, а властиві їй засоби впливу на суспільні відносини завдають цілеспрямований вплив на структуру правосвідомості.

Характеризуючи функції правосвідомості, необхідно зауважити, що наразі в правовій науці також відсутня єдина думка про їх видове різноманіття. Розходження в кількості та якісних характеристиках функцій правосвідомості зумовлюються, насамперед, різністю критеріїв, що застосовуються у даних моделях класифікації. Так, у випадку, коли виділяються такі функції, як гносеологічна, прогностична або функція правового моделювання, мова, по суті, йде про зовнішній бік функціонального аспекту правосвідомості. Внутрішні ж функції правосвідомості пов'язані з її соціально-психологічною структурою.

Виходячи саме з виділення таких внутрішніх структурних елементів правосвідомості, як інтелектуальна, емоційна та волевая, можна визначити три її основні функції – пізнавальну, оцінювальну та регулятивну. Усі інші функції постають похідними від них і практично охоплюються ними, зокрема – світоглядна, прогностична, інформаційна, виховна та ін.

Пізнавальна (когнітивна) функція правосвідомості виявляється в тому, що правосвідомість виступає об'єктивним засобом, інструментом відбиття й усвідомлення явищ правової дійсності. Через правосвідомість здійснюється як повсякденний, так і професійний та науковий аналіз закономірностей правового життя суспільства, пізнається істинність самого права й способів правового регулювання, формулюються науково-практичні знання про право. Процес пізнавальної діяльності в сфері права здійснюється у різних формах (почуттєвих, образних, логіко-понятійних) вираження та осмислення окремих правових явищ і права в цілому, і одночасно дозволяє суб'єктам формулювати своє оцінювальне ставлення до чинного законодавства та практики його реалізації. Таким чином, пізнавальна функція правосвідомості є тісно пов'язаною з оцінювальною.

Оцінювальний процес здійснюється паралельно із пізнавальним і **полягає в тому, що з позиції правової психології та правової**

ідеології дається оцінка конкретним життєвим обставинам як юридично значущим. Оцінювальна діяльність надає закінчений характер пізнанню права, спрямовує юридичні знання на вирішення практичних завдань відповідно до усвідомлених інтересів. Результатом оцінки права або нормативної ситуації є формування ціннісно-орієнтаційного ставлення в сфері права, що дозволяє дану функцію правосвідомості визначити як ціннісно-орієнтаційну.

Регулятивна функція правосвідомості полягає в усвідомленні, визначенні та реалізації суб'єктом у конкретних діях своєї поведінкової позиції (моделі поведінки) стосовно вимог діючого права. Дана функція (її зміст і характер, усвідомлено-вольова спрямованість на дотримання вимог права) складається та реалізується під визначальним впливом інших функцій правосвідомості – характеру і якості усвідомлення права та сформованих ціннісних орієнтацій, устремлінь і настанов. Таким чином, регулятивна функція здійснюється через систему мотивів, правових установок та ціннісних орієнтацій, які синтезують в собі усі інші джерела правової активності та мають специфічні механізми формування і функціонування.

Отже, правосвідомість як системне явище характеризують її структурні елементи і функції. Правосвідомість відрізняється від інших видів правосвідомості якісним станом елементів свого змісту – когнітивного, психологічного та поведінкового, перш за все, за об'ємом та глибиною політико-правових знань, навичками та вміннями аналізувати правові проблеми, вирішувати поставлені юридичні завдання. Правова психологія, правова ідеологія та правова поведінка як структурні компоненти правової свідомості кожна своїми засобами сприяють здійсненню функцій правосвідомості в правовій діяльності її носіїв. При цьому необхідно відзначити, що головним результатом дії пізнавальної функції є забезпечення досягнення необхідного рівня правових знань, тоді як підсумком дії всіх інших функцій стає формування конкретного ставлення суб'єкта до соціально-правової реальності. Загальна ж роль правосвідомості виходить далеко за межі досліджених основних її функцій і виявляється також у різних видах юридичної діяльності, зокрема – у правотворчості та правореалізації.

Одержано 03.03.2016

УДК 342.553

Олександр Іванович РАДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри конституційного та міжнародного права
факультету № 4 (кіберполіції)*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕКОНЦЕНТРАЦІЯ ВЛАДИ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Ключовим елементом реформування місцевого самоврядування в Україні на теперішній час визнано децентралізацію публічної влади. І хоча в науці конституційного права наразі не сформувалося єдиного розуміння терміну «децентралізація» та його сутності, у загальних рисах її характеризують як процес зменшення змісту, обсягу й переліку владних повноважень, носіями і суб'єктами реалізації яких центральні (загальнодержавні) органи з одночасним пропорційним збільшенням повноважень у відповідній сфері суспільних відносин органів і посадових осіб місцевого самоврядування. У цьому випадку мова йде про так звану інституційну децентралізацію, що передбачає, насамперед, перерозподіл владних повноважень між державними й муніципальними інституціями на користь останніх. Проте, насправді феномен децентралізації більш складний і багатогранний й стосується перерозподілу повноважень не тільки в сфері державного управління, а й в інших сферах, зокрема бюджетно-фінансовій.

Децентралізація як процес, протилежний централізації, передбачає формування нового базису взаємин між центральною владою та владою на місцях. Часто відбувається ототожнення децентралізації лише з процесом вилучення повноважень у органу державної влади й включення його до компетенції органу місцевого самоврядування. При цьому мова йде не тільки про права (а подекуди й не стільки про права), а й про обов'язки. Саме на останніх акцентують свою увагу у переважній більшості випадків політики, що залучені до розроблення конституційної реформи в Україні. Натомість, на нашу думку, поняття децентралізації є набагато ширшим, має комплексний характер і охоплює не тільки тему повноважень, що передаються на місцевий рівень, але й питання гарантій реалізації цих повноважень, а також відповідальності за їх неналежне здійснення або зловживання ними. По суті юридичним наслідком децентралізації можна вважати набуття суб'єктом децентралізації, якому

передаються владні повноваження, нового або оновленого конституційно-правового статусу.

Останнім часом, характеризуючи реформу місцевого самоврядування, поряд із децентралізацією застосовується схожий як за формулюванням, так і за змістом та юридичною природою термін «деконцентрація». Останню можна розглядати у двох площинах: як самостійний процес і як форму реалізації децентралізації. На відміну від децентралізації, яка є платформою для визначення взаємовідносин між різнорівневими суб'єктами конституційно-правових відносин, наприклад урядом і місцевою радою, деконцентрація відображає процес взаємин між однопорядковими органами, наприклад міністерствами. Вона у більшій мірі пов'язана з перерозподілом владних повноважень між вищезазначеними суб'єктами, а отже в межах все ж таки однієї спільноти, наприклад системи органів державної влади або системи органів місцевого самоврядування, а не між ними як у випадку із децентралізацією. Деконцентруючи владні повноваження, держава де-факто не передає їх до іншої підсистеми публічної влади, а лише змінює баланс між їхніми носіями всередині даної системи. Так, саме деконцентрацією доцільно вважати, наприклад, процес передання повноважень з видачі ліцензій суб'єктам господарювання на здійснення певних видів зовнішньоекономічних діяльності від Міністерства фінансів України до Міністерства економічного розвитку та торгівлі України.

Надмірне зосередження значного переліку повноважень в руках одного суб'єкта публічної влади, як засвідчує практика, створює передумови для зниження ефективності його діяльності у перспективі, а подекуди й сприяє зловживанню наданими занадто великими можливостями. Позбавляючи зайвих або надмірних повноважень один орган влади і передаючи їх до компетенції іншого держава по суті здійснює владний перерозподіл, кінцевою метою якого є збалансування державного механізму, налаштування його на якомога ефективніше функціонування, оперативне вирішення нагальних проблем, мінімізацію ресурсних витрат тощо.

Наразі можемо констатувати наступне: як вітчизняні політичні діячі, так і деякі науковці, даючи власну характеристику процесу реформування місцевого самоврядування в Україні, часто свідомо чи несвідомо підміняють або плутають ці два близькі за юридичною природою поняття. Натомість, на нашу думку, і законодавець, і науковці мають чітко розмежовувати їх. Це дозволить мінімізувати різного роду політичні маніпулювання та інсинуації, зокрема

унеможливити ситуації, коли значна частина суспільства перебуватиме в омані, підтримуючи ідею децентралізації публічної влади, натомість отримавши по факту її деконцентрацію. Остання, як зазначалося вище, не передбачає зміни балансу повноважень між центральною владою і владою на місцях, що наразі є ключовим елементом і кінцевою метою реформи місцевого самоврядування в Україні.

Одержано 11.03.2016

УДК 347.9

Людмила Василівна САПЕЙКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ БОРЖНИКА ПІД ЧАС НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО

На підставі Закону України «Про виконавче провадження» (далі – Закон) державний виконавець відкриває виконавче провадження та примусово виконує рішення суду в цивільних справах на підставі виконавчого документа та за заявою про примусове виконання рішення, що надійшли від стягувача або його представника, а також прокурора у випадку представництва інтересів громадянина чи держави в суді.

У відповідності до ч. 3 ст. 19 зазначеного Закону у заяві про відкриття виконавчого провадження щодо виконання рішення про майнове стягнення стягувач має право просити державного виконавця накладити арешт на майно та кошти боржника і оголосити заборону на його відчуження. Дана норма має досить суперечливий характер та на практиці викликає чимало проблем, а інколи її застосування призводить до суттєвих порушень прав боржника.

Так, зі змісту Закону не вбачається, що стягувач має обґрунтувати в заяві свою вимогу про накладення арешту на майно боржника, а державний виконавець – оцінити необхідність вжиття такого заходу, тому стягувачі, нерідко зловживаючи своїми правами, висувують подібні вимоги керуючись виключно особистими мотивами, викликаними, наприклад, негативним ставленням до боржника, помстою, бажанням підсилити негативний результат рішення для боржника тощо.

Відповідно, виникають випадки, коли за судовим рішенням слід стягнути незначну суму, наприклад, тисячу гривень, однак при цьому стягувач просить державного виконавця накласти арешт на майно та (чи) кошти боржника. В більшості випадків державний виконавець задовольняє таке клопотання. При цьому, як свідчить практика, інколи арешт накладається не на окремі об'єкти, а на все майно боржника (рухоме та нерухоме), чим порушуються права боржника.

Як уявляється, це пов'язано з кількома причинами. По-перше, відсутністю в законодавстві норми, яка б визначала підстави, за яких державний виконавець може відмовити стягувачу у задоволенні його клопотання про накладення арешту. По-друге, велика завантаженість державних виконавців та інші об'єктивні та суб'єктивні причини спонукають їх до пошуку найбільш спрощених процедур, а саме – одночасно з винесенням постанови про відкриття виконавчого провадження державний виконавець зауважує однією фразою, що ним накладений арешт на все майно боржника.

При цьому, встановлення, опис та арешт рухомого майна проводиться державними виконавцями далеко не завжди. Зазвичай накладається арешт на те майно боржника, відомості про яке містяться в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, до якого державний виконавець має службовий доступ, що дозволяє йому в короткий термін визначити об'єкти нерухомості, належні боржникові. Після цього за ч. 4 ст. 57 Закону копія постанови державного виконавця про арешт майна надсилається органам, що ведуть Державний реєстр обтяжень рухомого майна.

Однак, в такий спосіб порушуються вимоги законодавства, що передбачають звернення стягнення на майно боржника лише у розмірі та обсязі, необхідних для виконання за виконавчим документом. Крім того, на підставі ч. 1 ст. 63 Закону звернення стягнення на будинок, квартиру, земельну ділянку, інше нерухоме майно фізичної особи проводиться у разі відсутності в боржника достатніх коштів чи рухомого майна. Інакше кажучи, звернути стягнення на нерухоме майно державний виконавець має в останню чергу. Закон не дозволяє змінювати черговість накладення стягнення на майно боржника.

Таким чином, боржник, часто не маючи на меті невиконання рішення суду, може бути позбавлений можливості вільно володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю через накладений арешт.

Слід також враховувати положення ч. 2 ст. 25 Закону, де закріплюється можливість самостійного виконання боржником рішення у строк до семи днів з моменту винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, що виключає необхідність проведення виконавчих дій. Поряд із цим, наступне речення даної норми іде в розріз з попереднім положенням, оскільки передбачає, що за заявою стягувача державний виконавець одночасно з винесенням постанови про відкриття виконавчого провадження може накласти арешт на майно та кошти боржника, про що виноситься відповідна постанова. Із викладеного вбачається певна правова колізія.

Враховуючи зазначене, видається доцільним виключити ч. 3 ст. 19 та друге речення ч. 2 ст. 25 Закону України «Про виконавче провадження». Поряд із цим, зважаючи на практичну значимість та необхідність вжиття такого заходу як накладення арешту на майно боржника, слід застосовувати дану процедуру виключно в рамках ст. 57 названого Закону, яка передбачає, що постанова про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження виноситься державним виконавцем не пізніше наступного робочого дня після закінчення строку для самостійного виконання рішення. Тобто, арешт на майно повинен накладатися лише в разі невиконання боржником судового рішення в добровільному порядку.

Одержано 04.04.2016

УДК 351.74(477)

Вадим Сергійович СЕЛЮКОВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративної діяльності ОВС

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПАТРУЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Вибір України європейського вектору розвитку сприяв пошва-
вленню низки фундаментальних реформ. Безумовно однією з най-
прогресивніших та найбільш відчутних серед останніх є реформа
органів внутрішніх справ. Зокрема, створено Національну поліцію
як деполітизований орган служіння суспільству. Але лише ство-
рення органу не достатньо для ефективного функціонування систе-
ми Національної поліції.

Як відомо, функціонування державного органу повинно підтверджуватися нормативно-правовими документами, які регламентують його діяльність. Ситуація, що склалася в країні наглядно демонструє недосконалість процесу реформування. Це пов'язано в першу чергу відмінностями понятійного апарату у нормативно-правових актах, що приймаються. Так, 2 липня 2015 року було прийнято Положення про патрульну службу Міністерства внутрішніх справ України, хоча 3 липня 2015 року прийнято закон України «Про Національну поліцію», який не містить поняття «патрульна служба». В законі органи, що виконують функції патрульної служби називаються патрульною поліцією. Для пересічних громадян такі відмінності не є значимими, але професійний юрист одразу помітить такі розбіжності та зможе вдало оспорювати діяльність патрульної поліції, яка регламентується Положенням про патрульну службу, в суді.

Першочерговим викликом для реформаторів системи Міністерства внутрішніх справ України став процес підготовки патрульної поліції, який наразі триває. Проблемним питанням нормативного врегулювання первинної професійної підготовки патрульної поліції не приділяється багато уваги в міру того, що організаційно процес здійснюється на високому рівні. Але не варто нехтувати нормативно-правовою складовою цього процесу.

Процедура проходження первинної професійної підготовки патрульної поліції регламентується Положенням про організацію курсів первинної професійної підготовки (спеціалізації) працівників підрозділів патрульної служби затвердженим наказом МВС України № 276 від 16.03.2015 (далі – Положення), а також Положенням про патрульну службу МВС України, яке затверджено наказом МВС України № 796 від 02.07.2015. Як відомо, закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) було прийнято 3 липня 2015 року, в якому відсутнє поняття патрульної служби. Такі розбіжності можуть призвести до того, що всі прийняті документи на основі вказаних Положень створюють прогалину в нормативному регулюванні відносин з підготовки патрульної поліції.

Враховуючи обмежений об'єм щодо даного виду роботи, неможливо розкрити всі правові розбіжності в нормативно-правовій базі, що регламентує проходження курсів первинної професійної підготовки (спеціалізації) працівників патрульної поліції. Разом з тим зупинимося на найбільш явних розбіжностях понятійного апарату в зазначеній нормативній базі.

Пункт 1 Положення визначає порядок і умови навчання на курсах первинної професійної підготовки (спеціалізації) працівників підрозділів патрульної служби. Закон не містить поняття патрульної служби. В його тексті використовується поняття патрульної поліції. З моменту набрання чинності Законом, патрульна служба не існує.

Пункт 3 Положення містить норму, в якій зазначено, що на курсах навчаються особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, призначені на посади в підрозділах патрульної служби. Знову ж таки, варто відмітити, що Закон не містить терміну рядовий та начальницький склад. В Законі мова йде про особовий склад, а саме молодший, середній і вищий особовий склад поліції. (ст. 80)

Пункт 4 Положення містить вказівку про застосування до особи прийнятої на службу іспитового терміну до одного року. Закон не передбачає можливості встановлення випробувального терміну для поліцейських.

Отже, підсумовуючи викладене, варто звернути увагу на необхідність належного правового врегулювання проходження первинної професійної підготовки працівників Національної поліції. Початок реформування з недосконалої нормативно-правової бази сприяє нівелюванню «сили закону», що в подальшому спричиняє недовіру до поліції, правовий нігілізм та нездатність органу діяти в рамках закону, адже закону немає.

Одержано 17.03.2016

УДК 340.12

Артем Анатолійович СЕРГЄЄВ,

кандидат юридичних наук,

провідний фахівець факультету № 3

(підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МВС

В умовах демократичного розвитку України особливого значення набуває охорона і захист прав і свобод людини. Розвиток особистості в умовах демократичного правового суспільства неможливий без визнання людини найвищою соціальною цінністю. Це проголошено у Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні

найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3). Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Затвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3). Однією з найважливіших ознак демократичної держави є повага до людини, та її прав. Розвиток людини, котра будує своє життя на засадах вищих моральних цінностей, можливий лише за умов фактичної поваги до гідності особи як зовнішнього вираження суспільного визнання останньої. Ця повага має характер відносин, що ґрунтуються на нормах права та моралі, на принципах свободи та взаємної відповідальності. Тому охорона і захист прав і свобод людини є першочерговим завданням правової держави – держави реальних прав людини. Вектор Європейської інтеграції України зобов'язує нашу державу забезпечити ефективне функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини, їх ефективний захист. На проблеми забезпечення прав і свобод людини в правоохоронній діяльності нашої держави в різні часи звертали увагу в своїх роботах багато відомих учених: О. М. Бандурка, О. Н. Ярмиш, О. В. Марцеляк, О. Ю. Синявська, О. М. Ерделевський, О. С. Іоффе, та інші. Проведення аналізу наукових робіт дало змогу виявити масштаби негативних наслідків у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина в правоохоронній діяльності з урахуванням сучасного становлення правосвідомості громадян України в контексті Революції Гідності. Звертаючи увагу на відомі дослідження, можна говорити про гостру необхідність в подальшій розробці механізму забезпечення прав і свобод людини в правоохоронній діяльності, виходячи з сучасного українського суспільства.

Авторитет державної влади у галузі боротьби зі злочинністю залежить не тільки від показників розкриття кримінальних правопорушень, а також і від довіри пересічного громадянина до правоохоронних органів як до захисників особистих прав і свобод, суспільних інтересів, та додержання правоохоронними структурами принципу верховенства права. Найбільш пріоритетним напрямом в реформуванні правоохоронних органів України в цілому, та безпосередньо МВС є вдосконалення їх діяльності щодо безумовного забезпечення захисту прав та свобод людини в нашій державі. В рамках реформування органів внутрішніх справ забезпечення «прозорості» та підзвітності громадянському суспільству, залучення громадських активістів, активна співпраця з громадськими та міжнародними

організаціями дали змогу виявити неготовність адміністративного апарату правоохоронних органів результативно співпрацювати з громадськістю. Головною причиною є відсутність чітко визначеної суті громадського контролю на законодавчому рівні за діяльністю правоохоронних органів, та необхідність усвідомлення важливості співпраці з правозахисною спільнотою. Акцентування уваги на питаннях, які виникають з проблем порушення правоохоронними органами України прав людини, обумовлюється прагненням досягнення справедливості, а також тим, що саме на ці органи покладено завдання захисту та забезпечення реалізації прав та свобод людини, а в разі порушення цих прав, – обов'язок вжити заходів щодо їх відновлення. Як найвищий координаційний та контрольний орган для ОВС України Міністерство внутрішніх справ України на чолі з міністром, повинні гарантувати в першу чергу охорону і захист прав і свобод людини, сприяти виключно гідного ставлення до громадян під час своєї діяльності; підвищувати імідж та довіру громадян до органів МВС в країні. Поряд з цим гарантувати кожній людині максимальне зосередження зусиль на кваліфікований розгляд звернень, безумовне дотримання права людини на повагу честі, гідності та ділової репутації.

Поліція, як орган забезпечення правопорядку в державі, має суттєве відношення до забезпечення та захисту прав і свобод людини. Компетенція органів поліції має відношення до різних сфер діяльності суспільства, таких, наприклад, як охорона громадського порядку, забезпечення публічної безпеки і порядку, протидія злочинності та інших. Існує багато факторів в механізмі охорони прав і свобод людини, які стосуються діяльність органів поліції в цілому та взаємодії з громадянами. Створення взаємної довіри між органами поліції і населенням – одна з найголовніших завдань реформування системи МВС України. Міліція традиційно була силовим відомством, що часто, якщо не сказати постійно відображалось на взаємодії з населенням. Тому зараз, з урахуванням процесів реформування державних органів в загалі, та конкретно системи МВС України робиться акцент на формуванні принципово нової правоохоронної структури. Закон України «Про поліцію» розроблявся в умовах гострої державної потреби в зміні підходів до організації правоохоронної діяльності в Україні, створення партнерської моделі взаємовідносин між суспільством і поліцією. Відповідно до закону, ключовим завданням Національної поліції є надання поліцейських послуг. Глава держави підкреслив, що ключовими завданнями

поліцейських є не тільки боротьба з порушенням законів, важливим є й те, що вони повинні «вселяти в людей віру в неминучість, необоротність реформ, віру в силу держави, яка здатна себе захистити».

Ефективне забезпечення та захист прав і свобод людини в сучасному суспільстві неможливо без підвищення рівня правової свідомості та правової культури всього населення країни, іншими словами – подолання правового нігілізму. Необхідна систематична робота з підвищення професійного рівня та загальної культури всіх суб'єктів правоохоронної системи, що сприятиме зростанню довіри населення до органів Національної поліції. Єдність законодавчої та виконавчої гілок влади в забезпеченні та захисті прав і свобод людини дає можливість змінити не лише громадську свідомість та сприйняття правоохоронних органів в новій концепції «поліції» – захист, допомога, а й підвищить особисту правосвідомість кожного працівника Національної поліції України.

Одержано 25.03.2016

УДК 347.9:340.114

Дмитро Вікторович СЛИНЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЖЕРЕЛА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Процесуальне право і його джерела як форма зовнішнього вираження процесуальних правил, що його складають, мають функціональну спільність, виступаючи в єдності з регулятором відносин у сфері юридичного процесу. Тому успішне дослідження особливостей джерел процесуального права неможливо без установлення специфіки самого процесуального права. За думкою К. Маркса «форма позбавлена будь-якої цінності, якщо вона не є форма свого змісту» і «процес є формою життя закону». У системі права України процесуальне право утворює окрему підсистему, оскільки визначає порядок, спосіб реалізації прав і обов'язків, в тому числі порядок захисту, охорони і відновлення порушених прав. Інакше кажучи – обумовлює порядок, спосіб дій (або ж утримання від них) суб'єктів права.

Процесуальне право (поряд із матеріальним) є однією зі складових вітчизняного права, підкоряючись його закономірностям і тенденціям розвитку й володіючи всіма загальними властивостями й параметрами.

Від якісного стану й подальших перспектив розвитку джерел процесуального права багато в чому залежить високий рівень правового життя, юридична захищеність прав і інтересів громадян, а, в остаточному підсумку – кардинальне і слушне розв’язання основних питань у галузі економіки й політики. Існує нагальна потреба у виробленні нових теоретико-методологічних підходів до дослідження джерел процесуального права, що базуються на аналізі нині чинної Конституції України, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів, сучасного процесуального законодавства з урахуванням соціально-економічних, політичних, духовних та інших змін, що відбуваються в суспільстві.

На думку українських вчених-юристів, галузі процесуального права містять норми права, що визначають процедуру здійснення матеріального права і є похідними від нього (адміністративно-процесуальне, цивільно-процесуальне, господарсько-процесуальне, кримінально-процесуальне право). При цьому предметом регулювання норм процесуальних галузей права виступають організаційні відносини, що визначають засоби реалізації норм матеріального права (суб’єктивних прав, обов’язків і відповідальності) у яких учасниками, як правило, виступають органи держави, посадові особи, на яких покладено обов’язок організовувати, направляти процес, юридичну діяльність по реалізації норм матеріального права.

Проблема джерел процесуального права ще недостатньо розроблена в юридичній науці. Як правило, спеціальних досліджень по цій проблемі не проводилося, уявлення вчених із даних питань і категорій викладені в основному в підручниках по кримінальному й цивільному процесам, де автори обмежуються вказівкою на те, що порядок розгляду справ у судах визначається правилами відповідних процесуальних законів і перерахуванням цих законів. Є лише окремі роботи, присвячені поняттю й значенню джерел процесуального права, їх походженню й формам. Оновлення українського процесуального законодавства кардинально не вплинуло на ситуацію, що склалася. Використовуючи наявні загальнотеоретичні положення щодо джерел права, учені-процесуалісти розходяться в основному щодо питання — чи є нормативно-правові акти єдиним джерелом процесуального права України. Дана проблема має під собою певне історичне підґрунтя.

У Російській імперії, до складу якої входила частина України, до 1917 року в якості джерел права, у тому числі процесуального, визнавалися (як правило) нормативний правовий акт та звичай

(судовий і народний) в окремих справах і в деяких місцевостях. Ні тлумачення юристів, ні судовий прецедент не вважалися загальнообов'язковими в системі права царської Росії. У зв'язку з цим визнати їх джерелами процесуального права було вкрай проблематичним.

Після встановлення радянської влади в правовій науці панувала позиція, що єдиним способом вираження процесуального права є нормативний правовий акт. Правовий звичай, судовий прецедент до джерел права не відносилися. При цьому, на відміну від інших галузей права, в кримінально-процесуальному праві джерелом права вважався лише закон. Проте, слід окремо відзначити, що деякі вчені визнавали керівні роз'яснення Верховного Суду СРСР прецедентом тлумачення. Однак ця позиція не отримала загального схвалення у наукових колах. У сфері цивільного процесу також можливість розгляду судами цивільних справ відповідно до звичаю, застосування звичаєвого права не мала місця. Ситуація не змінилася й з прийняттям Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік 1961 р. і ЦПК УРСР 1963 р.

У теперішній час продовжує домінувати позиція вчених, відповідно до якої процесуальна діяльність регулюється лише законом. Наприклад, теза з підручників 70-80-х років минулого століття про те, що «кримінально-процесуальний закон є єдиним джерелом кримінально-процесуального права», є переконливою і зараз, оскільки вимога законодавчої форми правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності відбита в самому Кримінальному процесуальному кодексі України. На думку Я. Ф. Фархтдінова, положення загальнотеоретичної концепції про множинність джерел права можуть використовуватися і у вченнях про джерела цивільного процесуального права.

З урахуванням загальнотеоретичної концепції множинності джерел права і її застосування до дослідження джерел процесуального права можна сформулювати визначення цього поняття. Отже, джерело процесуального права являє собою вихідний від держави або визнаний нею офіційно-документальний спосіб вираження й закріплення процесуальних правил поведінки, за допомогою якого їм надається юридично загальнообов'язкового, державно-забезпеченого значення.

Одержано 30.03.2016

УДК 341.01

Євген Борисович ТІТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

КОНЦЕПЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

За загальним правилом міжнародно-правова відповідальність, у широкому її значенні, охоплює як проблему санкцій, так і проблему їх реалізації. Інакше кажучи, міжнародно-правова відповідальність – це юридичні наслідки порушення норм міжнародного права. Варто, при цьому зазначити, що проблеми інституту відповідальності у міжнародному праві ускладнюються особливостями самої системи міжнародного права, які полягають, зокрема, у нестачі кодифікаційних актів, а також у відсутності певної вищої сили, яка керувала б міжнародними відносинами і за необхідності використовувала б весь інструментарій методів примусу.

Поява на міжнародній арені численних міжнародних організацій та інтеграційних утворень, у першу чергу Європейського Союзу, піднімають питання їхньої відповідальності у міжнародному праві, яка, незважаючи на те, що ґрунтується на теорії загальної міжнародної відповідальності (відповідальності держав), проте носить самостійний характер (*lex specialis*).

Дійсно, результатом створення будь-якої міжнародної організації є поява нового суб'єкта права, незалежного від держав, що утворюють його. Ця окрема суб'єктна самостійність обов'язково тягне за собою один з таких наслідків як дуалістична міжнародна відповідальність, сутність якої полягає у наявності відповідальності, як самої організації, так і відповідальності третіх осіб щодо неї.

У Консультативному висновку Міжнародного Суду 1949 р. «З питання про відшкодування збитку, понесеного на службі в ООН», вказувалося, що організація – це суб'єкт міжнародного права, яка має правоздатність мати міжнародні права і обов'язки і на цій підставі має право пред'являти претензії міжнародного характеру. Аналогічно у Консультативному висновку Міжнародного Суду 1980 р. «Про тлумачення угоди між Всесвітньою Організацією Охорони Здоров'я та Єгиптом від 25 березня 1951 р.» зазначалося, що міжнародні організації є суб'єктами міжнародного права і як

такі зв'язані будь-якими зобов'язаннями, покладеними на них відповідно до загальних норм міжнародного права, їх установчих документів або міжнародних угод, учасниками яких вони є.

Цей принцип підтверджують і самі міжнародні організації, зокрема, на думку колишнього Генерального секретаря ООН Кофі Аннана – міжнародна відповідальність ООН за діяльність збройних сил ООН є відображенням її міжнародної правосуб'єктності і здатністю володіти міжнародними правами і обов'язками. На це ж вказує Комісія міжнародного права у своїх коментарях – коли міжнародна організація здійснює міжнародно-протиправне діяння, настає її міжнародна відповідальність.

Визнання за міжнародними організаціями правосуб'єктності, означає наділення їх правами і обов'язками нарівні з іншими суб'єктами міжнародного права незалежно від тих повноважень, які передбачені їх національним законодавством. В іншому випадку визначення протиправності таких діянь здійснювалося б лише відповідно до їх установчих актів та повністю ігнорувало б відповідальність за загальним міжнародним правом.

Таким чином, міжнародні організації можуть бути відповідальними за наслідки своїх протиправних діянь. Тому відповідальність за відшкодування шкоди, у цілому, представляється як логічний висновок наявності повноважень і прав, закріплених за міжнародними організаціями.

Те ж саме можна стверджувати стосовно будь-якого правопорядку, у рамках якого діють міжнародні організації. Цілком очевидно, що відповідальність може впливати з порушення внутрішніх норм, що регулюють діяльність таких організацій, національного права або міжнародного права.

Підтвердження такої позиції ми можемо побачити у Резолюції Інституту міжнародного права 1995 р. «Про правові наслідки для держав-членів при невиконанні міжнародною організацією своїх зобов'язань по відношенню до третіх осіб», у якій закріплено, що міжнародна організація несе відповідальність за відшкодування шкоди згідно своїх зобов'язань по відношенню до третіх осіб. Норми, що регулюють режим відповідальності за відшкодування шкоди і загальної відповідальності всередині кожної з цих правових систем, застосовуються до міжнародних організацій так само як до будь-яких інших суб'єктів цієї системи.

Відповідно до внутрішнього права міжнародної організації внутрішні протиправні діяння міжнародних організацій розглядаються як такі що не мають правових наслідків. Вони можуть також зробити

організацію відповідальною за відшкодування завданих збитків, коли вони тягнуть несприятливі наслідки. Внутрішнє право нечисленних організацій розширює це зобов'язання до всіх збитків, заподіяних органами або службовцями при здійсненні їхніх функцій, тому охоплює наслідки законодавчої і виконавчої діяльності.

Вочевидь, аналогічно слід розглядати і внутрішньодержавне право країни перебування міжнародної організації. Оскільки міжнародні організації дотримуються чинного законодавства у країнах, на території яких вони здійснюють свою діяльність (за винятком діяльності та операцій, які регулюються спеціальними режимами), то за логікою вони повинні нести відповідальність за його порушення. Тут знову слід згадати правоздатність організацій мати права і обов'язки у тих правопорядках, за якими виникає відповідальність за наслідки протиправних дій. У практичному плані, відповідальність з відшкодування шкоди може виникати як за договорами, укладеними міжнародними організаціями і до яких застосовується національне право, так і у випадках, коли протиправні дії ставляться організації у провину, незалежно від будь-якої договірної прив'язки. Безперечною є та обставина, що договірна відповідальність міжнародних організацій регулюється правом, застосовним до такого договору. У подібних випадках організації несуть відповідальність у зв'язку із невиконанням або неналежним виконанням договірних зобов'язань, як неслаб відповідальність будь-яка сторона за таким договором.

Сформованим є принцип відповідно до якого міжнародні організації можуть нести відповідальність за національним законодавством за збитки, завдані у результаті їхньої діяльності на території держави і яка може бути застосована як до договірних, так і до недоговірних збитків (позадоговірна відповідальність). Вченими, зокрема Е. С. Кривчиковою, була висловлена точка зору про те, що відповідальність міжнародної організації по внутрішньому праву держав залежить від визнання її правоздатності на території держави на підставі установчого акту або угоди з державою про її штаб-квартиру або представництво. Така думка має право на існування, проте у цьому контексті необхідно визнати, що за умови коли правоздатність міжнародних організацій цілком підтверджена у міжнародному праві, внутрішнє законодавство держав також має визнавати за ними правосуб'єктність незалежно від наявності спеціальної угоди.

Міжнародні організації несуть відповідальність за міжнародним правом за порушення міжнародних норм, обов'язкових для них. При цьому загальновизнаним є правило про те, що норми, які регулюють відповідальність держав, можуть застосовуватися рівною

мірою до міжнародних організацій з необхідними змінами. Як наслідок слід визнати, що елементи відповідальності держави – порушення міжнародного зобов'язання і ставлення у провину проти-правного діяння держави за аналогією можуть застосовуються і до визначення відповідальності міжнародної організації.

Також очевидним є те, що організації не несуть відповідальність за дії, які хоча і є шкідливими, але не є порушенням міжнародного зобов'язання. Практика миротворчих операцій ООН безперечно підтвердила цю тезу, коли остання назавжди відмовилася, від визнання у зв'язку з такими операціями будь-якої відповідальності за збитки, що виникли з «правомірних» військових операцій, тобто операцій, що відповідають нормам і принципам міжнародного гуманітарного права.

Водночас, дії, вчинені органами міжнародних організацій (у формальному і інституційному сенсі), а також будь-якими особами або групами осіб, які діють *ex officio*, можуть ставитися у провину безпосередньо організаціям з метою притягнення їх до міжнародної відповідальності. Таким чином, ці загальні міжнародно-проти-правні діяння, вчинені у період миротворчих операцій, сьогодні тягнуть міжнародну відповідальність міжурядових організацій.

Безперечним є принцип відповідно до якого міжнародні організації можуть нести відповідальність з відшкодування шкоди або загальну відповідальність за протиправні дії, вчинені ними при здійсненні своєї діяльності в усіх правопорядках (інституційному, національному, міжнародному) в яких виникають такі питання.

Таким чином, на нашу думку, незаперечним є факт, що міжнародні організації у сучасному міжнародному праві несуть як міжнародну відповідальність за протиправні дії, так і відповідальність за відшкодування шкоди (об'єктивну відповідальність) і цивільну відповідальність за внутрішнім правом держав.

Одержано 08.04.2016

УДК 342.71

Ігор Борисович ТІТОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОДВІЙНОГО (МНОЖИННОГО) ГРОМАДЯНСТВА

У сучасних умовах постійного зростання у нашій країні інте-ресу до європейської інтеграції, істотної уваги заслуговує питання

визначення, і в першу чергу нормативного, особливостей зв'язку між особою, державою та Європейським Союзом. Подібна зацікавленість зумовлена тим фактом, що між зазначеними суб'єктами правового регулювання фактично виникають відносини тотожні інституту громадянства. Водночас ці відносини мають низку властивостей непритаманних звичному (єдиному) громадянству і можуть бути визначені як подвійне (множинне) громадянство, ставлення до якого не є однозначним у сучасному світі.

Можна стверджувати, що ставлення до питання подвійного (множинного) громадянства відображає зміст державно-правової політики у сфері громадянства. Воно залежить від особливостей політики, культури, демографічної, етнографічної ситуації, географічного положення та інших чинників.

Подвійне громадянство у праві має назву «біпатризм» (лат. *bi...*, від *bis* – двічі та грец. *Патріс* – батьківщина). У буквальному розмінні йдеться про те, що особи перебувають одночасно у громадянстві двох і більше держав. Термін «подвійне громадянство» став звичним у зарубіжній та вітчизняній правовій літературі, де подвійне громадянство майже завжди ототожнюється з множинним громадянством.

Множинне громадянство, як свідчить реальність, виникає через різні причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Виключити випадки множинного громадянства неможливо. Множинне громадянство має об'єктивний характер: джерело його виникнення – суверенність держав у регулюванні питань громадянства; умови виникнення – міграція та територіальні зміни.

Через значний негативний потенціал множинного громадянства виправданим є прагнення держав до ліквідації ситуації множинного громадянства або до мінімізації його наслідків, що можливо за допомогою як внутрішньодержавних, так і міжнародно-правових способів. Найбільш поширеним способом усунення випадків множинного громадянства, є оптація, що означає добровільний вибір громадянства при зміні державою, громадянином якої особа була, території. Ще одним дієвим способом вирішення проблеми множинного громадянства є укладення міжнародних договорів, спрямованих як на запобігання виникненню випадків множинного громадянства, так і на врегулювання його наслідків.

При цьому слід зазначити, що складне поєднання позитивних і негативних сторін множинного громадянства ускладнює вироблення щодо нього однозначного ставлення у різних країнах.

Так чи інакше, множинне громадянство – це правове явище, врегульоване як внутрішнім законодавством різних держав, так і міжнародними договорами. Воно існує об'єктивно, незалежно від ставлення до нього тієї або іншої держави.

У сучасній практиці склалися різні підходи щодо інституту множинного громадянства. За цією ознакою сучасні країни умовно можна поділити на:

- держави, що допускають можливість визнання множинного громадянства (Канада, Ірландія, Ємен, Ліхтенштейн);
- держави які допускають множинне громадянство за певних умов або не вимагають відмови від попереднього громадянства при набутті нового (США, Бельгія, Нідерланди); та
- держави, які здебільшого негативно ставляться до множинного громадянства (Німеччина, Швеція, Японія, ПАР, Філіппіни);
- держави, які використовують змішаний підхід до проблеми множинного громадянства – одночасно використовують різні поєднання перших трьох підходів щодо набуття та втрати своїми громадянами громадянства іноземних держав (Іспанія, Італія, Великобританія).

Щодо колишніх республік СРСР, то їх ставлення до множинного громадянства неоднозначне. У Російській Федерації, Казахстані, Молдові, Туркменістані, Таджикистані у виняткових випадках допускається множинне громадянство. При цьому більшість колишніх республік СРСР розглядають множинне громадянство як форму обмеження свого суверенітету та причину ймовірної дестабілізації їхньої державно-правової системи. Тому, у своїх конституціях вони або взагалі не торкаються проблеми множинного громадянства, або не визнають множинного громадянства (чи то прямо, чи то опосередковано).

Україна належить до групи держав, що негативно ставляться до випадків множинного громадянства і намагається їх уникнути. Хоча на етапі становлення української державності на законодавчому рівні була закріплена можливість множинного громадянства, яка існувала до 1997 р.

Цікаво зауважити, що останнім часом ставлення до множинного громадянства у міжнародному праві дещо змінилося. Якщо Конвенція про скорочення випадків множинного громадянства і про військовий обов'язок у випадках множинного громадянства 1963 р. була спрямована на уникнення множинного громадянства, то Європейська конвенція про громадянство 1997 р. вже є нейтральною щодо цього питання.

Це дає підстави стверджувати, що нормам міжнародного права рівною мірою не суперечить як пряма заборона множинного громадянства (якщо при цьому не виникає стан безгромадянства), так і його визнання окремими державами.

Наявність на території України категорії осіб, які мають *de facto* громадянство кількох держав є серйозною державною проблемою, яку потрібно вирішувати на міжнародному рівні, шляхом укладення відповідних міжнародних договорів. Слід також зазначити, що з позиції класичного підходу до поняття держави множинне громадянство є правовою аномалією, оскільки тут не може бути повноти прав і обов'язків як для громадян, так і для держави.

Множинне громадянство на сьогодні активно обговорюється і в аспекті визначення змісту та правової природи європейського громадянства.

Проголошення Україною курсу на європейську інтеграцію та формування у цьому контексті внутрішньої і зовнішньої політики зумовили потребу виходу на новий рівень досліджень питань, пов'язаних з громадянством Європейського Союзу та практикою його реалізації.

Громадянство ЄС, як зазначають дослідники права Європейського Союзу, є явищем загадковим і винятковим. З одного боку, хоча ЄС має багато політичних ознак, він не є державою, з іншого – немає жодної іншої міжнародної організації, яка має власних громадян, навіть якщо вони можуть набувати таке громадянство опосередковано через громадянство однієї з держав-членів. Тому тут постає запитання: чи є особа одночасно громадянином ЄС і держави, що входить у цей Союз – біпатридом? Нині серед учених немає єдності у поглядах щодо оцінки громадянства ЄС.

Наявність багатьох критичних оцінок реалізації концепції громадянства ЄС пояснюється недостатньою розробленістю цього інституту у цілому. Зазначене спонукає науковців визнати той факт, що запровадження єдиного громадянства ЄС, безсумнівно, серйозно зміцнило ідею розвитку Європейського Союзу у напрямі до федеративного державного устрою.

Перспектива розвитку громадянства ЄС, очевидно, пов'язана з чітким визначенням правового статусу Європейського Союзу. Проте у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі, як зазначалося, й досі не склалося однозначного ставлення до даного питання.

Громадянство ЄС, відповідно до всіх юридичних канонів повинне означати, що громадянин, з одного боку, має всі права, що

впливають із Установчих договорів ЄС, а з іншого боку – повинен виконувати покладені на нього обов'язки. При цьому очевидним є той факт, що норми первинного права ЄС закріплюють лише права громадян Європейського Союзу, залишаючи проблему закріплення їхніх обов'язків для держав-членів ЄС. Таким чином, параметри загальноєвропейського громадянства не підпадають під традиційне розуміння поняття громадянства.

Таким чином необхідно зазначити, що проблема подвійного (множинного) громадянства сьогодні існує не тільки у теоретичній площині а й і у практичній. При цьому поява на міжнародній арені таких утворень як Європейський Союз і прагнення значної кількості держав до інтеграції з ними, зумовлене загальносвітовими глобалізаційними тенденціями, обумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері і «вдихає» нове життя у проблематику громадянства.

Одержано 16.03.2016

УДК 351.74(410.1+410.3)

Ольга Сергіївна УСТИМЕНКО,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права
факультету № 4 (кіберполіції)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСІ

Професія поліцейського є однією з найбільш відповідальних, важливих та небезпечних професій, оскільки основними завданнями поліцейської діяльності є забезпечення мирного спокійного життя громадян, протидія злочинності тощо. Крім того, основними поліцейськими функціями є підтримання громадського порядку (виявлення, припинення та попередження правопорушень, у тому числі шляхом патрулювання вулиць), надання необхідних консультацій, роз'яснень та рекомендацій населенню. Таким чином, очевидним є те, що до працівника поліції висуваються дуже жорсткі вимоги, невідповідність яким впливає на ефективність його роботи та рівень довіри з боку населення.

В першу чергу, до таких вимог слід віднести освіту та юридичну грамотність, оскільки поліцейський під час виконання своїх професійних обов'язків повинен керуватися законами та іншими

нормативно-правовими актами та вміло їх трактувати. Однак, в діяльності правоохоронців моральні норми відіграють не менш важливе значення ніж норми правові. Неможливо не погодитись з В. І. Темченком, який стверджує, що реалізація правових норм обов'язково передбачає аналіз юридичного факту через відповідну етичну систему конструктів індивіда. Це визначається тим, що, по-перше, право етичне по своїй суті; по-друге, зміст правових норм в силу своєї універсальності обов'язково передбачає його етично-ціннісний аспект тлумачення.

Із цього витікає, що в професійній діяльності велику роль відіграють моральні якості поліцейських, такі як тактовність, врівноваженість, ввічливість, бажання надавати допомогу та захищати ціною власного здоров'я, «усвідомлення своєї моральної відповідальності та готовності виконувати свій професійний обов'язок».

Особливий інтерес саме до поліції Великобританії викликає традиційно високий рівень довіри з боку населення. Не останню роль у цьому займає вдала організація поліцейської роботи.

Поліцейські Англії та Уельсу в своїй професійній діяльності керуються Поліцейським Актом 1996 р., в якому сформульовані повноваження, цілі, організація та відповідальність органів поліції.

Крім того, у 1992 році був опублікований проект поліцейських етичних принципів, який містив 11 основних моральних принципів, а у липні 2014 року Університетом Поліції був виданий Етичний Кодекс (Кодекс принципів та стандартів професійної поведінки поліцейських Англії та Уельсу). Відповідно до цього Кодексу, професійна діяльність працівників поліції в Англії та Уельсу ґрунтується на 9 основних моральних принципах: відповідальність, справедливість, щирість, чесність, лідерство, об'єктивність, відкритість, повага та самовідданість.

Відповідно до вищезазначеного кодексу, стандартами професійної поведінки працівників поліції в Англії та Уельсі є:

1) чесність та цілісність: «Я буду чесним і буду діяти сумлінно в усі часи, і не піду на компроміс або зловживання своїми повноваженнями»;

2) влада, повага та ввічливість: «Я буду діяти з самоконтролем та толерантно, поводитися з представниками суспільства та колегами з повагою і ввічливістю. Я буду використовувати свої повноваження та владу законно і пропорційно, та буду поважати права всіх осіб»;

3) рівність і різноманітність: «Я буду працювати справедливо та неупереджено. Не буду обмежувати права незаконно та несправедливо»;

4) використання сили: «Я буду використовувати силу лише в рамках своєї компетенції та обов'язків, і лише в необхідному ступені, пропорційно і розумно за будь-яких обставин»;

5) дотримання встановлених порядків та настанов: «Я, як співробітник поліції, даю і виконую лише законні розпорядження, і буду дотримуватися Поліцейських правил»;

6) виконання службових завдань та обов'язків: «Я буду старанно виконувати свої обов'язків та настанови»;

7) конфіденційність: «Я буду поводитися з інформацією з повагою, отримувати доступ та розкривати інформацію лише в належній мірі під час виконання своїх обов'язків»;

8) придатність до роботи: «Я гарантую, що під час чергування або на роботі, я придатний до виконання своїх обов'язків».

9) поведінка: «Я буду поводити себе (під час чергування або ні) таким чином, щоб не втратити довіру населення та не підірвати суспільну впевненість в поліцейській діяльності»;

10) уважність та надання інформації про невідповідну поведінку: «Я буду повідомляти, звертати увагу або приймати заходи щодо поведінки колег, які зневажають стандарти професійної поведінки».

Таким чином, на підставі аналізу принципів та стандартів поліцейської поведінки, зазначених в Етичному кодексу, можна зробити наступні висновки щодо вимог, які ставляться до поліцейського в Англії та Уельсі:

1) поліцейський повинен добре володіти правовими знаннями, діяти справедливо та чесно, використовувати своє правове становище лише для виконання професійних обов'язків, а не з метою задоволення власних інтересів;

2) поліцейському необхідно мати охайний зовнішній вигляд, поводитися так, щоб не зашкодити своїй власній репутації та репутації всіх працівників поліції взагалі;

3) поліцейський повинен ставитися до всіх людей неупереджено, незалежно від їх віку, кольору шкіри, релігійних поглядів, матеріального стану; бути врівноваженим, ввічливим, не використовувати під час спілкування образливу, гнітючу мову та жести;

4) використання фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї поліцейським повинно бути лише у тих випадках, коли без їхнього використання неможливо обійтись;

5) співробітник поліції не має права розголошувати отриману конфіденційну інформацію в своїх особистих інтересах та з метою задоволення власних потреб.

Відтак, обґрунтовано стверджувати, що поліцейський у своїй професійній діяльності повинен бути толерантним, справедливим, чесним, ширим, об'єктивним, послідовним у своїх вчинках, відкритим, заслуговувати довіри та бути прикладом для населення, працювати заради інтересів суспільства і держави, а не лише з метою отримання матеріальної або іншої винагороди.

Таким чином, саме поєднання та дотримання правових знань, етичних принципів та стандартів професійної діяльності під час своєї роботи, дозволяє поліцейським Англії та Уельсу формувати міцний та довготривалий авторитет та високий рівень довіри з боку суспільства.

Одержано 29.03.2016

УДК 343.915

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

головний науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Останнім часом спостерігається тенденція зростання злочинності неповнолітніх, яка викликана, перш за все, непростим соціально-економічним становищем сучасного періоду розвитку держави. За таких умов особливого значення набуває питання вдосконалення кримінального провадження, під час якого повинен бути забезпечений максимальний захист прав та законних інтересів неповнолітніх, які потрапили до сфери дії кримінального процесуального законодавства.

Згідно з діючим законодавством України кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК України, та із дотриманням принципу забезпечення реалізації неповнолітніми особами права користуватися додатковими гарантіями, встановленими вітчизняним законом та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосуються

відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 р. («Пекінські правила»), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та іншими міжнародно-правовими актами з прав людини і судочинства, які націлюють органи досудового розслідування, прокурора і суд на врахування особливостей провадження щодо неповнолітніх, зокрема врахування практики Європейського суду з прав людини. Слід зазначити, якщо норми кримінального процесуального законодавства суперечать міжнародним договорам, згідно із ч. 4 ст. 9 КПК України застосуванню підлягають положення відповідного договору.

Особливий порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх передбачений передусім особливостями суб'єкта кримінального правопорушення. Фізичний, розумовий і психічний розвиток неповнолітніх обумовлюється нестійкістю його характеру, незрілістю мислення, схильністю до наслідування поведінки старших за нього і дорослих осіб та інші подібні риси, а також неможливістю повною мірою самостійно захищати свої права та законні інтереси. Враховуючи зазначене, КПК України визначено додаткові гарантії притягнення неповнолітніх до відповідальності, зокрема:

- закріплено особливий порядок кримінального провадження стосовно неповнолітніх;
- розширено перелік обставин, які підлягають доказуванню;
- визначено, що затримання неповнолітнього та взяття його під варту допускається лише у винятковому випадку;
- чітко регламентовано особливості вчинення процесуальних дій за участю неповнолітнього, порядок застосування до нього примусових заходів виховного характеру;
- допускається можливість закриття кримінального провадження за злочин невеликої та середньої тяжкості, вчинений неповнолітнім, укладання угод про примирення та визнання винуватості;
- обов'язкова участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та превентивної діяльності;
- вирішення судом додаткових питань при постановленні вироку у справі стосовно неповнолітнього (чи можна замінити покарання у виді позбавлення волі іншим покаранням, не пов'язаним із позбавленням волі).

З метою належного виконання Україною взятих на себе зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, реалізації положень Конституції України

щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, а також з огляду на рівень дитячої злочинності, і враховуючи необхідність у розробленні державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом, Указом Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 було схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.

Метою цієї Концепції стала побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила в конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою. Для досягнення цієї мети Постановою Кабінету Міністрів України № 1039-р від 12 жовтня 2011 року було затверджено план заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції в Україні, яка передбачає з 2011 по 2016 рік виконання конкретних дій щодо удосконалення системи профілактики дитячої злочинності, запровадження інноваційних методів та форм роботи з дітьми, схильних до вчинення правопорушень, надання правової допомоги, запровадження додаткових форм впливу на неповнолітніх правопорушників шляхом залучення їх до суспільно корисної праці. Це, в свою чергу, свідчить про те, що проблема забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх постійно знаходиться в центрі уваги органів державної влади України.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що наявність процесуальних гарантій прав неповнолітнього у кримінальному провадженні обумовлює необхідність їх дотримання не лише для запобігання їх злочинної діяльності, але й для встановлення дійсної ролі кожного у вчиненні кримінального правопорушення та правильної оцінки його діяння, а, отже, справедливого їх вирішення, тим самим забезпечуючи належний правовий захист неповнолітнього.

Одержано 14.03.2016

УДК [343.139:343.12]

Людмила Анатоліївна ФІЛЯНІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ СВИДКІВ, ПОТЕРПІЛИХ ТА ІНШИХ ОСІБ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВУ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Наприкінці ХХ сторіччя, світове співтовариство стало активно приділяти увагу проблемам кримінального судочинства пов'язаним із забезпеченням прав людини у сфері правосуддя та організаційної діяльності органів кримінальної юстиції. Для вирішення даної проблеми в рамках міжнародних організацій створюються різноманітні комітети та комісії. Так, при Організації Об'єднаних Націй створюються: Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя Економічної і Соціальної Ради ООН, Конгрес ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками. Робота цих міжнародних організацій пов'язана з узагальненням світового досвіду щодо протидії й боротьби з окремими видам злочинів, що представляють небезпеку не тільки для всього світового співтовариства, але й тих протиправних діянь, які посягають на особисті, майнові чи інші права людини; дослідженням ефективності окремих заходів боротьби і наданням рекомендацій щодо їх застосування на національному рівні, відстеженням глобальних тенденцій злочинності.

Водночас, у загальному процесі правової інтеграції зближення національного законодавства з міжнародними стандартами приймає активну участь й Україна. У нашій державі, як і в більшості країн світу, визнається примат міжнародного права, що в свою чергу в подальшому передбачає розвиток національних правових систем на основі міжнародних норм.

Так, 29 листопада 1985 р. резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН був прийнятий один з універсальних актів – «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою». Згодом, у 1997 р., Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя підготувала інструкцію щодо застосування даної Декларації, в якій міститься інформація і рекомендації щодо реалізації її норм. В якості приклада реалізації в національному законодавстві підпункту «d» п. 6 Декларації наголошується

на використання у судах «відеозапису або дзеркальних екранів при наданні показань свідка, у таких справах де жертвами злочину стали діти, або у справах про зґвалтування, а також вислуховування дітей спеціалістом-дослідником, який потім передає ці свідчення суду», зокрема не рекомендується розголошувати адреси жертв злочинів.

Право на забезпечення особистої безпеки жертв злочину було кваліфікованою ознакою в якості одного із елементів «основних принципів правосуддя», а одним з висновків є визнання того, що національні уряди повинні розробляти ефективні програми захисту свідків.

При встановленні засобів безпеки на стадії судового розгляду повинні враховувати загальні умови, що передбачені національним законодавством. Водночас, найбільшого значення при визначенні захисних засобів на даній стадії, враховуючи ступінь важливості міжнародних документів ратифікованих Верховною Радою України, мають загальноєвропейські принципи судочинства сформульовані в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а саме в п. 1 ст. 6 Конвенції право на справедливий судовий розгляд.

Одним із засобів безпеки потерпілих від злочину, свідків злочинного діяння та інших осіб, що сприяють кримінальному судочинству є допит такої особи з використанням відеотехнічних пристроїв, у випадку, як що така особа знаходиться поза межами судової зали. Такий засіб захисту неодноразово був рекомендований міжнародним співтовариством. Допит з використанням технічних пристроїв має певні процедурні відмінності від звичайного допиту в судовій залі. Так, наприклад, у Швейцарії, захисник підсудного під час допиту потерпілого за загальним правилом знаходиться в одному з ним приміщенні. Але, якщо захисник підсудного зловживає наданим йому правом (задає питання, робить зауваження, що порушують права жертви) то в такому випадку від як і його підзахисний, спостерігає за допитом у аудіовізуальній трансляції.

Водночас, такий засіб безпеки може застосовуватися не тільки до потерпілих, свідків та інших осіб, що сприяють кримінальному судочинству, але і для підсудних. Так в Італії у відповідності до ст. 190 bis італійського КПК у справах про організовану злочинність відеозапис свідчень підзахисного, що зроблена у ході попереднього судового розгляду може застосовуватися на наступних засіданнях та в інших судових інстанціях, а сам підзахисний звільняється від повторення раніше наданих свідчень.

У США відповідна відеоапаратура стала стандартним оснащенням судів. Так, з 1992 р. в судах 32 штатів використовуються «телебачення замкнутого циклу» (closed circuit television (CCTV)) при допитах дітей, які стали жертвою сексуального насилля. Наприклад, у Техасі при застосуванні даного методу в окреме приміщення виходять прокурор, захисник і дитина; суд та підсудний залишаються у судовій залі. Законодавство Огайо і Каліфорнії передбачає, що дитина під час допиту бачити підсудного на екрані; Вермонт і Міннесота залишають вирішення цього питання на розсуд суду. Основним фактором при вирішенні питання застосування CCTV, є вік свідка та вид правопорушення. Водночас, необхідно звернути увагу на психологічно-моральну складову такого допиту. Дитяча психіка занадто вразлива до різних стресових ситуацій. За допомогою відеозапису свідчення дитини, поза судовим засіданням, на ранньому етапі попереднього розслідування можливо позбавити останнього необхідності пригадувати, розповідати про інцидент декілька раз, до того ж свідчення подані безпосередньо після вчинення злочину, коли дитина пам'ятає усі деталі і не доміслює, того чого не було, набагато цінніше ніж те, що вона пригадає через деякий час у судовому засіданні.

Отже, незахищеність потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють кримінальному судочинству, їх страх перед негативним впливом з боку кримінальних елементів, і як наслідок відмова від співпраці з правоохоронними органами активізували діяльність спеціалістів у різних галузях кримінально, кримінально-процесуального права, кримінології, криміналістики, психології на міжнародному та національному рівнях. Враховуючи, що життя, безпека, недоторканість особи визнаються найвищою соціальною цінністю як в міжнародних договорах так і національному законодавстві України в останній час приділяється достатньо уваги правилам міжнародного судочинства шляхом прийняття міжнародних договорів, котрі спрямовані на забезпечення безпеки потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють проведенню кримінального судочинства. Приймаючи участь у розробці таких договорів їх наступне прийняття та ратифікація зобов'язує державу-учасницю, щодо їх впровадження у національне законодавство і як наслідок виконання цих норм, забезпечуючи необхідну безпеку таким особам на державному рівні.

Одержано 05.04.2016

УДК 342.56

Рано Мухтарівна АЮПОВА,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Проголошення в ст. 3 Конституції України положення, згідно якого права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, передбачає створення відповідного механізму реалізації цієї норми Основного Закону. До числа суб'єктів, які забезпечують дію механізму забезпечення прав і свобод людини відносять суди. Ці органи держави займають особливе становище, адже саме завдяки їх функціонуванню забезпечується не тільки охорона, реалізація і захист прав та свобод особи, а й здійснюється реалізація права на справедливий суд, яке є одним із фундаментальних прав особи, передбачене ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому від доступності, прозорості, неупередженості та законності діяльності суду істотним чином залежить можливість утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Від доступності, прозорості, неупередженості та законності діяльності суду істотним чином залежить можливість реалізації права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), а відповідно і охорона, захист і відновлення права та свободи особи. Але, як свідчить узагальнення правозастосовної практики, публікацій у наукових виданнях судова гілка влади потребує певного оновлення. Саме тому наукові дослідження слід спрямувати на подальше виявлення особливостей статусу та повноважень судів, визначення їх соціально-правового призначення та опрацювання пропозицій по підвищенню ефективності їх діяльності, що пов'язано із забезпеченням ними належної реалізації права фізичних та юридичних осіб на справедливий суд. Наведене в повній мірі стосується господарських судів.

Слід зазначити, що враховуючи численні зміни до закону України «Про судоустрій і статус судів», прийняття низки законів з метою покращення діяльності судової системи країни (закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань судоустрою та статусу судів», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про забезпечення права на

справедливий суд») виникла потреба у перегляді окремих теоретичних положень та практичних форм їх реалізації щодо ролі судів як особливих органів держави, специфіки реалізації їх повноважень.

З урахуванням особливостей характеру та змісту статусу господарського суду, то як вбачається, можна відмітити той факт, що він є певним комплексним явищем. Вказана комплексність проявляється у тому, що статус цього суду відображує в собі ознаки тих явищ, які лежать в його основі та забезпечують його відмежування від інших подібних явищ. Зокрема, слід вести мову про те, що в статусі досліджуваного органу одночасно знаходять своє втілення наступні явища: статус органу державної влади як частини механізму держави, статус органу здійснення правосуддя як частини судової влади та власне статус суду загальної юрисдикції, який спеціалізуються на розгляді окремої категорії справ – господарських справ. Наведена будова правового статусу досліджуваного органу державної влади цілком логічна, адже характеризується філософським зв'язком загального, одиничного та особливого.

Господарські суди в механізмі держави займають місце представника судової влади, що знаходить своє відображення в статусі цього суду як органу держави, який нею уповноважений на здійснення функцій правосуддя. У свою чергу в межах судової системи України господарські суди становлять відокремлену її частину як органи судової влади, що спеціалізуються на розгляді окремої категорії справ – господарських справ. Ці два моменти визначають організаційну та функціональну самостійність досліджуваного суду, що передбачає можливість вступу господарського суду у відносини управлінського характеру. Це дає підстави розглядати його як суб'єкта адміністративного права.

Підсумовуючи вищезгадане можемо зазначити наступне:

- враховуючи особливості будови, змісту та нормативного закріплення правового статусу господарського суду охарактеризуємо його як орган державної влади України, що входить до складу судової системи країни, на який у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України покладено виконання функцій здійснення правосуддя у господарських справах;

- в структурі механізму держави вказаний суд займає місце та має статус самостійного органу державної влади, на який покладено функцію здійснення правосуддя та забезпечення (опосередковано) управління економікою країни;

– в структурі судової системи цей суд займає місце та має статус спеціалізованого органу судової влади, на який покладено функцію здійснення правосуддя у господарських справах;

– враховуючи окремі напрями діяльності та зміст правовідносин, в яких приймає участь господарський суд (внутрішньо-організаційні, зовнішньо-організаційні, відносини управління в галузі економіки), досліджуваний орган слід також вважати суб'єктом адміністративного права.

Отримані висновки можуть бути використанні при опрацюванні заходів по удосконаленню статусу господарських судів, підвищенню ефективності їх діяльності, оптимізації форм та змісту відносин між ним та іншими суб'єктами права, а також покращення стану забезпечення господарськими судами належної реалізації права на справедливий суд у сфері господарських відносин. З цього приводу відмітимо, що подальші наукові дослідження слід спрямувати в бік детального аналізу правової регламентації статусу, форм та методів діяльності господарських судів, адже саме правова основа визначає характер та напрями участі будь-якого суб'єкта права у правовідносинах.

Одержано 07.04.2016

УДК 342.56

Олег Вікторович БАТРАЧЕНКО,

*здобувач кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНОЇ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ

Національна поліція України як суб'єкт забезпечення публічної безпеки і порядку в державі має відповідну організаційно-штатну структуру, яка повинна відповідати виконанню тих завдань та функцій, які ставляться перед цим органом. Важливість дослідження даного питання обумовлена, перш за все, тим, що від оптимальності та ефективності організації штатної структури поліції залежить результативність її діяльності, в тому числі в сфері забезпечення публічної безпеки і порядку.

Організаційно-штатну структуру Національної поліції як суб'єкта забезпечення публічної безпеки і порядку можна визначити

як затверджену штатним розписом у відповідності та на основі адміністративного законодавства України, ієрархічно побудовану за функціональним та територіальним принципами систему управління, відділів та інших структурних підрозділів, на які покладається виконання завдань та функцій в сфері забезпечення публічної безпеки та порядку.

За загальним правилом, гранична чисельність поліцейських, державних службовців та працівників Національної поліції (крім поліції охорони) затверджується Кабінетом Міністрів України. Структура центрального органу управління та територіальних органів Національної поліції, кошторис Національної поліції затверджуються Головою Національної поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ. Згідно п. 14 Положення про Національну поліцію Національна поліція є юридичною особою публічного права, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Казначейства.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію» загальну систему поліції складають два рівні – центральний та територіальний. Кожен з цих рівнів має особливу структуру. Зокрема, як слідє зі ст. 14 цього Закону структуру центрального органу управління поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України. Штатний розпис (штат) поліції затверджує керівник поліції. В ст. 15 Закону України «Про Національну поліцію» Територіальні органи поліції утворює, ліквідовує та реорганізовує Кабінет Міністрів України за поданням Міністра внутрішніх справ України на підставі пропозицій керівника поліції. Структуру територіальних органів поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України. Штатний розпис (штат) та кошторис територіальних органів поліції затверджує керівник поліції.

Проводячи аналіз положень Закону України «Про Національну поліцію», якими визначається система та структура Національної поліції, можна дійти до висновку, що в них майже відсутня будь-яка конкретика. Крім того, відкритим залишається питання про функціональне призначення кожного органу поліції, визначеного в ст. 13 відповідного Закону.

Про це, зокрема, наголошується експертами Ради Європи. Серед деяких інших недоліків, на які звертали увагу експерти, це відсутність визначення повноважень і чіткої структури підрозділів поліції, що є порушенням принципу законності. Наразі у статті 13

Закону існує лише перелік підрозділів. Без опису повноважень цих структурних одиниць не зрозуміло, чим вони будуть займатися. Тому, на думку експертів Ради Європи, також варто конкретизувати структури, що входять до складу центрального органу управління поліції. Адже надмірна концентрація влади в руках керівника Національної поліції не відповідає розвитку демократичної культури в українській поліції та не відображає повною мірою принципи, визначені ст. 17 (чітка підпорядкованість) та 18 (ефективні структури поліції) Європейського кодексу поліцейської етики.

Отже, на сьогодні, організаційно-штатна структура Національної поліції як суб'єкта забезпечення публічної безпеки та порядку в державі чітко не визначена. На нашу думку, досить вдало проблема невизначеності структури Національної поліції була вирішена в альтернативному законопроекті «Про поліцію і поліцейську діяльність» від 27 січня 2015 р. (реєстр. № 1692-1), який було знято з розгляду 13 травня 2015 р. Зокрема, цим законопроектом передбачалось, що функції у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку покладаються на місцеву та національну поліцію. Причому, місцева поліція, за даним законопроектом складалася з: 1) служби дільничних інспекторів; 2) служби патрулювання.

На підставі проведеного аналізу, можемо зробити висновок, що ефективно сформована організаційно-штатна структура Національної поліції матиме важливе значення для якісного виконання покладених на неї функцій в сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. Частково, це завдання покладається на керівників управління, відділів та інших структурних підрозділів Національної поліції, уповноважених забезпечувати дотримання публічної безпеки і порядку. Однак, на законодавчому рівні також необхідно: 1) чітко визначити структуру Національної поліції за функціональною та територіальною ознаками; 2) регламентувати функціональний розподіл повноважень між різними структурними підрозділами Національної поліції; 3) визначити підрозділи, відповідальні за виконання функцій в сфері забезпечення публічної безпеки та порядку в державі.

Одержано 25.03.2016

УДК 342.9

Юрій Леонідович БОЛЬБІТ,

*здобувач кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету*

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах політичної та економічної кризи в державі, проблеми державного контролю у різних сферах економіки набувають особливої важливості та гостроти. Адже держава вкрай зацікавлена у підвищенні економічного рівня держави, соціальних стандартів та виходу із кризової ситуації. Для досягнення зазначеної мети недостатньо запозичувати кошти у інших країн світу, потрібно шукати внутрішні джерела. До таких можна віднести, наприклад, запобігання ухиленню від податків, попередження економічних злочинів і врешті решт налагодження ефективної податкової системи. Більшість із зазначених завдань покладено на нещодавно утворену Державну фіскальну службу України (ДФС). Саме тому дослідження ролі Державної фіскальної служби, як суб'єкту правоохоронної діяльності набуває особливого значення, адже державний контроль є тим необхідним інструментом «у руках» держави за допомогою якого можна досягти значних зрушень у напрямку виходу держави із кризи.

Повертаючись до розгляду Державної фіскальної служби України, як суб'єкту державного контролю, зауважимо, що вона була утворена Постановою Кабінету Міністрів від 21 травня 2014 року шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів. Державна фіскальна служба об'єднала повноваження податкової служби, митниці та фінансової міліції. Вона є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері оподаткування, митної справи й адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також займається боротьбою з правопорушеннями у трьох вище зазначених сферах. Проте одним із найважливіших напрямків діяльності Державної фіскальної служби України є адміністрування податків, іншими словами фіскальний контроль.

Отже, Державна фіскальна служба України здійснює контроль, що охоплює всі сфери діяльності уповноважених органів, включаючи здійснення податкового обліку, податкових перевірок

та інше, а також усі сфери діяльності контрольованих суб'єктів, пов'язані зі сплатою податків і зборів (облік об'єктів оподаткування, дотримання термінів і порядку сплати податків і зборів, порядок надання податкової звітності тощо). Відповідно до Постанови про Державну фіскальну служби України, в сфері здійснення державного контролю на неї покладено наступні завдання:

- забезпечує контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податків до бюджету і відповідних позабюджетних фондів;

- контролює своєчасність подання платниками податків та єдиного внеску передбаченої законом звітності, своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати податків і зборів, єдиного внеску, митних та інших платежів;

- здійснює контроль за дотриманням податкового і митного законодавства, законодавства щодо трансфертного ціноутворення, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого законом покладено на ДФС;

- здійснює облік платників податків та єдиного внеску, осіб, які здійснюють операції з товарами, що перебувають під митним контролем, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням;

- здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, поміщених у відповідні митні режими;

- здійснює контроль за доставкою товарів, які перебувають під митним контролем, до митних органів призначення;

- контролює процедури використання гарантій забезпечення сплати митних платежів, взаємодіє з гарантами;

- здійснює контроль за повнотою та правильністю виконання митних формальностей, організовує впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання;

- здійснює контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та забезпечує міжгалузеву координацію у цій сфері;

- здійснює контроль за дотриманням суб'єктами господарювання, які провадять роздрібну торгівлю тютюновими виробами, вимог законодавства щодо максимальних роздрібних цін на тютюнові вироби, встановлених виробниками або імпортерами таких виробів;

- здійснює контроль за дотриманням суб'єктами господарювання, які провадять оптову або роздрібну торгівлю алкогольними напоями, вимог законодавства щодо мінімальних оптово-відпускних або роздрібних цін на такі напої;

- здійснює контроль за правомірністю бюджетного відшкодування податку на додану вартість;
- здійснює контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;
- здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства і виконанням службових, посадових обов'язків у ДФС, її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління;
- тощо.

Окреслений вище перелік завдань Державної фіскальної служби України, як суб'єкта правоохоронної діяльності не є вичерпним, проте він надає можливість зробити висновок про важливість зазначеного органу та його контрольних повноважень для діяльності держави, її соціального та економічного розвитку. Адже від ефективного контролю зазначеної сфери суспільних відносин значною мірою залежить поповнення державного бюджету, що напряду впливає на економіко-правовий стан України та подальшу можливість Євроінтеграції. Отже, Державна фіскальна служба України, як суб'єкт правоохоронної діяльності – це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямована на адміністрування податків, запобігання правопорушенням у податковій сфері та додержання податкового законодавства не лише платниками податків, а й власне її територіальними органами і кожним службовцем зокрема.

Одержано 11.03.2016

УДК 342.9

Віталій Олександрович БУРБИКА,

здобувач кафедри адміністративного, господарського права

та фінансово-економічної безпеки

Сумського державного університету

ХАРАКТЕРИСТИКА ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ У РОЗРІЗІ ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, одним із головних завдань, що стоїть перед державою, є забезпечення громадської безпеки та порядку на місцях. Якісне вирішення зазначеного

завдання можливе лише при налагодженні ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування та правоохоронними органами, що, у свою чергу, потребує застосування комплексу певних способів і прийомів. Саме тому актуальним є дослідження методів взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами.

Деякі аспекти взаємодії органів місцевого самоврядування з іншими органами державної влади були предметом наукових пошуків Ю.В. Ковбасюка, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурміна, В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, С.В. Ківалова, О.М. Бандурки та інших. Проте, проблематиці взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами, зокрема методам її здійснення, на нашу думку, приділено недостатньо уваги.

Розпочати дослідження проблематики, що розглядається, пропонуємо з визначення теоретичних підходів щодо тлумачення поняття «метод». Справедливим буде зауважити, що в науковій літературі не існує єдиного підходу щодо розуміння змісту зазначеного поняття, адже воно є універсальним і застосовується у всіх сферах наукового пізнання. Так, з етимологічної точки зору слово «метод» слід розуміти як спосіб, порядок, основа; прийнятий шлях для ходу, досягнення чого-небудь, у вигляді загальних правил. З точки зору філософії, метод – це спосіб побудування й обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів та операцій практичного та теоретичного освоєння діяльності.

Під методами взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами слід розуміти сукупність науково-обґрунтованих та закріплених на законодавчому рівні прийомів і способів, за допомогою яких забезпечується належна організація та реалізації зазначеної взаємодії. Основні із цих методів можна розділити на наступні групи: адміністративні, організаційні, соціально-психологічні та економічні.

Адміністративний метод дозволяє в односторонньому порядку визначити завдання, права та обов'язки, форми та інші важливі аспекти поведінки правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування в процесі налагодження та здійснення їх взаємодії. Владний характер адміністративного методу також проявляється у тому, що рішення які приймаються суб'єктом управління є обов'язковими для об'єкта (об'єктів) управління, недотримання яких тягне адміністративну або дисциплінарну відповідальність. Важливим аспектом адміністративного методу є те, що він пов'язаний із можливістю

застосування дисциплінарного впливу, який має суттєве значення для підтримки стабільності організаційних зв'язків.

У процесі взаємовідносин між органами місцевого самоврядування та правоохоронними органами використовується комплекс організаційних методів, серед яких можна відзначити наступні: метод прогнозування; метод планування; метод погодження актів і рішень; метод контролю; метод інформаційного забезпечення; метод інструктування; метод роботи з кадрами (підготовка, перепідготовка, стажування тощо). Таким чином, організаційні методи взаємодії органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів, є засобом налагодження ефективного, а головне, дієвого зв'язку між зазначеними органами, який суттєво сприяє виконанню спільних завдань, що стоять перед ними.

Наступною групою методів є соціально-психологічні, до яких, як правило, відносять примус та переконання. Примус є методом, що спирається на організаційну підпорядкованість суб'єктів і реалізується через владні веління або прямий вплив. Досягнення бажаного результату при використанні методу примусу здійснюється всупереч волі об'єкта управління при його внутрішньому, а інколи і зовнішньому, опорі, протидії. В свою чергу метод переконання – вплив на свідомість що вчиться за допомогою логічних доказів, дозволяє сформулювати у систему знань, цінностей і ідеалів. Вищенаведені методи тісно взаємопов'язані та логічно доповнюють один одного. Вони є засобом безпосереднього впливу на волю та поведінку органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів, забезпечення організованості їх діяльності.

Остання група методів – економічні. Це такі способи впливу на поведінку суб'єктів господарювання, які ґрунтуються на застосуванні сукупності важелів економічного стимулювання та викликають зацікавленість у виконанні певної роботи, у підвищенні продуктивності праці. Вони є комплексом економічних засобів, прийомів, важелів, які використовуються з метою забезпечення високої ефективності функціонування виконавчої сфери (державного управління). Дана група методів сприяє здійсненню належного фінансового забезпечення досліджуваних органів, яке в свою чергу сприяє досягненню поставлених перед ними завдань. Маючи гідне економічне забезпечення органи місцевого самоврядування та правоохоронні органи мають можливість оперативно та якісно реалізувати розроблені спільні програми.

Підсумовуючи, слід зауважити, що під час здійснення взаємодії між органами місцевого самоврядування та правоохоронними

органами застосовуються різні за своїм характером методи, що спрямовані на організацію та забезпечення ефективної співпраці між вказаними суб'єктами, а також мають на меті підтримання дисципліни та належного виконання сторонами своїх обов'язків. Варто відмітити, що зазначені методи взаємодії органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів не мають належного законодавчого оформлення, оскільки відсутні нормативно-правові документи, які б комплексно та більш-менш чітко регулювали механізм даної взаємодії.

Одержано 31.03.2016

УДК [351.749:004.056.53](477)

Ярослав Олегович ВОЛОЩУК,

*інспектор першого відділу управління інформаційних технологій
та програмування у Південному регіоні Департаменту кіберполіції
Національної поліції України*

КІБЕРПОЛІЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА БОРОТЬБИ З ПОРУШЕННЯМИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

В контексті розвитку інформаційних технологій надзвичайно важливим є включення усієї сукупності явищ, термінів ІТ-сфери у національне правове поле та відповідно запобігання кіберзлочинам.

В першу чергу, слід зазначити, що в українському законодавстві досі не визначена термінологія, пов'язана з порушеннями у ІТ-сфері. Разом із тим, кіберзлочин, як основоположний термін у цій галузі, присутній у законодавстві деяких країн, зокрема Сполучених штатів Америки (як основоположна у цій галузі країна має навіть визначення різновидів кіберзлочинів), Нової Зеландії (Cyber-crime (or computer crime) – Any crime where information and communication technology is: 1) used as a tool in the commission of an offence; 2) the target of an offence; 3) a storage device in the commission of an offence), Франції (Cybercrime is an acts contravening international treaties and national laws, targeting networks or information systems, or using them to commit an offence or crime) тощо.

У той же час Австралія, як і наша країна, досі не має офіційного тлумачення цього терміна, але вже має проект закону, який, з одного боку, ще більше звужує межі права на інформацію громадян, але з

іншого боку допомагатиме ефективніше розслідувати чи навіть запобігати злочинам даної категорії.

Навіть в такій доволі суворій країні, як Іран, існує кіберполіція та поняття «кіберзлочин» вже давно зайняло прийнятну нішу. У Росії, котра, в свою чергу, можливо не найдемократичніша країна, але й вона має доволі сильну правову основу для подібного роду злочинів. При цьому досить прикритим є той факт, що у нашій країні досі не існує узаконеного поняття «кіберзлочин» й правоохоронці повинні вишукувати можливість «притягнути», як то говориться, «за вуха» оті звинувачення, які мають місце, щоб вони кваліфікувалися за старими статтями, які вже морально застарілі. Фактично, річ йде якщо не про зміну чи створення нового відповідного й неупередженого нормативного-правового акту, то про додання статей до кримінального кодексу, щоб вони не суперечили міжнародним нормам, та фактичній логіці, яка є основоположною (присутня у кожній ЕОМ) для цієї так званої «галузі» злочинів.

Ми не повинні називати вірус шкідливою програмою, тому що визначення «шкідлива програма» дуже узагальнене, а вірус, в принципі, може бути зовсім не шкідливим, а навіть іноді жартівливим та відносно безпечним. Необхідні більш чіткі межі й визначення, а враховуючи, що ця категорія злочинів з часом лише поширюється, необхідно також закласти можливість оперативного додання визначень до такого закону.

Так, наприклад, як зазначає американський правознавець Авнер Левін, у більшості країн, які мають справу з кіберзлочинністю присутні офіційні документи, які взагалі можна охарактеризувати, як «Стратегію боротьби з кіберзлочинністю», які часто мають статус закону або близький до нього. На жаль, у національному законодавстві. Зокрема, в ККУ кіберзлочини представлені лише трьома статтями: 361, 362, 363 (розділ XVI). Тому для кваліфікації злочинів у інформаційній сфері, котрі мають чітке визначення у міжнародному праві, часто доводиться використовувати (залучати) інші, загально відомі статті, які на жаль не відображають особливості даного виду злочинів в повній мірі. Наприклад статті ККУ 185, 189, 190. У зв'язку з цим виникають проблеми у 1) кваліфікації 2) оперативності і якістю розслідування 3) та запобіганню (профілактиці) цих злочинів.

Наступною проблемою вбачається слабкість законодавчого регулювання діяльності відповідного структурного підрозділу кіберполіції. На нашу думку, права та обов'язки кіберполіцейських

мають свою специфіку, що підтверджується закордонним досвідом, та повинні бути законодавчо оформлені або окремим нормативно-правовим актом, або переведені в статус експертів, бо фактичні дії кіберполіцейських на більшості етапів розслідування чи стеження дуже відрізняються від дій поліцейських узагалі.

Ще одним невирішеним питанням є проблема свободи в ІТ-сфері, оскільки законодавчо не врегульовані межі втручання кіберполіції у право людини на інформацію. У Росії, Китаї, Ірані й інших країнах, де ставлення до прав людини неоднозначне, контроль за інтернетом в окремих моментах є завеликим, порушуючи основоположні права людини, на свободу слова у т.ч., але це дає певний результат у попередженні протиправних дій і, тим більше, розслідуванні вже dokonаних кіберзлочинів.

На підставі вищесказаного робимо висновок про те, що Україні потрібний основоположний нормативно-правовий акт, в якому буде витриманий баланс між правами людини і вимогами щодо їх захисту, і в той же час він міститиме достатню регулятивну базу щодо розслідування кіберзлочинів. Тільки в цьому випадку ми зможемо не тільки боротися з наслідками кіберзлочинів, а й ефективно їх припиняти, що саме по собі більш пріоритетним.

Одержано 01.04.2016

УДК 323.2+342.413

Артур Максимович ГІЛЬБУРТ,

аспірант кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У найзагальнішому вигляді правову політику можна визначити як державну політику в галузі права (внутрішнього і міжнародного), стратегію і тактику правового шляху розвитку суспільства і держави; як систему ідей, принципів, норм, форм і процедур визнання, здійснення і розвитку засад і вимог панування права в суспільному та державному житті.

У другій половині ХХ століття одночасно з підвищенням авторитету і значущості прав людини відбулася інтенсифікація правової політики в даній сфері. Багато в чому це зумовлено тим, що сучасна держава зобов'язана не тільки дотримуватися і поважати

права людини, а й брати активну участь у найширшому міжнародному співробітництві щодо їх розвитку. Досягнення поваги таких прав залежить від цілого ряду чинників: правових, моральних, політичних тощо.

Забезпечення прав і свобод людини – одне з основних завдань перетворень, що покликане змінити становище людини, створити їй гідні умови для життя, гарантувати свободу, безпеку, недоторканність особистого життя, соціальну захищеність, активну участь у політичному процесі. Головне завдання державної політики, орієнтованої на забезпечення прав людини, полягає у створенні таких умов, які дозволяють правам і свободам людини повністю «розгорнутися», а громадянському суспільству – контролювати діяльність державної влади, її органів і посадових осіб. Таку політику здатна забезпечити «чуйна» (відкрита) модель публічної служби в демократичному суспільстві. Відкритість системи управління забезпечується високим ступенем її адаптивності, розвиненою технологією взаємодії з громадськістю, здатністю працювати в режимі «випередження», тобто прогнозування тенденцій розвитку, що виступає умовою «виживання» як окремих функціональних структур, так і системи в цілому.

Концептуальною основою політики пострадянських держав у галузі прав людини є принципи, визнані міжнародним співтовариством: визнання невід’ємності й невідчужуваності прав і свобод людини; обов’язок правової держави забезпечувати права і свободи людини; права і свободи людини можуть бути обмежені тільки законом; принцип поділу влади, який стримує тенденції авторитаризму з боку владних структур; сфера повноважень держави має бути законодавчо зведена до мінімуму, достатнього для забезпечення нею правопорядку, справедливих умов вільного економічного розвитку й інтересів безпеки суспільства в цілому; контроль суспільства за здійсненням державними органами своїх повноважень повинен забезпечуватися демократичними процедурами делегування влади і принципом відповідальності перед народом; конфлікт інтересів вирішується в рамках права, з дотриманням принципу рівності сторін перед законом та ін. Це рівною мірою стосується громадян, їх об’єднань, будь-яких державних структур і держави в цілому. Держава і особа визнаються рівними сторонами в судовому спорі.

Формування політики в галузі прав людини передбачає розробку і реалізацію комплексу нормативно-правових актів, що включає конституцію, закони та підзаконні акти. При цьому головним

нормативно-правовим актом, що закріплює гуманістичні засади державної політики, є конституція. В Україні, як і в інших пострадянських державах, було розроблено і прийнято нову Конституцію, в якій чітко простежується ряд принципових відмінностей, що стосуються конституційних прав і свобод, порівняно з положеннями радянських конституцій:

1) концептуально по-іншому визначена роль інституту прав і свобод людини і громадянина: забезпечення прав і свобод людини визнано головним обов'язком держави;

2) права і свободи отримали нове теоретико-правове обґрунтування: відкидається їх трактування як виключно дарованих державою, права і свободи людини визнаються невідчужуваними і непорушними;

3) закріплено іншу систему прав і свобод, що відповідає сформованим загальноприйнятим міжнародним стандартам, на перше місце висунуті особисті права і свободи: на життя, на повагу гідності, особисту недоторканність, недоторканність житла, свободу пересування, свободу думки і слова тощо;

4) істотно розширено зв'язок національного законодавства про права і свободи з міжнародним правом: міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (у т.ч. й щодо прав людини), оголошені частиною національного законодавства;

5) сформульовано конституційно-правові засади реалізації прав і свобод, як і стосуються як дій держави та її посадових осіб, так і поведінки громадян; гарантовано звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту чи обсягу існуючих прав і свобод; нормативні акти, що зачіпають права, свободи і обов'язки громадянина, підлягають обов'язковому опублікуванню; здійснення прав і свобод не повинно порушувати права і свободу інших осіб;

6) сучасне конституційне регулювання прав і свобод в Україні відрізняється широкими можливостями для їх захисту: судові органи, інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, право звернення до міжнародних органів, правозахисних неурядових організацій, інститут адвокатури та ін.

7) чітко визначено межі обмежень прав і свобод, а деякі з них (право на життя, право на повагу гідності, на свободу та особисту недоторканність, право на звернення) взагалі заборонено обмежувати.

Втім конституційне закріплення прав і свобод особистості – тільки перший етап реалізації в життя нових взаємин особистості і держави; він продовжується на рівні законів і підзаконних актів. Особливу роль при цьому відіграють акти декларативного, політико-правового характеру, зокрема, Засади державної політики України в галузі прав людини, затверджені постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. № 757-XIV, а також Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. Саме системність гуманістичних засад правової політики є запорукою їх дієвості й адекватності існуючим викликам.

Одержано 22.03.2016

УДК [351.713:342.7](477)

Віталій Анатолійович ГРУШЕВСЬКИЙ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ РЕГІОНАЛЬНИМИ УПРАВЛІННЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Забезпечення прав людини та реалізація її законних інтересів є ключовими ідеями, покладеними в основу реформування будь-якої сфери суспільних відносин. Впровадження відповідних змін як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях має здійснюватися, певна річ, послідовно, виважено та обґрунтовано, з урахуванням вимог та потреб сьогодення. Але не варто виключати той факт, що найчастіше започатковані зміни залишаються лише на папері, тобто є формальними й не реалізованими у життя та практичну діяльність, або обмежуються незначними зрушеннями у межах центрального апарату органів публічної влади. Тому зміни на регіональному рівні відбуваються або дуже повільно, або взагалі залишаються формальними.

З прийняттям Постанови Кабінету міністрів України від 21 травня 2014 року № 236 «Про Державну фіскальну службу України», розпочалася суттєва реорганізація податкових та митних органів нашої держави. Але в такому багатовекторному процесі, надзвичайно важливим є забезпечення справедливого балансу публічних та приватних інтересів. Робота фіскального апарату повинна бути налагоджена таким чином, щоб платники податків відчували

себе та сприймалися органами державної влади не як об'єкти державного примусу, а як партнери. Сплата податку має перетворитися на добровільний соціальний обов'язок, гарантований та забезпечуваний державою. Для створення таких умов посадові особи органів Державної фіскальної служби України повинні приділяти більше уваги роботі зорієнтованій на захисті прав фізичних та юридичних осіб, як потенційних платників податків.

Певна річ, центральний апарат не в змозі охопити на стільки потужний блок завдань по роботі з населенням. Але у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 311 «Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України», передбачено утворення регіональних управлінь. Саме вони є оперативними підрозділами, які є найближчими до платників податків та, саме на них покладено обов'язок забезпечувати безпосередній розвиток співпраці між фіскальним апаратом та фізичними й юридичними особами.

Важливим кроком у розбудові таких правовідносин є створення підрозділів правової роботи в структурі територіальних органів Державної фіскальної служби України. У ході своєї діяльності вони повинні не допускати порушення прав та охоронюваних законом інтересів громадян, а коректно та поважно ставитись до них та їх представників. Тому й методи роботи, які використовувалися податковими та митними органами до моменту створення Державної фіскальної служби України, мають бути переглянуті, оскільки змінено пріоритети та напрями роботи фіскальних органів. Адже відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» у разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам, центральний орган виконавчої влади утворюється як служба.

Відтак, подальше вдосконалення форм та методів роботи територіальних органів Державної фіскальної служби України та їх підрозділів правової роботи є вкрай важливим завданням та основою для побудови правової культури серед населення та бізнесу. Регіональні управління Державної фіскальної служби України мають бути зорієнтовані не лише на пошук оптимальних шляхів наповнення державного бюджету та адміністрування податків, а й на розвиток правових основ діяльності суб'єктів господарювання.

Одержано 29.02.2016

УДК 351.74(477)

Олександра Олександрівна ДЯКОВА,

аспірант кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОЇ» ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Головною, фундаментальною та вихідною умовою формування високого рівня правової культури працівника поліції є належна правова та професійна підготовка особи, що в майбутньому буде виконувати функції поліцейського, основу світогляду якого складатимуть загальнолюдські цінності, принципи гуманізму та демократизму, усвідомлення свободи і прав людини як найважливіших досягнень суспільства. Правовиховна діяльність активно сприяє утвердженню високих моральних якостей майбутніх поліцейських, підвищенню рівня їх організованості та дисципліни, зміцненню почуття службового обов'язку та формуванню професійної культури. Окрім належного рівня теоретичної підготовленості майбутніх поліцейських важливу роль у формуванні їх правової культури відіграє виховний аспект. Виховання особи в процесі формування професіоналу своєї справи в дусі дотримання загальнолюдських цінностей є пріоритетними завданнями закладів підготовки поліції в Україні. Окрім належного рівня навчальної роботи, яка має проводитись у навчальних закладах, не варто нехтувати проведенням активної виховної та просвітницької діяльності, як в рамках навчального закладу та процесу навчання, так і проведенням поза навчальних заходів.

У радянську добу, правова культура визначалася як особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності й відносин, які відображали головні правові цінності, формували правові погляди, знання та навички участі громадян у суспільно-правовому житті. Однією з характерних ознак стану суспільної думки у правовій сфері був авторитет законів та владних структур, довіра до них з боку населення. Особа у процесі свідомої діяльності отримувала правові знання та досвід, формувала свою правову свідомість та відповідні правові погляди. Правова культура характеризувалася власним способом реалізації соціально-правової діяльності людей, у процесі якої змінювалися взаємовідносини між ними і створювалися певні правові цінності. Сьогодні, сформована за радянських

часів «доправова» свідомість населення, посилюється умовами системної економічної і соціальної кризи українського суспільства. Як залишок радянської моделі правової культури, в сучасному суспільстві, зазначає М. Козюбра, «... продовжують домінувати уявлення про право виключно як про знаряддя політики, інструмент примусу, зведену в закон волю, якщо не якогось окремого пануючого класу, то принаймні керівної частини суспільства».

За часів Радянського Союзу під час підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ приділялося доволі багато уваги виховній роботі, що полягала в ідейно-пропагандистській діяльності на усіх рівнях в органах внутрішніх справ СРСР. Формування заідеологізованої правової культури, як працівників органів внутрішніх справ так і всього населення було головною метою тодішньої влади. Перехід до формування демократичного політичного режиму призвів до вільного плину подій у формуванні правової культури суспільства.

Особливості демократії передбачають можливість людини самостійно вирішувати питання стосовно вибору моделі поведінки, якщо окрім законотворчої діяльності державної влади жодна система виховного впливу на суспільство не функціонує. Перехід від усього радянського має відбуватися, але особливості певних правових інституцій повинні мати ретроспективу в наш час. Так, система виховної роботи, спрямованої на формування високого рівня правової культури Радянського Союзу, функціонувала доволі ефективно, але лише в цілях, що відповідали пропагандистській ідеології правлячої партії. Запозичення методів підвищення правової культури суспільства є необхідною умовою для активної діяльності по підвищенню рівня правової культури і в сучасному суспільстві. Але такі методи не завжди можуть бути виправдані, адже розвиток інформаційних технологій зазнав значних змін. Така ситуація дала можливість використовувати новітні технології для впливу на свідомість людини, особливо це стосується інформаційних ресурсів для спілкування та обміну інформацією. Інформаційна політика України знаходиться в такому стані, що активна діяльність по наповненню інформаційного простору матеріалом здійснюється в більшій мірі представниками громадськості. Діяльність держави в цій сфері є достатньо новою функцією, забезпечення якої знаходиться на доволі низькому рівні. Як казав відомий англійський банкір Родшильд: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Тому для підвищення ролі держави у формуванні правосвідомості та правової культури населення, обізнаності суспільства в правовій

та політичній сфері, розуміння змісту та спрямованості тих чи інших політико-правових вчинків, стає актуальною функція наповнення змістом інформаційного простору, який має реальну можливість конкурувати з тим матеріалом, що надходить від представників суспільства та усіх інших суб'єктів.

Одержано 18.03.2016

УДК 342.4+342.55

Владислав Олегович ДЬОМІН,

студент юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕФЕКТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТА ПРОЕКТУ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ ЩОДО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

30 липня 2015 року Конституційним Судом України було визнано таким, що відповідає Конституції України, проект Закону про внесення змін до Конституції в частині децентралізації влади (далі – законопроект 2217а). Однією із головних новел, які пропонується запровадити законопроектом, є ліквідація місцевих державних адміністрацій та запровадження інституту префектів в областях та районах – органу виконавчої влади на місцях.

Законопроектом 2217а пропонується закріпити в Основному Законі положення, що виконавчу владу в районах і областях, у Києві та Севастополі здійснюють префекти. Передбачається, що префект на відповідній території: 1) здійснюватиме нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування; 2) координуватиме діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснюватиме нагляд за додержанням ними Конституції і законів України; 3) забезпечуватиме виконання державних програм; 4) спрямовуватиме і організовуватиме діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечуватиме їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; 5) здійснюватиме інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

Конституційний Суд України у своєму висновку зазначив, що пропонувані зміни спрямовані на заміну існуючої системи місцевих органів виконавчої влади в Україні та не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Стосовно повноважень префектів, то, на відміну від місцевих державних адміністрацій, вони здійснюватимуть нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування та забезпечувати виконання державних програм і не матимуть повноважень щодо підготовки та виконання відповідних обласних і районних бюджетів та звітування про виконання відповідних бюджетів та програм.

На префектів покладаються і повноваження щодо координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснення нагляду за додержанням ними Конституції і законів України, також вони мають спрямовувати і організовувати діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечувати їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації.

Для експертів з питань територіальної організації влади є очевидним, що для забезпечення роботи префекта має бути створений апарат, а отже, існує велика вірогідність того, що таке реформування системи місцевих органів виконавчої влади перетвориться на перейменування місцевих державних адміністрацій у префектури.

Повноваження префектів, визначені в статті 119 законопроекту 2217а, не є вичерпними, а отже, остаточні висновки щодо правового статусу префектів можна буде зробити тільки після прийняття відповідного закону.

На сьогодні існує презентований Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства проект Закону України «Про префектів». Серед основних положень вказаного проекту заслуговують на увагу наступні пропозиції: 1) посада префекта області буде суміщеною з посадою префекта району, на території якого знаходиться обласний центр; 2) особливий порядок передбачений для префекта «центрального району Автономної Республіки Крим», який виконуватиме лише координаційні повноваження, тоді як контрольними наділятиметься Представництво Президента в Автономній Республіці Крим; 3) строк повноважень префекта становитиме 3 роки; 4) для забезпечення роботи префекта створюється префектура як юридична особа публічного права; 5) префект призначатиметься на посаду Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України; 6) запровадження особливого кадрового резерву префектів; 7) особливі повноваження префектів області та порядок взаємодії з префектами району.

На увагу заслуговують повноваження префекта щодо контролю та призупинення дії актів органів місцевого самоврядування. Для перевірки на відповідність Конституції та законам України необхідно, щоб усі акти органів місцевого самоврядування (за винятком, звісно, актів внутрішньої організації управління) направлялися до префекта образу після їх прийняття. Не поданий на перевірку акт вважається недійсним. Оцінка префектом актів на предмет законності триває не більше місяця з дня набуття ним чинності. Тільки впродовж цього часу префект може заявити, що акт суперечить законові, зупинити його й подати до суду. Причому така зупинка триває лише до першого засідання суду, на якому вже в межах судового процесу приймається рішення про забезпечення позову шляхом зупинення акта чи ні. Така процедура має забезпечити ефективність роботи та не дозволити паралізувати роботу органів місцевого самоврядування.

Отже, запровадження інституту префекта як переважно контрольного органу з необхідністю тягне за собою розширення компетенції органів місцевого самоврядування, зокрема – запровадження виконавчих комітетів районних та обласних рад, яким передаються теперішні повноваження місцевих державних адміністрацій.

Одержано 25.03.2016

УДК 342.951

Сергій Анатолійович ЄВДОКІМЕНКО,

здобувач кафедри загальноправових дисциплін

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВИМИ ПРОКУРАТУРАМИ НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ І ЗАСТОСУВАННЯМ ЗАКОНІВ У СФЕРІ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

З урахуванням аналізу повноважень органів прокуратури в цілому та повноважень органів військової прокуратури, зокрема, можна зробити висновок про тотожність за змістом наданих державою цим органам владних засобів впливу. Тому відмічаємо, що реалізація повноважень військових прокуратур при здійсненні нагляду за додержанням і застосуванням законів у оборонно-промисловому комплексі має власну специфіку, яка переважним чином стосується не самого змісту (переліку наданих прав) та характеру (контрольно-наглядової

та правоохоронної діяльності) правових можливостей цих органів – їх повноважень, а конкретного змісту виконуваних ними функцій, предмета прокурорського нагляду, форм та методів його здійснення.

Це зумовлено тим, що діяльність військових прокуратур відбувається щодо особливого об'єкта (діяльність уповноважених суб'єктів військової і оборонної сфери) та специфічного предмета прокурорського нагляду (дотримання законності та правопорядку у військових формуваннях та оборонно-промисловому комплексі держави). Вказана специфіка знаходить своє відображення за рахунок організаційних та правових особливостей створення та діяльності військових прокуратур в Україні. Правове опосередкування всіх цих явищ (функції, компетенція, повноваження тощо) знаходять своє відображення в юридичній характеристиці цього державного органу – його правовому статусі.

Можна виділити дві основні форми реалізації повноважень військових прокуратур у сфері оборонно-промислового комплексу: по-перше, відкриття кримінальних проваджень за ознаками злочинів, вчинених посадовими, службовими та іншими особами вказаних суб'єктів та підприємств сфери оборонно-промислового комплексу; по-друге, це виявлення та усунення порушень відповідного законодавства у вказаній сфері завдяки тим формам реагування прокурора (позов, заява, подання), через які реалізуються його владні повноваження.

Якщо звернути увагу на положення нормативно-правових актів, якими регламентовано статус військових прокуратур, то можна дійти висновку, що основним функціями, для реалізації яких прокурорам військових прокуратур надаються повноваження щодо такого об'єкта прокурорського нагляду як ОПК є: 1) підтримання державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, порушених в наслідок вчинення кримінальних порушень в сфері ОПК; 2) представництво інтересів держави у сфері ОПК в суді; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство у кримінальних провадженнях, порушених в наслідок вчинення кримінальних порушень в сфері ОПК; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи військовослужбовців.

Якщо проаналізувати зміст цих функцій, то можна відмітити, що військові прокуратури щодо сфери оборонно-промислового

комплексу реалізують фактично дві основні функції, які обумовлені характером порушення законодавства у цій сфері: підтримання державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, порушених в наслідок вчинення кримінальних порушень у сфері службової діяльності, вчинених службовими особами органів та установ оборонно-промислового комплексу; представництво інтересів держави у сфері оборонно-промислового комплексу в суді. Для виконання цих функцій прокурори військових прокуратур наділяються відповідними повноваженнями.

Ще однією особливістю правового статусу військових прокуратур, яка визначає специфіку реалізації їх повноважень при здійсненні нагляду за додержанням і застосуванням законів у сфері оборонно-промислового комплексу, є об'єкт прокурорського нагляду – діяльність відповідних органів державної влади, підприємств, установ та організацій, здійснювана ними у цій сфері. Перелік цих суб'єктів наведено у п. 1 наказу Генерального прокуратура України «Про особливості діяльності військових прокуратур» від 29.08.2014 № 12гн.

В якості предметно-галузевої ознаки для виділення в системі прокуратури України військових прокуратур виступає військово-оборонна сфера держави, у тому числі і діяльність в сфері оборонно-промислового комплексу. Тобто спеціалізація як ознака правового статусу військових прокуратур може розглядатися як чинник (юридичний факт), який обумовлює надання можливості для реалізації повноважень військових прокуратур саме щодо конкретного об'єкта прокурорського нагляду – діяльність відповідних органів державної влади, підприємств, установ та організацій, здійснювану ними у сфері оборонно-промислового комплексу. Ця ознака забезпечує внутрішнє розмежування повноважень прокуратури між собою, визначає та уточнює їх компетенцію, а також слугує підставою при вирішенні спорів про підвідомчість. Завдяки цьому усувається дублювання повноважень органів прокуратури, на які покладатимуться повноваження щодо нагляду (контролю) за додержанням законів у тій чи іншій сфері. Також ця ознака є правовою гарантією обмеження повноважень військових прокуратур щодо втручання, зокрема, у господарську діяльність окремих підприємств, установ та організацій, які не підпадають під перелік, наведений у п. 1 наказу Генерального прокуратура України «Про особливості діяльності військових прокуратур» від 29.08.2014 № 12гн.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що специфіка реалізації наданих військовим прокуратурам повноважень пов'язується не з їх змістом, який в силу Закону України «Про прокуратуру» є однаковим

для всіх органів прокуратури, а з чинниками, які покладено в основу їх формування як окремих структурних складових системи прокуратури України. До числа цих чинників віднесено такі:

– організаційний – забезпечує формування структури та системи управління органами військових прокуратур щодо реалізації такого напрямку їх діяльності як здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів у оборонно-промисловому комплексі;

– територіальний – визначає територіальну підвідомчість (регіон, гарнізон) між різними військовими прокуратурами щодо здійснення нагляду за суб'єктами оборонно-промислового комплексу, які знаходяться на відповідній території;

– предметний – визначає можливість військових прокуратур здійснювати виконання відповідної функції прокуратури України в окремій сфері державного управління – діяльність Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів, а також у сфері оборонно-промислового комплексу держави.

Тому підвищення ефективності діяльності військових прокуратур необхідно здійснювати за рахунок удосконалення їх правового статусу із урахуванням специфіки об'єкта прокурорського нагляду (діяльність уповноважених суб'єктів військової і оборонної сфери) та пристосуванням їх повноважень до форм та методів прокурорської діяльності у цій сфері. Саме тому належне визначення об'єкту, предмету, меж та сутності прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів у оборонно-промисловому комплексі сприятиме ефективності діяльності військових прокуратур щодо реалізації наданих їм повноважень з виявлення та усунення порушень законів, причин цих порушень та умов, що їм сприяють, у військовій і оборонній сфері країни, а також у притягненні порушників закону до відповідальності.

Одержано 05.04.2016

УДК 342.9

Даніїл Миколайович ЛАСТОВИЧ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Державний механізм сучасної України має цілу низку проблем, обумовлених перш за все тим, що за своєю сутністю він у багатьох аспектах залишається радянським, оскільки організований

та функціонує на засадах, закладених ще за часів перебування України у складі СРСР. Тривалий час, поки наша країна перебувала на початковому етапі становлення своєї державності, такий підхід до управління суспільними справами у певній мірі виправдовував себе та приносив певні позитивні результати, однак сьогодні він абсолютно не відповідає досягнутому рівню суспільного розвитку, більшість ланок державно-управлінського механізму у тому вигляді, в якому вони існують зараз не здатні якісно та ефективно виконувати свої завдання та функції, більш того, соціальне призначення цілої низки із них не відповідає нагальним потребам і запитам суспільного життя. Така ситуація вимагає запровадження глибоких та змістовних реформ, які б сприяли усуненню дисонансу між зазначеними потребами і запитами суспільства, обумовленими об'єктивним розвитком останнього, і наявними державними формами і методами їх забезпечення.

Однією з центральних ланок державно-владного механізму, необхідність запровадження змін в якій не просто актуальна, а кричуща, є органи внутрішніх справ. Численні соціологічні і юридичні дослідження, а також статистичні дані та звіти вітчизняних і міжнародних правозахисних організацій свідчать про те, що на сьогодні працівники міліції вкрай незадовільно виконують покладені на них основні функції із забезпечення безпеки громадян, захисту їх прав та свобод, запобіганню правопорушенням та їх припиненню, охороні громадського порядку. Крім того процедура набору кадрів і призначення на адміністративні посади здійснюються за абсолютно незрозумілими для громадськості критеріями. Безконтрольність з боку суспільства, непрофесіоналізм, відсутність ефективного механізму реагування на скарги громадян щодо незаконних дій працівників міліції, мілітаризація і політизація її діяльності призвели до того, що міліція у самих широких верств населення обгрунтовано асоціюється передусім із всілякими утисками прав і свобод громадян, зловживанням повноваженнями, надвисоким рівнем корумпованості, свавіллям та безчинствами. У зв'язку із цим рівень довіри населення до міліції сьогодні критично низький, більшість громадян бачать у правоохоронцях не захисників їх прав, а навпаки – загрозу останнім. Ці та інші проблеми змусили владу, вдатися до запровадження масштабної реформи органів внутрішніх справ. Так, 02.07.2015 Верховна Рада України прийняла Закон № 580-VIII «Про Національну поліцію». Даний нормативно-правовий акт замінить закон «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-XII, який на сьогодні є безнадійно застарілим, і попре численні зміни, що вносилися до нього, не відповідає сучасним реаліям суспільного життя.

Новий закон «Про Національну поліцію» не ідеальний, і вже зазнав певних критичних зауважень, однак в цілому він містить цілу низку важливих позитивних моментів, найважливішим з яких, на нашу думку є те, що поліція, нарешті, позиціонується як сервісна служба, а не мілітаризований орган влади, покликаний виконувати карально-репресивні завдання і функції. Тобто поліція повинна забезпечувати необхідні умови для нормального існування і розвитку суспільства, а не виступати апаратом примушування та засобом боротьби з неугодними. Про зміну концепції розуміння соціального призначення органів внутрішніх справ яскраво свідчить той факт, що у вищезгаданому законі «Про національну поліцію» головним завданням поліції проголошено надання поліцейських послуг у відповідних сферах. Очевидно, що для того, щоб дана концепція почала втілюватися у життя, її положенням має відповідати правовий статус поліції, адже саме у ньому відображаються суспільне призначення органу влади, а також коло та межі його юридичних можливостей.

Правовий статус Національної поліції України, як суб'єкта надання поліцейських послуг це визначене нормами адміністративного права юридичне становище даного органу влади у механізмі держави та системі суспільних відносин. Як правило правовий статус суб'єкта асоціюють із сукупністю його прав та обов'язків, втім такий підхід, на нашу думку, занадто вузький, адже вони (тобто права та обов'язки), хоча й складають серцевину (ядро) правового статусу, втім далеко не єдині аспекти, що впливають на визначення юридичного становища суб'єкта, особливо, коли йдеться про орган державної влади. Тому вважаємо, що сутнісний зміст правового становища національної поліції, як власне кажучи і будь-якого іншого органу влади, проявляється у цілях, завданнях та принципах діяльності даного органу, у тих можливостях, якими він користується, реалізуючи своє функціональне призначення, та обов'язках, які на нього покладаються. Тобто кожен з аспектів організації та функціонування національної поліції, що має юридично значущий характер, і, відповідно, у зв'язку із цим врегульований нормами права, зокрема його адміністративної галузі, являє собою елемент її правового статусу. А отже, коли ми вище зауважували, що зміна концепції розуміння соціального призначення органів внутрішніх справ повинна супроводжуватися зміною їх правового статусу, ми мали на увазі, що перетворення не мають обмежуватися самим лише перейменуванням міліції у поліцію (хоча і це дуже важливий

момент), мають бути переглянуті засади побудови та організаційного забезпечення системи органів поліції, завдання та принципи їх діяльності, коло та межі їх прав і обов'язків, соціальний захист їх персоналу тощо. І тут слід відмітити, що у новому законі «Про Національну поліцію» до вирішення питання вдосконалення правового становища основного органу влади з питань протидії злочинності та забезпечення громадського порядку і громадської безпеки нормотворець підійшов досить серйозно. Звісно даний нормативно-правовий акт далеко не ідеальний, втім він має запровадити в організацію та діяльність органів внутрішніх справ ряд дуже важливих змін і нововведень, які повинні переорієнтувати закладені ще у радянські часи, пріоритети, форми та методи їх роботи, у сучасне русло. Одним із головних напрямків перетворення міліції у поліцію є відмова від бачення її основної ролі у тому, щоб здійснювати карально-репресивні функції, та розуміння її як центральної ланки державно-управлінського механізму, що виконує, перш за все, сервісні функції. Тобто поліцейські повинні сприйматися населенням як наймані стражі порядку, які утримуються на гроші платників податків, для надання відповідних поліцейських послуг.

Одержано 18.03.2016

УДК 342.7(091)(477)

Євгенія Сергіївна ЛОГВИНЕНКО,

*викладач кафедри конституційного та міжнародного права
факультету № 4 (кіберполіції)*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У становленні національно-правової системи фундаментальне значення мають норми конституційного права, які закріплюють основи побудови держави. Саме тому, конституційне законодавство стало пріоритетним у законодавчій діяльності Української Центральної Ради. Перевага конституційних актів у законодавстві УЦР обумовлювалася також необхідністю надання державній політиці демократичної спрямованості.

Проведений О. Мироненком, Т. Подковенко, І. Терлюком та іншими науковцями аналіз конституційно-правових норм УНР

показує, що майже усі вони спиралися на концепцію правової держави, на загальновизнані її засади, як: верховенство права, суверенітет народу і держави, розподіл повноважень між органами державної влади, забезпечення основних прав людини тощо.

Першими документами, які закладали підвалини для створення нової національної держави стали універсали Центральної Ради. Зокрема, III та IV Універсали наочно показують прагнення лідерів Ради зробити реальні кроки у напрямі розбудови національної держави, що відповідало сподіванням українського народу. У березні 1918 року окремими конституційно-правовими актами Центральної Ради вирішувалося питання про державні символи та громадянства УНР.

Закономірним результатом розвитку державно-політичного процесу стало прийняття 29 квітня 1918 року Конституції Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права і вольності УНР»). Структурно 83 статті документа об'єднувались у 8 розділів (загальні постанови; права громадян України; органи влади УНР; Всенародні Збори Української Народної Республіки; Про Раду Народних Міністрів УНР; Суд УНР; Національні союзи; Про тимчасове припинення громадянських свобод).

Конституція проголошувала Українську Народну Республіку самостійною, незалежною державою, де суверенне право належить народові і здійснюється через Всенародні Збори.

Одне з центральних місць в Основному законі посідають права людини, який гарантував усім громадянам УНР рівні громадянські й політичні права (ст. 12): соціальне походження, віросповідання, національність, освітній рівень чи майнове становище не давали ніяких привілеїв для них. Заборонялось у офіційних актах і діловодстві вживати будь-які титули. Проголошувалася також рівність прав та обов'язків для чоловіків і жінок (ст. 11). Конституція окреслювала широкий спектр гарантій прав особистості. Гарантувалась недоторканість особи, її житла і листування. Жодна людина не могла бути затримана на території республіки, за винятком випадків затримання на місці злочину, та й тоді громадянин мав бути звільнений через 24 години, якщо суд не знайде підстав для подальшого утримання (ст. 13). Смертна кара, катування та інші дії, що принижують людську гідність, скасовувались (ст. 14). Заборонялося влаштовувати обшуки у житлових приміщеннях або розпечатувати листи без судового наказу (ст. 16). У деяких випадках, передбачених законом, це дозволялось, але рішення суду на такі дії мало бути доведене до громадянина протягом 48 годин (ст. 15). Проголошувались

(із застереженням (ст. 17) «оскільки при цьому не переступаються норми кримінального права») свобода слова, друку, сумління, права на об'єднання в організації, страйки, зміну місця перебування (ст. 18), участь у державному і місцевому управлінні через активне і пасивне виборче право починаючи з 20 років, за винятком божевільних. Усі інші випадки позбавлення виборчого права повинні були вирішуватись Всенародними Зборами (ст. 21).

Глава 8 Конституції передбачала, що громадянські свободи можуть бути частково обмежені, або припинені під час війни чи внутрішніх «заворушень», про що мав бути виданий спеціальний закон. У випадку, коли Всенародні Збори не в змозі були зібратись для введення такого «надзвичайного стану», питання про тимчасове припинення (але не більше трьох місяців) громадянських свобод вирішувалось Радою Народних Міністрів під власну відповідальність з обов'язковим винесенням цього рішення на найближчу сесію Всенародних Зборів.

Проте, Конституція УНР мала суттєві прогалини. Зокрема, у Основному законі нічого не говорилося про майнові права громадян. Приватна власність на засоби виробництва, землю в принципі не заперечувалася, але й не гарантувалася.

Як підсумок можна зазначити, що у Конституції Української Народної Республіки були гарантовані основні права і свободи громадян, що свідчить про прагнення лідерів УНР створити дійсно демократичну, правову державу. Проводячи історичні паралелі можемо відзначити те, що сьогодні перед українською владою постали схожі проблеми, щодо забезпечення прав і свобод людини. Саме тому історичний досвід Центральної Ради викликає інтерес і має бути врахований сучасними правознавцями, фахівцями конституційного права сфери інтересів яких становлять захист прав і свобод громадян.

Одержано 16.03.2016

УДК 342.34

Михайло Борисович МИХАЙЛОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

БЕЗПОСЕРЕДНЯ ДЕМОКРАТІЯ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ОСНОВА ВЗАЄМОДІЇ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Побудова сталого демократичного суспільства в Україні відбувається в умовах зростання потреби народу в реалізації влади,

джерелом якої він є та наданої йому, як носію суверенітету. На теперішній час, які ніколи, суспільство вимагає максимального забезпечення наданого ст. 5 Конституції України права на безпосереднє здійснення влади та права брати участь в управлінні державними справами, що закріплено у ст. 38 Основного Закону. При цьому, демократизація суспільної життєдіяльності потребує належної взаємодії суспільства і держави, шляхом надання не тільки можливості періодично змінювати носіїв публічної влади, а й безпосередньо впливати на практичне здійснення цієї влади.

Особливостям здійснення безпосередньої демократії присвячено чимало праць таких відомих вчених-конституціоналістів, як В. Ф. Погорілка, О. О. Галус, Ю. Р. Мірошніченка, Р. П. Князеви-ча, С. М. Дерев'янка, І. М. Панкевич.

Безпосередню демократію, як правило, визначають як спосіб здійснення публічної влади безпосередньо самим народом шляхом прийняття ним публічно-владних рішень, або ж – суспільні відносини, в межах яких здійснюється широкий комплекс способів участі громадян в управлінні справами держави і суспільства, в результаті чого воля громадянина (колективу) безпосередньо, тобто без обов'язкової допомоги обраних (призначених) у державні органи представників впливає на формування державної політики та її здійснення, а також створює представницьку систему.

Чимало науковців, визначаючи сутність та характерні ознаки безпосередньої демократії, вказують на можливість її розгляду у широкому та вузькому значеннях.

В. Ф. Погорілко, розглядаючи зміст безпосередньої демократії, по суті стає на сторону розширення цього поняття, оскільки ним вказується на фактичну необмеженість форм прямого народовладдя – від дорадчих, до імперативних, від мирних до революційних, що на нашу думку є справедливим, з огляду на різноманіття нетипових форм, існування яких часто заперечується деякими науковцями.

Так, російський конституціоналіст В.Н. Руденко зазначає, що сутність безпосередньої демократії полягає у прийнятті народом публічно-владних рішень імперативного характеру. У випадку, якщо воля народу не знаходить свого вираження у таких актах, то мова про реалізацію безпосередньої демократії йти не може.

Причиною існування двох позицій щодо визначення сутності безпосередньої демократії полягає у тому, що деякі науковці головним її принципом вважають імперативність. Наприклад, А. Є. Гузій вказує, що диспозитивний характер такої форми безпосереднього народовладдя як консультативний референдум не дає можливості

говорити про нього як про механізм здійснення громадянами своєї влади, так як вона підпорядкована подальшій волі органів влади.

На нашу думку, невинуватим є штучне обмеження форм безпосередньої демократії через введення такої обов'язкової ознаки як імперативність, оскільки цим самим відбувається заперечення багатоманітності її форм, а також можливості подальшого морфогенезу, задля забезпечення потреб народу у реалізації влади, носієм якої він є.

З цього приводу, найбільш конструктивною видається позиція М. Ф. Чудакова, який вважає найголовнішою ознакою безпосередньої демократії певний результат, певний вплив на державно-правову сферу, що відбувся внаслідок діяльності громадян, котрі не є професійними державними службовцями або ж не обрані для виконання державних функцій.

Реалізація як імперативних, так і диспозитивних форм безпосередньої демократії тягне за собою певні правові наслідки. При цьому, різниця полягає лише у характері таких наслідків та ступені впливу на державно-правові процеси.

Так, участь органів державної влади та органів місцевого самоврядування в подальшій реалізації влади народу, що має місце, наприклад, у випадку з консультативним референдумом, не вказують на неможливість віднесення такого інституту до форм безпосередньої демократії. Так, будь-яка форма безпосередньої демократії не може бути реалізована поза діяльністю органів влади. Реалізація загальнодержавного референдуму, як класичної форми безпосередньої демократії, яка носить імперативний характер, можлива лише за попередньої нормотворчої діяльності, ініціювання референдуму з боку держави або створення механізмів прояву такої ініціативи народом, а також його призначення. Все це вказує на те, що пряма демократія є важливим засобом взаємодії суспільства та держави та неможлива поза такою взаємодією.

На сьогодні, перед інститутом безпосередньої демократії стоїть завдання всебічної демократизації суспільства, надання широким можливостям вираження його інтересів та волі, забезпечення стійкої легітимної влади, подолання політичного відчуження громадян і, як наслідок, формування стабільної політичної системи, а також забезпечення необхідного взаємозв'язку суспільства та держави. Втілення вказаних задач у життя, можливе лише за максимального розширення форм безпосередньої демократії, як способів безпосереднього волевиявлення народу.

Таким чином, безпосередня демократія являє собою основу для взаємодії суспільства та держави і полягає у владній діяльності

громадян, спрямованій на вирішення тих чи інших питань державного і суспільного значення, прийняття відповідних рішень, ініціювання їх прийняття органами державної влади та місцевого самоврядування, а також вплив на такі органи з метою відповідності їх діяльності інтересам суспільства.

Отже, вкрай необхідним є переосмислення сутності безпосередньої демократії в контексті взаємодії суспільства та держави, а також максимальне розширення її форм задля належного забезпечення політичних прав та інтересів громадян в процесі такої взаємодії.

Одержано 01.03.2016

УДК 347.962(477)

Юлія Олегівна МИХАЙЛОВА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

СУДДІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА НЕЗАЛЕЖНИЙ СУД

Однією з основ правової та демократичної держави є незалежний суд. У статті 10 Загальної декларації прав людини та у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається, що кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Проблема механізму забезпечення права особи на незалежний суд перебуває на даний час в центрі уваги. Даними питаннями займалися такі науковці як В. Ф. Бойко, В. Д. Бринцев, М. В. Василевич, О. Б. Горова, Ю. М. Грошевий, Т. М. Добровольська, А. М. Колодій, О. М. Ларін, В. Т. Маляренко, О. В. Марцеляк, М. М. Михеєнко, Л. М. Москвич, В. Т. Нора, І. Л. Петрухін, Н. В. Сібільов, О. М. Толочко, Д. М. Хачатурян, Г. І. Чангуля, Н. М. Чепурнов та інші.

Незалежний суд – це певна форма забезпечення права людини на об'єктивне та безстороннє правосуддя. При цьому головними чинниками незалежності суду виступають демократичні та дієві механізми організації судової влади, які покликані захистити суддівський корпус і кожного суддю окремо, від негативних зовнішніх впливів та втручання у їхній правовий статус.

На сьогодні вказані механізми, реалізуються через суддівське самоврядування як самостійну форму організації судової влади та статусу суддів. Конституція України статтею 130 встановила, що для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування.

Вказана конституційна засада безпосередньо розкривається Законом України «Про судоустрій і статус суддів», де визначено, що до внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів і діяльності суддів, соціальний захист суддів і їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя.

Частина 2 статті 113 вказаного Закону визначає суддівське самоврядування як гарантію забезпечення самостійності судів і незалежності суддів, а його діяльність має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів.

Окрім того, важливість суддівського самоврядування як гаранта незалежності суддів була підтверджена рішенням Конституційного суду України від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004, в якому зазначено, що незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону та при цьому незалежність суддів забезпечується безпосередньо суддівським самоврядуванням.

Отже, інституційним елементом права на справедливий суд є незалежність суду. Принцип незалежності суддів є певною основою існування та функціонування судової системи України та безперечно є принципом існування правової демократичної соціальної держави.

Сама ж діяльність судової влади це функціонування судової системи з метою захисту суспільного порядку, прав і свобод громадян шляхом здійснення правосуддя.

Інститут суддівського самоврядування є надійним гарантом самостійності судової влади й незалежності суддів лише за умови якомога ширшої та активної участі суддівського корпусу в його здійсненні. Законодавчі обмеження й звуження представництва суддівського корпусу в діяльності органах суддівського самоврядування створюють сприятливі умови для підпорядкування судової влади, зокрема, при вирішенні ключових питань її організації та здійснення.

Потрібно також зазначити, що досить вагомим здобутком законодавства України є визнання того, що для побудови самостійної

та цілісної судової влади всі професійні судді, незалежно від займаної посади у судовій системі, за своїм правовим положенням мають бути рівними між собою. При здійсненні правосуддя суддя не має права будь-яким шляхом впливати на хід розгляду та рішення по справі іншого судді. Саме презумпція рівності суддів вплинула на формування особливого механізму організації судової влади як суддівське самоврядування.

На сьогодні в країні з метою вдосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні, відповідно до частини другої статті 102 Конституції України президент України затвердив Національну стратегію у сфері прав людини. Зокрема, одним з пунктів якої є забезпечення права на справедливий суд, що можливо надасть поштовх на створення оновленої моделі суддівського самоврядування, що відповідатиме європейській практиці, а також цінностям та стандартам захисту прав людини, зокрема на незалежний суд.

Сама діяльність судової влади це функціонування судової системи з метою захисту суспільного порядку, прав і свобод громадян шляхом здійснення правосуддя, а тому забезпечення незалежності судової влади шляхом функціонування дієвої системи суддівського самоврядування, безперечно є важливим засобом у забезпеченні прав та свобод людини і громадянина.

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що без належного забезпечення принципу незалежності суддів не можна повною мірою реалізувати інші принципи правосуддя та забезпечити ефективний судовий захист прав і свобод людини і громадянина. При цьому, переоцінці підлягає значення суддівського самоврядування як важливого елементу забезпечення права особи на незалежний суд.

Одержано 01.03.2016

УДК 342.7

Єсенія Лацівна МУШАЯ,

студентка юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. підкреслювалося, що Україна бажає увійти в коло цивілізованих країн і, як така, ставить собі за мету, зокрема, реальне забезпечення

прав, свобод людини і громадянина та зобов'язується суворо дотримуватись загальновизнаних принципів і норм міжнародного права й міжнародних стандартів у галузі прав людини. Прийняття 9 листопада 1995 р. України в члени Ради Європи істотно вплинуло на подальший розвиток прав і свобод людини і громадянина. Україна приєдналася до великої кількості європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини і взяла на себе конкретні зобов'язання щодо ратифікації їхніх норм у національне законодавство.

Конституція України 1996 р. відтворила всі основні положення міжнародно-правових актів про права людини. Одним із найбільших досягнень у гарантуванні прав і свобод є передбачена Конституцією система організаційно-правових гарантій, з яких особливо важлива роль відведена Президентові України, Верховній Раді України, органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування, судам, прокуратурі та Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

На сьогодні, з урахуванням особливих громадсько-політичних та соціально-економічних та зовнішньополітичних умов, в яких перебуває Україна, правова політика в галузі прав людини набула нового значення. Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, яка зосереджена на вирішенні основних системних проблем у сфері захисту прав і свобод людини. Дана стратегія ґрунтується на національному досвіді, міжнародно-правових засадах, на досвіді функціонування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і правозахисних організацій України, а також практиці Європейського суду з прав людини.

Метою реалізації Стратегії є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Стратегія базується на таких принципах: 1) відкритість і прозорість реалізації положень Стратегії з метою максимального залучення до її реалізації та моніторингу всіх заінтересованих сторін; 2) гарантування рівності та недискримінації у забезпеченні прав і свобод людини; 3) конкретність, досяжність цілей та вимірюваність очікуваних результатів реалізації Стратегії; 4) добросовісність при тлумаченні та реалізації Стратегії; 5) планування розподілу фінансових та інших ресурсів, виходячи з необхідності досягнення цілей Стратегії; 6) забезпечення своєчасного реагування на нові виклики.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р затверджено план дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Даним планом передбачено комплекс заходів, спрямованих на: забезпечення належних гарантій захисту права на життя та наявність правових засобів захисту і механізмів ефективного розслідування порушень права на життя; створення ефективної системи протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; створення умов для запобігання випадкам неналежного поводження; створення ефективної системи захисту права на свободу та особисту недоторканність, ефективне розслідування злочинів насильницького зникнення; забезпечення права на незалежний та справедливий суд у розумний строк; створення доступної та ефективної системи судочинства, що відповідатиме європейським цінностям та стандартам захисту прав людини, тощо.

Від ефективності реалізації даного плану дій буде залежати загальний стан дотримання прав людини в Україні і, значною мірою, європейські перспективи України.

Одержано 04.04.2016

УДК 35.74(477)

Вадим Олександрович НЕГОДЧЕНКО,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Проведення ефективної державної інформаційної політики в сучасних умовах набуло надзвичайно високої актуальності. Це пов'язано з цілою низкою факторів. Прискорення розвитку інформаційних технологій створює як нові виклики, так і нові можливості у сфері використання інформації. Окрім цього, реалізація взятого Україною курсу на інтеграцію у світове та європейське співтовариство неможлива без ефективної інтеграції у світову інформаційну систему. Нарешті, ускладнення суспільно-політичної обстановки у державі потребує формулювання адекватних відповідей загрозам в інформаційній сфері. На жаль сьогодні чинне законодавство не визначає чіткого переліку суб'єктів реалізації державної інформаційної політики. У результаті аналізу чисельних нормативно-правових актів можна дійти висновку, що одним із спеціальних суб'єктів,

уповноважених формувати (в межах наданих повноважень) та реалізовувати державну інформаційну політику є органи Національної поліції України. Отже, спробуємо визначити мету та завдання Національної поліції України як одного із суб'єктів реалізації державної інформаційної політики.

Перш за все слід зазначити, що метою державної інформаційної політики є забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства, так і окремого громадянина. Тобто, державна інформаційна політика є інструментом забезпечення інформаційної безпеки держави. Слід додати, що для того, щоб цей інструментарій був дійсно ефективним, необхідна дієва інформаційна інфраструктура, яка буде запорукою розвитку держави, а також коло державних та громадських інституцій, які б забезпечували реалізацію взятого курсу, який визначений саме в інформаційній політиці держави.

Національна поліція України є одним із елементів системи державних інституцій (органів), що здійснюють цілеспрямовану діяльність щодо забезпечення державної інформаційної політики. Тобто органи Національної поліції з метою забезпечення державної інформаційної політики держави наділяються відповідними завданнями.

Підсумовуючи, можна прийти до таких висновків: метою органів Національної поліції щодо забезпечення державної інформаційної політики в Україні є забезпечення інформаційної безпеки держави шляхом визначення загроз безпеці особи, суспільства та держави в інформаційній сфері; застосування відповідного правового інструментарію для подолання негативних проявів в інформаційній сфері, які загрожують правам і свободам людини, а також інтересів суспільства і держави тощо.

До завдань органів Національної поліції щодо забезпечення державної інформаційної політики в Україні можна віднести:

1) загальні (визначені Законом України «Про основи національної безпеки»);

2) спеціальні (визначені Законом України «Про Національну поліцію», що охоплює різні сфери життя людини, існування суспільства та держави взагалі);

3) особливі (завдання, що стоять перед спеціальними підрозділами, які саме і створювались з метою протидії загрозам та правопорушенням в інформаційній сфері).

На нашу думку, розуміння ролі органів Національної поліції у забезпеченні державної інформаційної політики в умовах європейської інтеграції вимагає перегляду форм та методів такої діяльності та механізму правового регулювання в процесі виконання покладених

завдань щодо охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері.

Слід зазначити, що на сьогодні в державній інформаційній політиці ще залишаються невирішеними такі питання: по-перше, неузгодженість окремих норм законодавства, що регулює інформаційну сферу; по-друге, розробка законів спрямованих на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, реалізація яких залежить від належного функціонування інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем; по-третє, в умовах реформування органів Національної поліції є необхідним створення спеціалізованого органу поліції, діяльність якого буде спрямована на реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю; по-четверте, створення необхідних економічних і соціокультурних умов та правових і організаційних механізмів формування, розвитку і забезпечення ефективного використання національних інформаційних ресурсів в усіх сферах життя і діяльності громадянина, суспільства й держави; по-п'яте, формування національного інформаційного простору, включення його до світового інформаційного простору на засадах забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки і формування демократично орієнтованої свідомості.

Частково вирішенню наведених вище проблемних питань, пов'язаних з формування та реалізацією державної інформаційної політики, має сприяти оптимізація діяльності органів Національної поліції України, зокрема в частині вдосконалення їх документального забезпечення. До першочергових шляхів удосконалення документального забезпечення органів Національної поліції можна віднести: створення єдиної системи електронного документообігу із сучасними механізмами її захисту, уніфікованими базами даних, системою планування поточної робочої діяльності та дистанційного контролю за якістю роботи окремих виконавців; проведення ревізії та оновлення нормативної бази з урахуванням нових міжнародних документів, імplementованих Україною, рішень Європейського суду з прав людини, а також рекомендаційних документів міжнародних інституцій; запровадження інформаційних технологій та створення принципово нового аналітичного підрозділу Національної поліції для багатофакторного аналізу оперативних даних, забезпечення процесу прийняття стратегічних рішень, планування діяльності Національної поліції; реорганізація електронного доступу до нормативної бази Національної поліції, яка буде вільною для доступу громадян у частині відкритих документів, забезпечення

широкого багатоканального зворотного зв'язку з різними категоріями громадян на базі відкритих інтерактивних ресурсів.

Одержано 25.03.2016

УДК 336.02+342.7

Денис Миколайович НОСІКОВ,

*здобувач НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

ДО ПИТАННЯ ПРО ФІСКАЛЬНІ ПРАВА ОСОБИ

Реалізуючи фіскальну функцію, держава в особі компетентних органів вступає у правовідносини з іншими суб'єктами фіскальних відносин. Чільне місце серед таких суб'єктів посідають фізичні особи – платники податків та неподаткових платежів. Нормативну основу правового статусу даної категорії осіб становлять: Конституція України; Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення; Закон України «Про звернення громадян»; Указ Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності»; Інструкція про порядок застосування та стягнення фінансових санкцій органами державної податкової служби; Положення про порядок розгляду скарг платників податків органами державної податкової служби; Рекомендації щодо застосування адміністративних стягнень за порушення законодавства про оподаткування тощо.

Чинне законодавство закріплює за фізичними особами низку прав у межах фіскальних відносин, які дозволяють цивілізовано спілкуватися з працівниками фіскальних органів: оскаржувати у разі незгоди їхні рішення щодо застосування фінансових санкцій та адміністративних стягнень, отримувати консультації з питань оподаткування, спілкуватися з керівними працівниками податкових органів різних рівнів тощо. Увесь комплекс цих прав з огляду на сферу їх реалізації варто об'єднати єдиним терміном – фіскальні права особи.

Зокрема, фізичні особи – платники податків згідно зі ст. 17 Податкового кодексу України мають право: 1) безоплатно отримувати у контролюючих органах, у т.ч. і через мережу Інтернет, інформацію про податки та збори і нормативно-правові акти, що їх регулюють, порядок обліку та сплати податків та зборів, права та обов'язки платників податків, повноваження контролюючих органів та їх посадових осіб щодо здійснення податкового контролю; 2) представляти свої інтереси в контролюючих органах самостійно,

через податкового агента або уповноваженого представника; 3) обирати самостійно, якщо інше не встановлено цим Кодексом, метод ведення обліку доходів і витрат; 4) користуватися податковими пільгами за наявності підстав у порядку, встановленому цим Кодексом; 5) одержувати відстрочення, розстрочення сплати податків або податковий кредит в порядку і на умовах, встановлених цим Кодексом; 6) бути присутнім під час проведення перевірок та надавати пояснення з питань, що виникають під час таких перевірок, ознайомлюватися та отримувати акти (довідки) перевірок, проведених контролюючими органами, перед підписанням актів (довідок) про проведення перевірки, у разі наявності зауважень щодо змісту (тексту) складених актів (довідок) підписувати їх із застереженням та подавати контролюючому органу письмові заперечення; 7) оскаржувати рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб), надані контролюючими органами податкові консультації; 8) вимагати від контролюючих органів проведення перевірки відомостей та фактів, що можуть свідчити на користь платника податків; 9) на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську таємницю та стали відомі під час виконання посадовими особами службових обов'язків, крім випадків, коли це прямо передбачено законами; 10) на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків та зборів, пені, штрафів; 11) на повне відшкодування збитків (шкоди), заподіяних незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб), у встановленому законом порядку; 12) вести облік тимчасових та постійних податкових різниць, та використовувати дані такого обліку для складання декларації з податку на прибуток. Наведений перелік не є вичерпним; частина друга ст. 17 Податкового кодексу містить з приводу цього спеціальне застереження: платник податку має також інші права, передбачені законом.

У свою чергу, Митний кодекс України передбачає право особи на додержання вимог щодо конфіденційності інформації, що стосується державної митної справи, отриманої органами доходів і зборів (ст. 11), на отримання від органів доходів і зборів інформації про митні правила (ст. 19) та законодавство України з питань державної митної справи (ст. 20), на безоплатне отримання консультацій з питань практичного застосування окремих норм законодавства

України з питань державної митної справи (ст. 21), на оскарження рішень, дій або бездіяльності органів доходів і зборів, їх посадових осіб та інших працівників (ст. 24) тощо.

У Великобританії, Канаді, ПАР, США, Франції та інших зарубіжних державах прийнято декларації або хартії прав платників податків, котрі в узагальненому вигляді перелічують і розкривають найважливіші правила взаємовідносин платників податків і податкових органів. Ці декларативні документи закріплюють: право на інформацію, на сприяння з боку податкових органів; право та на висловлення своєї думки; право оскарження; право платити податок не довше, ніж передбачалося; право на визначеність; право на недоторканність приватної сфери; право на конфіденційність і таємницю надання інформації тощо.

З точки зору загальної теорії держави і права фіскальні права особи являють собою елемент її спеціального правового статусу як суб'єкта фіскальних правовідносин. За своєю юридичною природою вони є похідними від основних (конституційних) прав і свобод, конкретизуючи їх у відповідній сфері фінансових правовідносин. Широта переліку та обсяг фіскальних прав особи є важливим показником демократизму фіскальної політики держави, як і правової політики держави в цілому. Слід відзначити, що фіскальна сфера традиційно належить до найбільш «вразливих» сфер суспільного життя особи, то ж її фіскальні права відіграють важливу роль у захисті життєво важливих потреб та інтересів особи у відносинах з компетентними органами держави, забезпечуючи якщо не паритет у фіскальних відносинах (адже вони мають здебільшого субординаційний характер), то хоча б адекватну протидію спробам протиправних посягань з боку посадових і службових осіб.

Одержано 26.03.2016

УДК 342.7

Олена Юріївна ОРЛОВА,

*секретар факультету безпеки підприємств
ПВНЗ «Європейський університет»*

БЕЗУМОВНИЙ ОСНОВНИЙ ДОХІД ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОСТАТНЬОГО ЖИТТЄВОГО РІВНЯ

Особливістю закріпленого в ст. 48 Конституції України положення «достатній життєвий рівень» є відсутність меж цієї достатності, його рекомендаційне формулювання та постійна змінюваність

залежно від рівня соціально-економічного розвитку країни та інших чинників. Термін «достатній життєвий рівень» є оціночним поняттям, має відносний характер і не підлягає точному визначенню. Крім того, не визначено і механізм реалізації цього права.

Справа ж держави – не тільки визначати і встановлювати мінімальні стандарти, нижче яких життєвий рівень громадян знижуватися не може, але й постійно піклуватися про те, щоб це право було реалізоване, а також забезпечувати неухильне покращення умов життя своїх громадян, як того вимагає положення п. 1 ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Від створення всебічних умов для реалізації права на достатній життєвий рівень кожною людиною залежить ефективність соціальної політики держави в цілому.

Головний недолік чинного законодавчого механізму забезпечення права громадян України на достатній життєвий рівень полягає в тому, що він не повністю відповідає принципам соціальної справедливості, оскільки значна частина громадян України фактично знаходяться на теперішній час поза межею бідності.

У розвинених країнах набуває популярності ідея гарантованого мінімуму доходів. Її прихильники вбачають у цьому спосіб боротьби з безробіттям і бідністю: вони вважають безумовний основний дохід невід'ємним правом, що має гарантувати держава. Так, у Швейцарії 5 червня 2016 року відбудеться референдум щодо щомісячної виплати усім громадянам по 2 тисячі євро. У Фінляндії уряд розглядає і винесе рішення до листопада 2016 року щодо виплати громадянам неоподатковуваної суми у 800 євро на місяць, а під час тестування проекту – 550 євро на місяць. Планується, що під час пілотної фази проекту у 2017 році люди не будуть втрачати свої пільги, тобто вони збережуть ті субсидії, які зараз отримують.

Гарантований мінімум доходів (безумовний основний дохід, безумовний дохід) – це дохід, який виплачується кожному громадянину на індивідуальній основі, незважаючи на умови – без перевірки на потребу у фінансовій допомозі і трудових зобов'язань. Таким чином, людина отримує фінансовий мінімум як певну гарантію засобів до існування.

Ідея безумовного доходу бере початок у працях лібертаріанського економіста Мілтона Фрідмана. У 1962 році він виступав за мінімальний гарантований дохід у вигляді «негативного податку на доходи». М. Фрідман вважав, що такий дохід повинен бути кінцевою фазою системи мінімального доходу або будь-якої іншої системи

соціального захисту. На його думку, безумовний дохід повинен бути якомога меншим, і фінансуватися з єдиного податку на прибуток (тобто, універсального і за однією ставкою для всіх).

Еріх Фромм, вказував: гарантований дохід, який стане можливим в еру економічного достатку, міг би вперше звільнити людей від загрози голоду, і таким чином, зробити їх дійсно вільними і незалежними від будь-яких економічних ризиків. Нікому більше б не довелося миритися з умовами роботи лише тому, що в іншому випадку їм загрожує голод.

Якщо безумовний дохід покриває первинні потреби людини, то повага до роботи і людини, похвала і визнання, а не лише фінансова винагорода, стають головною мотивацією працівника. Умови праці і робоча атмосфера в цілому – дуже важливі чинники. Якщо працівника щось не влаштовує, то він цілком вільний, щоб звільнитися.

Також, безумовний основний дохід може стимулювати креативність кожної людини – люди, звільнені від необхідності боротися за виживання, зможуть проявляти креативність в інших напрямках.

У зв'язку з реалізацією безумовного доходу постає питання про роботу. У Європі велика кількість безробітних, і шанси, що їх кількість зменшиться найближчим часом, малі. Зокрема це обумовлено сильною автоматизацією і роботизацією, які призводять до скорочення кількості робочих місць. До питання роботи можна підходити по-різному. Можна зменшити кількість робочих годин (і зарплати). Можна за допомогою безумовного доходу заохочувати людей, зайнятих іншими видами діяльності, крім звичайної роботи. Це може призвести до створення нового типу суспільства, де буде вибір між роботою та культурною або неоплачуваною соціальною діяльністю.

Важливо розуміти, як саме визначається розмір безумовного доходу. Якщо він менший прожиткового мінімуму, люди не зможуть вижити. Їм доведеться шукати роботу з будь-якою зарплатою, що призведе до зменшення оплати праці. Якщо ж він досить високий – є ризик, що люди взагалі не будуть працювати. Втім, експерименти в США показали, що цей ризик мінімальний.

Одним з основних питань встановлення системи безумовного доходу є джерело фінансування. Втім, розробники гарантованого мінімуму доходів у Фінляндії вказують, що у підсумку така система замінить всі інші пільги, одержувані людьми та її вартість буде зрівняна з вартістю поточної системи соціального забезпечення.

Ще однією з проблем, що виникають при визначенні безумовного доходу є категорії осіб яким повинен він виплачуватися.

Наприклад, чи будуть отримувати гарантований мінімум доходів діти та немовлята, громадян країни, які перебувають за кордоном, особи без громадянства та іноземці, що працюють у країні тощо.

Викликає питання також чи необхідно вимагати від одержувачів доходу проявляти яку-небудь соціально корисну активність – за винятком тих, хто не може цього робити у зв'язку з фізичними або психічними показниками.

Критики М. Фрідмана зазначають, що він агітував за систему, яка дозволяла б забезпечити роботодавців працівниками, готовими працювати за менші гроші. При цьому вона б не накладала додаткового тягаря на тих самих роботодавців.

Слід відмітити, що на сьогодні ідея безумовного доходу ще розвивається та проходить апробацію у деяких розвинених державах. Для її законодавчого втілення в Україні необхідно ще провести багато досліджень та обговорень на всіх рівнях.

Одержано 13.03.2016

УДК 342.951:343.53

Олександр Володимирович ПШИННІК,

викладач кафедри конституційного та міжнародного права

факультету № 4 (кіберполіції)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ПРІОРИТЕТ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

В умовах реформування правоохоронних органів в Україні та створення нових державних органів протидії економічній злочинності важливим залишається питання захисту прав та свобод людини. В Україні на конституційному рівні найвищою соціальною цінністю визнано життя та здоров'я людини, її недоторканність і безпека, а одним із головних пріоритетів – гарантування прав і свобод громадян.

До системи державних органів протидії економічній злочинності, що реалізують повноваження із забезпечення прав людини відносяться: підрозділи Національної поліції України, Антикорупційне бюро України, органи Прокуратури України, органи Державної фіскальної служби та Державної контрольно-ревізійної служби та інші. Хотілося б зауважити, що протидія економічній злочинності сприяє зміцненню національної безпеки держави. На прикладі працівників Департаменту захисту економіки Національної поліції

України, слід відзначити, що вони можуть виступати як суб'єкти, які захищають права і свободи громадян так і потенційні порушники цих прав. У відповідності до ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», поліція під час виконання повноважень, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: а) фізичний вплив (сила); б) застосування спеціальних засобів; в) застосування вогнепальної зброї. Тому в такій ситуації важко витримати паритетні взаємовідносини між працівником поліції та громадянином. Головним фактором зміцнення законності дій не тільки поліцейських, а й усіх працівників державних органів протидії економічній злочинності є контроль за їх діяльністю.

Значну увагу треба приділяти каналу зворотного зв'язку від громадян. У такий спосіб громадяни повідомляють про негативні факти в діяльності даних державних органів, висловлюють скарги та пропозиції. Ці фактори у майбутньому можуть налагодити взаємовідносини та співпрацю з громадянами.

Україна є одним із лідерів за кількістю заяв, що надходять до Європейського суду з прав людини. Це є серйозним сигналом для органів державної влади про те, що механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення. Йдеться про необхідність системного вдосконалення вітчизняного законодавства, адміністративної та судової практики, зокрема у протидії економічній злочинності. Європейським судом з прав людини прийнято досить багато рішень у справах проти України, якими дії судових органів визнавалися такими, що призвели до порушення гарантованих Конвенцією прав. Це свідчить про те, що національним судам треба не тільки ефективно захищати права людини, а й самим діяти у такий спосіб, щоб не порушувати Конвенцію.

Суспільству важливо усвідомити, що захист прав та свобод людини при протидії економічній злочинності повинні забезпечувати перш за все державні органи цього напрямку, в тому числі суди і правоохоронні органи. Практика звернення до Європейського суду з прав людини повинна бути допоміжною, що є втіленим у встановленому Європейським судом процесуальному правилі: особа має право подати скаргу, лише використавши всі доступні внутрішньодержавні засоби правового захисту. Тому міжнародна система захисту прав і свобод людини вимагає і водночас сприяє тому, щоб держави систематично удосконалювали свою правозахисну систему, тобто добиватися її функціонування у відповідності з загальновизнаними нормами міжнародного права і стандартами у

сфері прав і свобод людини. З цією метою в Україні мають формуватися такі соціально-психологічні, соціально-політичні та правові умови, які будуть сприяти ефективному здійсненню соціально-правових реформ, в тому числі і у протидії економічній злочинності.

Важливим кроком є вдосконалення порядку формування державної статистичної звітності у напрямку протидії економічній злочинності, яка має відповідати міжнародним стандартам у цій галузі. Для реалізації цього треба детально вивчити і враховувати досвід інших країн. Достовірна інформація про стан злочинності має вплинути на ефективність діяльності державних органів, які беруть участь у протидії економічній злочинності, тому що результати їх зусиль визначаються тим, наскільки добре вивчене безпосередньо явище та заходи, що вживаються. Така міжвідомча система даних може бути створена під егідою Міністерства юстиції як установи, яка отримує інформацію з судів, тобто остаточної інстанції у протидії економічній злочинності. Для реалізації цього необхідні внесення змін до законодавства України або прийняття нового Закону України «Про міжвідомчий банк даних щодо злочинності в Україні».

На відміну від злочинів проти особи, де повне відновлення порушеного права неможливе, економічні злочини передбачають можливість повного відновлення порушених прав, і компенсації завданої шкоди. Таким чином, пріоритетом протидії економічній злочинності має бути саме відновлення порушених прав, що є більш корисним для суспільства та виправданим з точки зору адекватності покарання вчиненому злочину.

Одержано 29.02.2106

УДК 342.56(477)

Вікторія Вікторівна РУНОВА,

*здобувач кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету*

МІСЦЕ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Конституція України, що проголосила основні демократичні цінності підґрунтям перебудови у всіх сферах суспільства, дала новий поштовх розбудові української державності. Демократичні перетворення, що здійснюються в українському суспільстві, передбачають відповідні трансформації у всіх гілках державної влади з

метою створення в Україні умов для формування незалежної демократичної правової держави. Практична реалізація цих перетворень неможлива без зміцнення правового статусу органів правосуддя. У державі, що прагне стати правовою, суд має бути авторитетним, незалежним, владним та самостійним, у якому люди бачили б не бюрократичну установу, а реального гаранта їх прав, надійного захисника їх інтересів. Однією з передумов становлення в Україні правової держави, додержання її стандартів є поважання свободи та недоторканності людини, здійснення правосуддя відповідно до вимог Конституції України та чинного законодавства.

Проведення судової реформи з метою підвищення ефективності захисту прав людини, доступності для всіх справедливого правосуддя викликало необхідність формування розгалуженої системи судових органів, їх відповідність принципам правової, демократичної, соціально орієнтованої держави. Це завдання потребує докорінної зміни у сфері здійснення правосуддя, становлення його як реально незалежної, самостійної гілки державної влади. Крім цього, входження у світовий і європейський простір вимагає відповідних перетворень у всіх сферах суспільного життя, адаптації основних державних інституцій до їх найкращих зразків. Не є виключенням і система господарських судів України. Визначення ролі господарських судів у судовій системі України є важливим для належного розвитку і захисту прав громадян щодо здійснення різного роду господарської діяльності.

У структурі державної влади України судова влада займає особливе місце, зумовлене її соціальною роллю і специфічними функціями. Її призначення полягає у захисті прав і свобод людини та громадянина, конституційного ладу України, забезпеченні відповідності законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, дотриманні законності у їх застосуванні.

Для проведення подальшого дослідження, на нашу думку, варто з'ясувати що являє собою судова влада. Так, досліджуючи зазначене питання, ми стикаємося з тим, що до визначення цього явища відсутній єдиний підхід.

Судова система України становить сукупність усіх судів держави, заснованих на єдиних засадах організації і діяльності, що здійснюють судову владу. Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів, яка складається із загальних і спеціальних судів.

Визначальним у побудові системи судів загальної юрисдикції має бути використання переваг спеціалізації, яка необхідна для забезпечення фахового судового захисту в тих правовідносинах, регулювання яких становить для суспільства особливий, пріоритетний інтерес, зокрема у сфері державного управління, економіки, оподаткування, соціального захисту, захисту і підтримки сім'ї та неповнолітніх тощо.

Основними завданнями господарського суду, що визначають зміст його діяльності, є: захист прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин; сприяння зміцненню законності у сфері господарських відносин; внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності.

Господарський суд як спеціально створений орган для захисту економічних прав підприємств, організацій і установ, суб'єктів підприємницької діяльності, вирішує специфічні завдання. Тобто, здійснюючи функцію захисту прав суб'єктів господарської діяльності, він діє у властивій для нього формі, застосовує властиві йому методи і засоби розгляду господарських спорів.

Господарський суд є не тільки обов'язковим, а й основним суб'єктом процесуальних правовідносин, оскільки, відповідно до ст. 124 Конституції України, він наділений виключною компетенцією із здійснення правосуддя.

Основним для характеристики діяльності суду є саме здійснення правосуддя, тобто обов'язку суду перед державою і особами, які беруть участь у справі, здійснювати розгляд і вирішення судових справ, застосовувати норми права, а за наявності підстав – і державний примус.

Поглиблення тенденції до збільшення числа звернень суб'єктів підприємництва та державних органів за захистом своїх прав у судовому порядку обумовило постійне зростання кількості суддів у господарських судах і збільшення чисельності апарату судів. Зазначене прямо вказує на підвищення ролі суду у розгляді справ і підвищення сподівань господарюючих суб'єктів до цього органу. Однак слід відмітити ще й те, що підвищення рівня позовної активності значною мірою пояснюється, звичайно, не тільки зростанням довіри суб'єктів господарювання до судового розгляду, а головне – поглибленням процесів оздоровлення економіки, позитивними результатами ринкових перетворень у державі.

Дуже важливим є фактор поглиблення демократизації судового процесу, запровадження конституційних засад у господарське судочинство – відкритості, гласності, рівності захисту різних форм власності, запровадження фіксації судового процесу.

Основними завданнями господарського суду, що визначають основу його діяльності, є: захист прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин; сприяння зміцненню законності у сфері господарських відносин; внесення пропозицій, спрямованих на удосконалення правового регулювання економічної діяльності.

Підводячи підсумок, можемо стверджувати, що судова система України відіграє значну роль у розвитку і становленні нашої незалежної держави. Одне з провідних місць у судовій системі посідають саме господарські суди, оскільки їм притаманні усі ознаки незалежної судової гілки влади. Зазначене підтверджується тим, що господарські суди віднесені вітчизняним законодавством до системи спеціалізованих судів, оскільки здійснення розгляду господарських справ і винесення рішення по них здійснюється саме господарськими судами. Таким чином, можемо стверджувати, що господарські суди посідають провідне місце у судовій системі, а саме у системі спеціалізованих судів, яка відноситься до судової системи України.

Господарський суд можна визначити, як спеціальний судовий орган, що створено державою з метою захисту економічних інтересів держави, підприємств і організацій (державних і недержавних юридичних осіб, що займаються господарською діяльністю). Зазначена теза підтверджується тим, що саме на господарські суди покладено обов'язок розглядати майнові спори між суб'єктами господарської діяльності, між суб'єктами господарської діяльності і державними органами. Прийняття законного рішення у зазначених категоріях справ впливає як на стабільність економічної безпеки держави через стабільність сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, так і підвищення довіри громадян до судової системи України.

Одержано 05.04.2016

УДК 342.565

Андрій Васильович САГУН,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ: УТОЧНЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

За роки незалежності в Україні здійснюється поступова гуманізація діяльності судових органів. За цей час було здійснено низку важливих заходів, спрямованих на удосконалення усіх без винятку

напряmkів судової діяльності з урахуванням міжнародних та європейських вимог та стандартів. Сказане безпосередньо стосується і адміністративних судів України, які завданням яких є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій. Проте, в діяльності адміністративних судів мають місце низка недоліків, які негативно впливають на рівень довіри до них з боку громадськості. Незважаючи на нормативне закріплення численних вимог щодо додержання законності працівниками судової влади, реальний стан у цій сфері викликає занепокоєння як у керівництва держави, так і у пересічних громадян, про що свідчить велика кількість скарг на їх діяльність. Недоліки, що мають місце у діяльності органів прокуратури, в першу чергу, обумовлені відсутністю ефективної системи видів, способів, форм та методів забезпечення законності в діяльності адміністративних судів України.

Таким чином, приведення діяльності адміністративних судів України у відповідність з вимогами міжнародних та європейських стандартів, забезпечення безумовного дотримання прав людини і громадянина в діяльності адміністративних судів, їх стабільного функціонування, з одного боку, та відсутність відповідних наукових досліджень з цієї проблематики, з іншого, обумовлюють актуальність і важливість комплексного дослідження забезпечення законності в діяльності адміністративних судів України.

Коли мова йде про судову систему України як об'єкт забезпечення законності, то слід розуміти різницю статусів осіб, що належать до цієї системи. І одразу до головного: статуси осіб, що реалізують та забезпечують реалізацію судової влади в Україні, відрізняються: судді та працівники судової системи. Ця проблема є вкрай актуальною в умовах оновлення законодавства у сфері державної служби, здійснення реформи судової системи України, активізації боротьби з корупцією. Адже різниця статусів є вкрай важливою про розгляді особливостей та видів діяльності адміністративних судів як об'єкта забезпечення законності для визначення форм, методів, суб'єктів здійснення відповідної діяльності.

Після проведеного аналізу і порівняння закономірними постає ряд питань: навіщо державних службовців прирівнювати до працівників, коли це два різні спеціальні статуси, що їх набуття певною особою характеризує набуття нею різного комплексу прав,

обов'язків тощо. І що важливо для даного дослідження: навіть вносити плутанину щодо форм, методів, суб'єктів забезпечення законності в діяльності державних службовців, що служать в органах судової системи України.

В цьому контексті зауважимо, що аналіз положень Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII не дозволяє стверджувати про пряме віднесення перерахованих категорій працівників (апаратів судів, Державної судової адміністрації України, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України) до державних службовців.

Суддів прямо виключено зі сфери дії закону (п. 12 ч. 3). Щодо перерахованих службовців, то у ст. 3 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII чітко визначено тих державних службовців, на яких поширюється його дія (ч. 2). Перерахованих службовців судової системи України серед них не зазначено. Водночас, згідно з п. 7, 8 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII перелік не є вичерпним (до числа державних службовців відносяться державні службовці державних органів, особливості проходження державної служби в яких визначені ст. 91 цього Закону, та інших державних органів)

Щодо змісту ст. 91 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII, то серед визначених особливостей проходження державної служби в окремих державних органах наявні щодо служби керівників апаратів (секретаріатів) Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Вищевикладене означає, що питання статусу інших службовців судової системи, окрім особливостей, встановлених у ст. 91 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII, питання вирішується на підставі аналізу інших законів окрім зазначеного.

І от тут ми повертаємося до невизначеності в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI щодо питання співвідношення статусів «працівник» та «державний службовець». Як бачимо цю неточність слід вирішити шляхом чіткого закріплення статусу державного службовця за службовцями апаратів судів, Державної судової адміністрації України, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України. При цьому, звичайно, враховуючи, що працівників навчальних закладів, заснованих державними органами, а також працівників

державних органів, які виконують функції з обслуговування не є державними службовцями (п. 14, 15 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII).

Одержано 05.04.2016

УДК 347.218.1(477)

Наталія Сергіївна СОЛОВЕЙ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В УКРАЇНІ ЯК ПРАВО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА ВЛАСНІСТЬ

Місцеве самоврядування в Україні, як демократичний інститут має неабиякий вплив на соціальні, економічні, політичні процеси в державі. Головною його функцією є сприяння оптимізації державного управління, активізації населення територій. Нещодавно Україна взяла курс на децентралізацію влади, що передбачає підвищення суб'єктності органів місцевого самоврядування та реалізація принципу субсидіарності, зосередити бюджетно-фінансове управління на місцях. В таких умовах, особливо актуальним є питання розвитку та забезпечення комунальної власності, що становить фінансову основу місцевого самоврядування.

Питанням формування, забезпечення та розвитку комунальної власності займалися такі вчені, як: В. М. Алексєєв, І. І. Каракаш, О. М. Ковальова, І. Лукінов, М. Майський, А. Мельник, О. В. Ольшанський, А. Покритан, О. Фурдичко, М. Чумаченко, А. Чухно та інші.

Сьогодні комунальна власність є самостійною і рівноправною формою власності поряд з державною та приватною. За своєю економічною природою, комунальна власність є колективною формою власності, оскільки відображає відносини колективного присвоєння жителями міст, сіл, селищ та об'єднань коштів, об'єктів та майна цієї власності, їх ставлення до них як до власних. Територіальна громада, маючи статут територіального колективу громадян України, є колективним власником коштів, об'єктів і майна комунальної власності.

Поняття «комунальна власність» є синонімом поняття «муніципальна власність». Термін «комунальна власність» походить від поняття «комуна», що в перекладі з французької мови «commune» означає «община», а з латинської – «communist» – спільний. У

Франції, Італії та інших країнах комуна сьогодні є поселенням людей у сільській та міській місцевості і утворює низову адміністративно – територіальну одиницю.

Нормативно-правові акти не містять чітко сформованого поняття комунальної власності, проте у юридичній літературі та практиці комунальну власність визначають, як самостійну, колективну форму власності, якою наділяється територіальна громада (жителі міст, сіл, селищ) для забезпечення соціально-економічних потреб населення та складає матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування.

Суб'єктами права комунальної власності визнається територіальна громада села, селища, міста.

Матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування за Конституцією України становлять рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, які перебувають в управлінні районних і обласних рад. Наведений перелік фактично є об'єктами комунальної власності. Вони є основними ланками, через які держава має змогу забезпечувати надання послуг соціальної сфери, а органи самоврядування впливати на соціально-економічний розвиток території.

Проте українське законодавство не містить єдиного нормативно-правового акту, який би здійснював регулювання комунальною власністю, та управління її об'єктами. Залишаються неврегульованим багато питань у цій сфері.

З огляду на це можна сказати, що на сьогодні комунальна власність є не достатньо врегульованою та сформованою. Основними напрямки на шляху до вирішення цих проблем повинні стати: прийняття Закону України «Про право комунальної власності»; збільшення кількості об'єктів комунальної власності за рахунок установ, що необхідні для функціонування конкретного регіону; удосконалення принципів та організації управління об'єктами комунальної власності; посилити процес передачі комунальних підприємств суб'єктам приватного бізнесу із розмежуванням функцій володіння; розробка механізму участі місцевої влади в корпоративному управлінні об'єктами комунальної власності.

Одержано 04.03.2016

УДК 340.111.5:061.2(477)

Сергій Іванович СУБОТА,

ад'юнкта Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМИ І ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Для кожної країни є характерною певна модель партнерської взаємодії поліції і громадянського суспільства, у межах якої існує різноманіття форм взаємодії поліції і населення. На сьогодні однією із найпоширеніших моделей партнерської взаємодії поліції і громадянського суспільства у світі є модель («Community Policing», «Community-oriented Policing», «Neighborhood Policing»). У межах моделі Community Policing поліція взаємодіє із законослухняними громадянами, які мають належний рівень правосвідомості та правової культури, з метою забезпечення правопорядку у суспільстві.

Однією із найрозповсюдженіших форм взаємодії громадянського суспільства і поліції у сучасних державах є сумісна діяльність поліції і добровільних громадських формувань. До числа добровільних громадських формувань правоохоронного спрямування у Баден-Вюртемберзі та Гессені слід віднести «добровільні поліцейські служби»; у Баварії і Саксонії – «Варти безпеки»; у Берліні – «Добровільний поліцейський резерв» (Freiwillige Polizei-Reserve), («караульну поліцію»); у Польщі – «Громадську сторожу»; у Росії – добровільні народні і козацькі дружини, оперативні підрозділи і підрозділи сприяння міліції, молодіжні позаштатні підрозділи дорожньо-патрульної служби тощо.

Форми взаємодії поліції і громадянського суспільства у сучасному світі слід класифікувати за наступними підставами: за спрямованістю, залежно від виду регулятивної функції права, залежно від виду суб'єктів.

За спрямованістю форми взаємодії населення і поліції, доцільно поділити на функціональні та організаційні.

До числа організаційних форм відносяться: встановлення правових підстав взаємодії поліції та громадянського суспільства; розробка комплексних програм боротьби зі злочинністю, планів сумісних дій; сумісне планування проведення заходів; узгодження поліцейськими структурами та інститутами громадянського суспільства рішень, які приймаються і стосуються їх спільної діяльності тощо.

До функціональних форм взаємодії поліції і громадянського суспільства відносяться наступні: проведення сумісних заходів та

дій поліцейськими структурами з інститутами громадянського суспільства, у тому числі і навчальних і тренувальних; підготовка поліцією кадрів із числа громадянського суспільства для подальшої сумісної роботи; вивчення досвіду взаємодії поліції і громадянського суспільства і його розповсюдження у державі та суспільстві; доведення інформації про порядок та сутність взаємодії поліції і громадянського суспільства, як до відома поліції, так і населення тощо.

Залежно від виду регулятивної функції права, на нашу думку, слід виокремлювати статичні та динамічні форми взаємодії поліції і громадянського суспільства.

Статичні форми взаємодії поліції і громадянського суспільства – дії, які спрямовані на забезпечення суспільних відносин, щодо взаємодії поліції і населення.

Динамічні форми взаємодії поліції і громадянського суспільства являють собою проведення взаємних дій поліції та інститутів громадянського суспільства, які впливають на рівень правопорядку та законності у суспільстві і державі, з метою їх забезпечення та охорони.

Залежно від виду суб'єктів форми взаємодії поліції та громадянського суспільства можуть бути поділені на індивідуальні та колективні форми участі громадян в охороні правопорядку.

Індивідуальна участь громадян в охороні правопорядку може реалізуватися у вигляді довгострокової співпраці у межах інституту добровільних помічників поліції, а також як одноразова допомога.

До колективних форм участі громадян в охороні правопорядку відносяться такі, як: створення пунктів по забезпеченню правопорядку і попередженню злочинності; формування поліцейського резерву (помічників); організація патрулювання громадських місць та ін.

Безпека, громадський порядок, правопорядок, у суспільстві та державі забезпечуються взаємодією органів державної влади та громадянського суспільства у правоохоронній формі. Від ефективності рівня взаємодії поліції та інститутів громадянського суспільства певною мірою залежить безпека у суспільстві, реалізація нормативно-правових приписів.

Принципи взаємодії поліції і громадськості є похідними від принципів поліцейської діяльності, принципів діяльності громадських інститутів, принципів взаємодії держави та громадянського суспільства.

Принципи взаємодії поліції і громадськості є основними, керівними засадами спільної діяльності поліцейських структур та інститутів громадянського суспільства, які здійснюються з метою забезпечення громадського порядку.

Принципи взаємодії поліції і громадськості поділяються на: загальні та спеціальні принципи.

До загальних принципів взаємодії органів внутрішніх справ і населення відносяться наступні принципи: добровільності, дотримання прав людини і громадянина, гуманізму, справедливості, науковості, комплексності, правової упорядкованості, законності, рівноправності, гласності, плановості.

Спеціальні, або організаційно-технічні принципи поділяються на дві підгрупи: принципи побудови системи взаємодії і принципи здійснення процесу взаємодії. До принципів побудови системи взаємодії відносяться принципи: спільності інтересів, функціональності, нормованості, спеціалізованості. До принципів здійснення процесу взаємодії (друга підгрупа організаційно-технічних принципів) відносяться принципи: безперервності, скоординованості дій, маневреності (або оперативності і гнучкості), відповідальності за виконання зобов'язань при взаємодії, заохочення.

Зміст системи принципів взаємодії поліції і громадськості певною мірою залежить від політичного, економічного та соціального розвитку держави та громадянського суспільства. Перелік виокремлених принципів взаємодії поліції і громадськості не є вичерпним. Його зміст може бути розширений, шляхом деталізації, або звужений, шляхом узагальнення.

Одержано 02.03.2016

УДК 347.97.99

Микола Іванович ШАТЕРНІКОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОЗАХИСНОГО МЕХАНІЗМУ

Відповідно до конституційних положень державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. При цьому органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Слід зазначити, що судова влада наділена визначеними у чинному законодавстві повноваженнями задля реалізації основного завдання – здійснення правосуддя. Зокрема, як встановлено в ст. 2 Закону України «Про судоустрій і

статус суддів» від 7 липня 2010 року, суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Разом із тим, не всі повноваження такого органу державної влади, як суд, спрямовані на здійснення правосуддя, захист і поновлення порушених, невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних й юридичних осіб. У даному випадку мова йде про те, що будь-який судовий орган задля належного функціонування, виконання свої завдань потребує налагодженої системи управління, яка може мати як зовнішню, так і внутрішню сторону. Остання знаходить свій прояв у наділенні судових органів комплексом повноважень, направлених на забезпечення їх діяльності, вирішення оперативних, організаційних і поточних питань. Вищенаведені повноваження органів державної влади, в тому числі й судових, в науково-правових колах отримали назву адміністративних.

Досліджуючи сутність такого поняття як «адміністративні повноваження господарських судів» слід вказати, що основне змістовне навантаження припадає на таку його складову як «повноваження», сутність якого необхідно визначити в першу чергу.

Зауважимо, що визначати сутність поняття «повноваження» лише через таку категорію як «право» є неправильним, адже таке тлумачення є занадто вузьким підходом. Зокрема, повноваження є більш комплексною категорією й, окрім прав особи, включає також і її обов'язки. Так, у науково-правових колах, повноваження державного органу визначають як вид і міру владного впливу, спрямованого на задоволення домагань уповноваженого суб'єкта, або на винну особу – з метою реалізації приписів правової норми, досягнення певного соціально-корисного результату.

Отже, повноваження господарських судів можна визначити як закріплену в правових приписах (об'єктивному праві), санкціоновану й забезпечувальну державою, в тому числі державним примусом, сукупність їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які взаємообумовлюють та доповнюють один одного.

Встановивши зміст поняття «повноваження господарських судів», здається можливим перейти до з'ясування сутності адміністративних повноважень таких органів. Зрозуміло, що прикметник «адміністративний» є складовою, що характеризує досліджуване поняття, а тому необхідно встановити його значення. Так, авторський

колектив великого тлумачного словника сучасної української мови вказує, що слово «адміністративний» можна розтлумачити як те, що стосується адміністрації; що властиво адміністраторові; організаторський. При цьому слово «адміністрація» тлумачать як: чиновники високого рангу, які перебувають на службі в органах, що здійснюють виконавчу владу; керівний орган установи, підприємства, організації тощо; особи, які керують установою, організацією, підприємством тощо. У свою чергу, адміністратор – це керівник установи, організації, підприємства тощо. Отже, прикметник «адміністративний» вказує на керівний, управлінський, організаційний характер явища, яке він характеризує. У контексті вищенаведеного доречним виглядає визначення поняття «адміністративна правоздатність», що запропоноване авторським колективом шеститомної юридичної енциклопедії.

Таким чином, аналіз вищенаведених положень надає можливість дійти висновку стосовно того, що адміністративні повноваження господарського суду являють собою визначену на нормативно-правовому рівні, санкціоновану й забезпечену державою сукупність органічно поєднаних взаємообумовлених прав та обов'язків, якими наділені господарські суди задля здійснення завдань, пов'язаних з організацією та забезпеченням господарського судочинства, виконання управлінських і представницьких функцій.

Одержано 29.02.1016

УДК 342.41

Роман Сергійович ЮЖЕКА,

студент юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Анастасія Володимирівна АКСЮТІНА

ВЗАЄМНА ОБІЗНАНІСТЬ НАРЕЧЕНИХ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 30 Сімейного кодексу України наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я. Тобто таке повідомлення стає юридичним обов'язком, невиконання якого може мати юридичні наслідки – визнання шлюбу недійсним.

Проблемним питанням щодо недійсності шлюбу присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: М. В. Антокольської, В. І. Борисової, Л. В. Панової, С. Я. Фурси, З. В. Ромовської, Ю. С. Червоного, О. В. Протопопової, В. А. Рясенцева та інших. Незважаючи на значну кількість робіт, питання щодо визнання шлюбу недійсним на підставі медичного критерію залишається в центрі уваги вітчизняних науковців в галузі сімейного законодавства. Стан здоров'я подружжя відіграє важливу роль у сімейному житті. Від нього залежить, значною мірою, особисті відносини подружжя, добробут сім'ї, народження дітей, умови їх виховання і навіть їх здоров'я,

Законом України «Про внесення змін до Сімейного та Цивільного кодексів України» від 22 грудня 2006 року № 524-V, слово «повинні» було замінено на «зобов'язані». Громадськість відразу схвилювалася, оскільки це було сприйнято як встановлення обов'язку наречених пройти медичне обстеження. Проте, слово «повинен» — має такий же імперативний характер, що і «зобов'язаний». Також, важливе значення має і закріплення обов'язку держави забезпечити умови для медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 року № 1740, затверджено Порядок здійснення добровільного медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, у якому підкреслено добровільність такого медичного обстеження. Тобто, зазначається, що медичне обстеження наречених, проводиться тільки за їх бажанням.

Відповідно до положень статті 30 СК України, взаємна обізнаність наречених про стан здоров'я: 1. Наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я; 2. Держава забезпечує створення умов для медичного обстеження наречених; 3. Порядок здійснення медичного обстеження наречених встановлює Кабінет Міністрів України; 4. Результати медичного обстеження є таємницею і повідомляються лише нареченим; 5. Приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених, наслідком чого може стати (стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

У частині першій коментованої статті закріплено обов'язок осіб, які вже набули статусу наречених, повідомити один одного про стан здоров'я. Однак варто звернути увагу на те, що статус наречених набувають лише особи, які підписали та подали заяву

про реєстрацію шлюбу, встановленого зразка (додаток 14 до Наказу Міністерства України «Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні»). Для цього державний орган реєстрації актів цивільного стану (далі – РАЦс) під час прийняття заяви про реєстрацію шлюбу інформує наречених щодо можливості медичного обстеження та за їх бажанням видає направлення за зразком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України (далі – МОЗ України). У бланку заяви про реєстрацію шлюбу присутній пункт про взаємну обізнаність зі станом здоров'я, а отже, на нашу думку, обов'язок повідомити про стан здоров'я поширюється і на осіб, які ще не набули статусу наречених. Особи, які ще не підписали заяву про реєстрацію шлюбу, також повинні ознайомити один одного зі станом свого здоров'я до підписання заяви про реєстрацію шлюбу, оскільки, про видачу направлення або про відмову наречених від його отримання працівниками державного органу РАЦс робиться запис в заяві про реєстрацію шлюбу та актовому записі про шлюб в графі «Для відміток», який скріплюється підписами наречених.

Що стосується конституційних засад, зокрема, відповідно до положень статті 49 Основного Закону, кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Згідно з Законом «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ, зокрема, у статті 39-1 зазначено, що пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні. Продовжує положення статті 39-1 стаття 40, в якій зазначено, що медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків. Лікар, або працівник медичної установи, який проводив медичне обстеження або на якого покладено обов'язок повідомити результати обстеження нареченим, повинен діяти не порушуючи лікарської таємниці, і тому результати медичного обстеження будуть повідомленні кожному з наречених окремо, а вже від волі наречених залежить чи повідомлять вони один одного про стан здоров'я чи будуть зберігати результати або окремі показники, особливості в таємниці.

Законодавець встановлює відповідальність за неповідомлення або приховання одним з наречених відомостей про стан свого

здоров'я, якщо в наслідок цього було спричинено шкоду здоров'ю одному з подружжя або їх нащадкам. Відповідальність полягає у можливості визнання шлюбу недійсним. Варто зазначити, що настання такої відповідальності буде можливе лише: у разі винної поведінки одного із наречених, а саме, якщо один з наречених знав або міг знати про особливості стану свого здоров'я, які можуть завдати шкоди одному з наречених або їх нащадкам та не повідомив про це іншого.

Таким чином, стан здоров'я подружжя відіграє особливо важливу роль у сімейному житті. Від нього залежить, значною мірою, особисті сімейні відносини подружжя, добробут сім'ї, народження дітей, умови їх виховання і їх здоров'я. Медичне обстеження наречених, проводиться, виключно, тільки за їх бажанням. Законодавець, приймаючи рішення про добровільне медичне обстеження, виходив з припущення, що особи, які одружуються на засадах взаємного довір'я, поваги і любові, мають самі вирішувати всі питання, пов'язані з укладенням шлюбу, до яких належить і взаємна обізнаність про стан здоров'я. Результати медичного обстеження нареченої та нареченого видаються персонально кожному з них. Володіючи відомостями про стан здоров'я один одного, наречені вільні у вирішенні питання про те, бути чи не бути їхньому шлюбу. Варто зазначити, що законодавець не встановлює будь-яких обмежень до укладення шлюбу пов'язаних зі станом здоров'я, про це свідчить не тільки добровільність медичного обстеження, а й реєстрація шлюбу між інвалідами, сліпими, тяжко хворими і, як показує світовий досвід, живуть вони щасливо, народжують дітей, приносять державі користь.

Одержано 08.04.2016

Наукове видання

Національні та міжнародні механізми захисту прав людини

Тези доповідей
Всеукраїнського круглого столу
(м. Харків, 20 квітня 2016 р.)

Відповідальні за випуск: *О. І. Радченко, П. О. Білоус,
А. С. Тяпкін*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 12,6. Обл.-вид. арк. 11,98.
Тираж 80 пр. Зам. № 2016-10.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.